

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN ŞEFİK'İN NAHV-İ TÜRKÎ'Sİ

(İNCELEME-METİN-DİL BİLGİSİ TERİMLERİ DİZİNİ-SÖZLÜK-
TIPKIBASIM)

SERKAN YILMAZ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. SEVDA KAMAN

BARTIN-2023

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HASAN ŞEFİK'İN *NAHV-İ TÜRKP'Sİ*
(İNCELEME-METİN-DİL BİLGİSİ TERİMLERİ DİZİNİ-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serkan YILMAZ

BARTIN-2023

KABUL VE ONAY

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Sevda KAMAN’ danışmalığında hazırlamış olduğum “HASAN ŞEFİK’İN *NAHV-İ TÜRKÎ’Sİ* (İNCELEME-METİN-DİL BİLGİSİ TERİMLERİ DİZİNİ-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

03/02/2023

Serkan YILMAZ

ÖNSÖZ

Dil, geçmişten bugüne kadar insan yaşamının en önemli parçalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı insan ve eşya gibi dilin de zamana karşı koyamadığını, onun karşısında aynı kalamadığını, değiştiğini ve geliştiğini görmekteyiz. Dilin zaman içerisindeki bu değişimi onun en önemli meziyetlerinden biridir. Dil, içerisinde var olduğu her toplum için özel bir yere sahiptir ve bununla birlikte toplumun kurallarına ve geleneklerine göre değişmektedir.

Türk dili ve dil bilgisi üzerine yapılan çalışmaların tarihinin çok eskiye dayandığı ve geçmişten günümüze kadar bu alanda önemli eserler verildiği bilinmektedir. Özellikle Tanzimat Dönemi'yle birlikte aydınların yüzünü Batı'ya dönmesi dil alanında da etkisini göstermiştir. Bu dönemde Türkçe dil bilgisi kitaplarının (özellikle ders kitaplarının ve öğretmen kılavuzlarının) yazımında önemli bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu artışın nedenlerinden biri de Tanzimat Dönemi'nde başlayan eğitim-öğretim alanındaki yenilikler, ana dil öğretiminin öneminin kavranması ve açılan yeni eğitim-öğretim kurumlarıdır. Tanzimat Dönemi'nde Türkçenin dil bilgisi kurallarının ele alındığı eserler için “kavâ'id”, dilin yapı/şekil bilgisini konu alan eserler için “sarf”, cümle bilgisini (söz dizimi) konu alan eserler için “nahiv” terimleri kullanılmıştır. 19. yüzyıl dil bilgisi kitapları içerisinde Türkçenin cümle bilgisi üzerine yazılan ilk eser Selim Sâbit'in ders kitabı olarak hazırladığı *Nahv-i Osmânî* (1298/1882) isimli kitaptır. İkincisi ise tahsilini Mekteb-i Sultânî'de ve Mekteb-i Maarif-i Mülkiye'de tamamlamış; Fransızca öğretmeni Hasan Şefik'in *Nahv-i Türkî* (1303/1887) isimli eseridir. Eser, 1887 (1303) yılında İstanbul'da ve dönemin önemli matbaalarından Ebüzziya Matbaası'nda basılmıştır. Bu çalışmada Tanzimat Dönemi'nde cümle bilgisini müstakil bir şekilde ele alan Hasan Şefik'in *Nahv-i Türkî* isimli eseri ele alınmıştır.

Çalışmamızın giriş bölümünde Türkçenin tarihinin başlangıç eserlerine kısaca değinilmiş ardından Tanzimat Dönemi dil bilgisi kitaplarına yer verilmiştir. Çalışmanın amacı, yöntemi ve kapsamı üzerinde durulduktan sonra Hasan Şefik'in hayatı ve eserleri hakkında bilgiler aktarılmıştır. Bu bölümün sonunda *Nahv-i Türkî* içerik yönünden incelenmiştir. İkinci bölümde ise eser Latin harflerine aktarılmıştır. Metin aktarımında asıl metindeki sayfa

düzenine bağı kalınmıştır. Üçüncü bölümde *Nahv-i Türki*'deki dil bilgisi terimleri tespit edilmiş, metindeki sayfa numaraları belirtilerek günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilmiş; eserin dil bilgisi terimleri dizini oluşturulmuştur. Dördüncü bölümde metinde yazarın örnek vererek açıkladığı Türçe ve alıntı eklerin dizini sunulmuştur. "Sözlük" başlıklı beşinci bölümünde ise metnin günümüz okurlarınca anlaşılması adına metinde geçen ancak bugün kullanımdan düşmüş bazı kelimeler tespit edilerek karşılıkları verilmiştir. Sonuç bölümünde eser değerlendirilmiştir. Çalışmaya ayrıca eserin birinci baskısının tıpkıbasımını eklenmiştir.

Değerli bilgilerini, emeğini ve zamanını tezin her aşamasında esirgemeyen, çalışmanın her anında yoluma ışık olan ve sabır gösteren danışman hocam Doç. Dr. Sevdâ Kaman'a ve çalışma süresinde maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Serkan YILMAZ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

HASAN ŞEFİK'İN NAHV-İ TÜRKÎ'Sİ (İNCELEME-METİN-DİL BİLGİSİ TERİMLERİ DİZİNİ-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

Serkan YILMAZ

Bartın Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sevdâ KAMAN

Bartın-2023 Sayfa, 214

Ana dil öğretimine ağırlık verilmesi ve Encümen-i Dâniş'in eğitim hakkında aldığı kararların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte Tanzimat Dönemi ve sonrasında Türkçe dil bilgisi üzerine pek çok eser yazılmış, ders kitapları hazırlanmıştır. Bu dil bilgisi kitaplarının büyük çoğunluğu Türkçenin yapı/şekil bilgisi üzerinedir. 19. yüzyılda Türkçenin cümle bilgisi üzerine yazılmış ilk eser Selim Sâbit'in *Nahv-i Osmânî*'si (1298/1882), ikincisi ise Hasan Şefik'in *Nahv-i Türkî* (1303/1887) isimli eseridir. Mekteb-i Maarif-i Mülkiye'de ve Mercan İdâdîsi'nde Fransızca öğretmenliği görevini üstlenen Hasan Şefik'in (1847-?) kaleme almış olduğu *Nahv-i Türkî* çalışmamızda inceleme, metin, dil bilgisi terimleri dizini, ekler dizini, sözlük, tıpkıbasım başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmamızın ilk bölümünde Türkçe dil bilgisi kitaplarının tarihi, Hasan Şefik'in hayatı ve eserleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde yine *Giriş* başlığının altında çalışmanın amacı, yöntemi ve kapsamı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Arap harfli matbu eserin (*Nahv-i Türkî*'nin birinci baskısının) Latin harflerine çevirisi yapılmıştır. Üçüncü bölümde eserde yer alan dil bilgisi terimlerinin dizini hazırlanmıştır. Dördüncü bölümde metinde yazarın örnek vererek açıkladığı Türkçe ve alıntı eklerin dizini sunulmuştur. Beşinci bölümde metinde geçen ancak bugün artık

kullanılmayan kelimeler tespit edilmiş ve bir sözlük oluşturulmuştur. Çalışmanın sonuna eser hakkında değerlendirmeler ve eserin tıpkıbasımı eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Hasan Şefik, *Nahv-ı Türkî*, cümle bilgisi, dil bilgisi terimleri.

ABSTRACT

Master Thesis

HASAN ŞEFİK'S NAHV-İ TURKÎ (REVIEW-TEXT-GRAMMAR TERMS-INDEX-DICTIONARY-FACSIMILE)

Serkan YILMAZ

Bartın University

Graduate School

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Sevda KAMAN

Bartın-2023 Pages, 215

With the emphasis on mother tongue teaching and the implementation of the decisions taken by Encümen-i Dâniş on education, many works were written on Turkish grammar in the Tanzimat Period and after, and textbooks were also prepared. The vast majority of these grammar books are on the structure/ morphology of Turkish. Among the grammars written in the 19th century, the first work on Turkish syntax is Selim Sâbit's *Nahv-i Osmânî* (1881/1882) and the second one is Hasan Şefik's *Nahv-i Türkî* (1303/1887). *Nahv-i Türkî* (1303/1887), which was written by Hasan Şefik (1847-?), who was a French teacher at Mekteb-i Maarif-i Mülkiye and Mercan High School, in our study, text, index to grammar, dictionary, analyzed under facsimile titles. In the first part of our study, information about Hasan Şefik's life and works is given within the scope of the history of Turkish grammar books. In this section, under the title of introduction, the aim, method and scope of the study are emphasized. In the second part, the printed work in Arabic letters (the first edition of *Nahv-i Türkî*) was translated into Latin letters. In the third chapter, the index of grammatical terms in the work has been prepared. In the fourth chapter presents an index of the Turkish and quoted suffixes that the author explains in the text by giving examples. In the fifth chapter, words that were mentioned in the text but are no longer used today have been

identified and a dictionary has been created. At the end of the work, evaluations were made about the work and a facsimile of the work has been added.

Key Words: Tanzimat Period, Hasan Şefik, *Nahv-ı Türkî*, syntax, grammar terms.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Hasan Şefik'in Hayatı ve Eserleri.....	9
1.1.1 Hayatı.....	9
1.1.2 Eserleri.....	10
1.1.2.1 Tedrîs-i Lisân-ı Fransevî.....	10
1.1.2.2 Nahv-i Türkî.....	10
1.1.2.3 Sarf-ı Türkî.....	11
1.1.3 İnceleme.....	13
2. METİN.....	22
2.1. Nahv-i Türkî.....	23
2.1.1 Dîbâce.....	24
2.1.2 Mukaddime.....	25
2.1.3 Nahv-ı Türkî.....	27
2.1.4 Cümle-i Fiiliyye.....	28
2.1.5 Cümle-i İsmiyye.....	28
2.1.6 Eczâ-yı Asliyye-i Cümel.....	29
2.1.6.1 Fiil.....	29
2.1.6.2 Fâ'il.....	30

2.1.6.3 Nâib-i Fâ'il.....	30
2.1.6.4 Mübtedâ.....	30
2.1.6.5 Haber	31
2.1.6.6 Edât-ı Haber.....	31
2.1.7 Cümleler	36
2.1.7.1 Cümle-i İhbâriyye.....	36
2.1.7.2 Cümle-i İnşâiyye	37
2.1.7.2.1 İnşâ-i Talebî	37
2.1.7.2.2 İnşâ-i Temennî	38
2.1.7.2.3 İnşâ-i Tenbîhî.....	38
2.1.8 Cümle-i Asliyye.....	39
2.1.8.1 İbtidâ'ıyye yâhut mutlaka:	39
2.1.8.2 Cezâ'ıyye.....	39
2.1.8.3 Cümle-i Mukayyede	39
2.1.9 Cümle-i Fer'ıyye	39
2.1.9.1 Cümle-i Vasfiyye.....	40
2.1.9.2 Cümle-i İstinâfiyye	40
2.1.9.3 Cümle-i Tafsîliyye.....	40
2.1.9.4 Cümle-i Temsîliyye	41
2.1.9.5 Cümle-i Mu'tarıza	41
2.1.9.6 Cümle-i Şartıyye	41
2.1.9.7 Cümle-i Hâliyye	41
2.1.10 Mütemmimât-ı Cümle	41
2.1.10.1 Mef'ûller	42
2.1.10.1.2 Mef'ûlün bih.....	42
2.1.10.1.3 Mef'ûlün ileyh	43
2.1.10.1.4 Mef'ûlün fih.....	43

2.1.10.1.5 Mef'ûlün leh	44
2.1.10.1.6 Mef'ûlün ma'a	44
2.1.10.1.7 Mef'ûlün anh	45
2.1.10.2 İkinci: Hâl.....	45
2.1.10.3 Üçüncü: Temyiz	47
2.1.10.4 Dördüncüsü İzâfet	47
2.1.10.4.1 İzâfet-i Beyâ niyye	48
2.1.10.5 Beşinci, Terkîb-i Vasfî:	50
2.1.11 Masdarlar	51
2.1.12 Harf-i Atıf.....	53
2.1.12.1 Sıyga-i Rabtiyye	54
2.1.12.1.1 Sıyga-i Atfiyye	54
2.1.12.1.2 Sıyga-i Ta'kîbiyye	54
2.1.12.1.3 Sıyga-i Tevkîtiyye	55
2.1.12.1.4 Sıyga-i İbtidâiyye	55
2.1.12.1.5 Sıyga-i İntihâ'iyye	55
2.1.12.2 Zeyil	56
2.1.13 Sıyga-i Sıla	56
3. DİL BİLGİSİ TERİMLER DİZİNİ.....	70
4. EKLER DİZİNİ	83
4.1 Alıntı Ekler Dizini.....	84
5. SÖZLÜK	85
6. SONUÇ	96
KAYNAKLAR.....	99
TIPKIBASIM.....	102
ÖZGEÇMİŞ	200

1. GİRİŞ

Varlığı çok eskilere dayanan dil, zaman içerisinde değişerek ve gelişerek kendisine yaşam alanı bulmuş özellikle bu alan içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Sosyal bir varlık olarak tanımlanan insanın yaşamındaki en önemli meziyetlerinden biri, içerisinde doğmuş olduğu kültüre ve tarihe sahip olan dili etkili bir şekilde kullanmasıdır. İnsanı, diğer canlılardan ayıran ve farklı kılan yaşamının başından sonuna dek maruz kaldığı dili kullanarak, geliştirerek ve zamanla değiştirerek kendisini ifade etmesidir.

Dilin insanlık tarafından keşfi ve gün geçtikçe etkili bir biçimde kullanılması her toplumun kendisine özgü yeni bir dil geliştirmesine ve dünya üzerinde pek çok dilin var olmasına neden olmuştur. Dil var olduğu toplumun onu kavrama ve kullanabilme becerilerine eş zamanlı olarak belirli kurallar çevresinde gelişmektedir. İnsanoğlu tarihî süreç içerisinde kendini ifade etmekte bir araç olarak kullandığı dili pek çok alanda olduğu gibi merak ederek incelemeye ve tanımaya çalışmıştır. Bilindiği gibi dil üzerine ilk araştırmalar Eski Hintliler ve Yunanlar tarafından yapılmıştır. İlerleyen süreç içerisinde bu çalışmalar bir bilim dalı hlini almıştır. İlk gramerlerin ise Hintliler, Yunanlar, Romalılar ve Araplar tarafından yazıldığı bilinmektedir.

Çok eskiden beri var olan ve geniş bir coğrafyada konuşulan dillerden bir tanesi de Türk dilidir. Türkçenin çok eskiden beri farklı coğrafyalarda farklı yaşam tarzına sahip Türk toplumları tarafından kullanılması farklı özellikleri bir arada bulundurmasına neden olmuştur. Öncelikle konar-göçer bir hayat süren Türk toplumu sözlü edebiyat ürünleri ortaya koymuştur. Türkçe, tarihi boyunca birçok toplumla karşılaşmış, karşılaştığı toplumların dillerinden etkilenmiş bazı kelimeleri bünyesine katmış bazılarını ise vermiştir. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte Türkçe kalıcı eserler ortaya konulmuş ve yüzyıllar boyunca Türkçe bu eserler üzerinden işlenerek bugüne dek varlığını srdrmştir.

Türkçe dil bilgisi çalışmalarının tarihinin çok eskiye dayandığı bilinmektedir, ilk eserlere baktığımız zaman 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan *Cevahir'n-Nahv fi- Lgat-it-Türk* isimli eser karşımıza çıkmaktadır ancak eser bugün elde değildir, kayıptır.

Kaynaklarda adı geçen eser, bilim insanları tarafından Türkçe dil bilgisi çalışmalarının başlangıç noktası olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte Türk dili sahasında büyük bir üne sahip olan Kaşgarlı Mahmut'un 1072 yılında yazmaya başladığı ve 1077 yılında tamamladığı eseri *Dîvânü Lügati't-Türk* de Türk dil çalışmaları için önem arz etmektedir. Eserin, bir sözlük özelliği göstermesinin yanı sıra Türk ağızlarının özelliklerine de yer vermesi ayrıca önem taşımaktadır.

Diğer bir üzerinde durulması gereken ve Türkçenin ikinci büyük sözlüğü olan eser *Mukaddimetü'l Edeb* 'tir. Zemahşeri tarafından 12. yüzyılda yazılmış eser, Türkçe öğretmek için değil Arapça bilmeyen Türklere ve Farslara Arapça öğretmek amacıyla yazılmıştır (Ercilasun, 2011: 370). Türkçe öğretimiyle ilgili adını anmamız gereken bir başka önemli eser ise Ali Şîr Nevayî tarafından 1498 yılında kaleme alınan *Muhakemetü'l Lûgateyn*'dir. Bu eserde, Farsça ile Türkçenin karşılaştırılması yapılarak Türkçenin birçok yönden Farsçadan üstün olduğu savunulmuştur.

Tarihî süreç içerisinde Türkçenin birçok dili etkilediği ve dolayısıyla birçok dilden de etkilendiği bilinmektedir. Özellikle X. yüzyıldan itibaren İslam dini ile tanışan Türklerin yaşam biçimlerinin birçok yönden etkilendiği ve değiştiğini söylemek mümkündür. Bu etkileşim ve değişim dil alanında da görülmüş, bu dönemde Araplara ve diğer yabancılara Türkçeyi öğretmek adına gramer veya gramer-sözlük karışımı eserlerin Arapça ve Farsça yazıldığı bilinmektedir. Bu eserlerde Türkçenin kuralları Arap diline ve kalıplarına göre yazılmıştır. Bu eserlere örnek olarak *Kitâbu'l-İdrak li Lisâni' l-Etrâk* (M. 1312), *Mukaddimetü'l-Edeb* (13. yüzyıl), *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugâti't-Türkiyye* (14.yüzyıl) kitapları verilmektedir. Korkmaz, bu eserleri Türk dilinin kaynak eserleri olarak nitelendirmiştir (1992: VII).

Anadolu sahasında bilinen ilk Türkçe dil bilgisi kitabı Bergamalı Kadri tarafından 1530 yılında yazılan *Müeyyessiretü'l-Ulûm* isimli eserdir. Eserin İstanbul'da yazılarak Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamı İbrahim Paşa'ya sunulduğu bilinmektedir. Özkan, *Müeyyessiretü'l-Ulûm* isimli eserin Arapça öğrenmek için çalışan ve ana dili Türkçe olan öğrencilere fayda sağlaması için yazıldığını belirtmiştir (Özkan, 2020: 42). Bergamalı Kadri'nin 1530 tarihli eserinden başlayarak Tanzimat Dönemi'ne kadar Türkçe dil bilgisi yazımında ciddi bir boşluğun görüldüğü ve yeteri kadar eserin olmadığı bilinmektedir.

Bunun nedeni olarak Türkçenin gerek söz varlığı gerek dil bilgisi ve sözlük yazımı bakımından uzun yıllar Arapça ve Farsça tesiri altında kalması gösterilmektedir. Korkmaz (2002: 42) bu durumu şu ifadelerle açıklamıştır: *“XV. yüzyıl ortalarından başlayarak, Türkiye Türkçesi; Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımından oluşmuş Osmanlıca diye adlandırılan karma bir dil yapısına dönüşmüştür. Bu değişim ve dönem anlayışının sonucu olarak gramer yazarlığı da Arapça ve Farsça temellinde sarf ve nahivlerle yol almıştır. Osmanlı Türkçesi içindeki Türkçe nasıl horlanmış ve geri plana itilmiş ise, Türk dilinin grameri de aynı ihtimal ve küçümsemeye uğramıştır.”*

Bu durumun sonucu olarak Korkmaz, 16.-19. yüzyıllar arasında Bergamalı Kadri'nin eserini Türkçe dil bilgisi üzerine yazılmış tek kitap olarak nitelendirmektedir. Özkan da 16.-19. yüzyıllar arasında Türkçe dil bilgisi adına kayda değer bir eser olmadığını söylemiştir (Özkan, 2020: 43). Sevda Kaman ve Elif Karaoğlu'nun yakın bir zamanda yayımladığı çalışma 18. yüzyıla ait *Haza Kitab-ı Sarf-ı Türki* (1786) isimli küçük bir Türkçe şekil bilgisi kitabının daha doğrusu risalesinin varlığını ortaya çıkartmıştır (Kaman, Karaoğlu, 2020:133). Kaman'ın aktardığı bilgilere göre (Kaman, 2022: 601) bu risalenin yazarı İbrahim Efendi, yazmayı kütüphaneye bağışlayan Heinrich Friedrich von Diez'in (1751-1817) Türkçe öğretmenidir ve 1786'da Diez'in isteği üzerine bu eseri kaleme almıştır. Eserde konu anlatımı yerine sadece isimlerin iyelik çekimi, basit ve birleşik zamanlı fiil çekimlerine yer verilmiştir.

Tanzimat'ın ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı toplumunda her alanda yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı aydınlarının her alanda yüzünü Batı'ya çevirdiği ve birçok açıdan etkilendiği bilinmektedir. Verimsiz bir dönem geçiren Türkçe dil bilgisi çalışmaları Tanzimat ile birlikte büyük bir ivme yakalamıştır. Yeniliklerin görüldüğü en önemli alanlardan biri de eğitim alanı olmuştur. Bu çalışmalar, neticesinde Batılı tarzda yeni eğitim kurumları açılmış ve açılan bu okullarda öğrenci yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu dönemin en yaygın kurumu mekteplerdir. Bu kurumlara “sıbyan mektepleri, taş mektep, mahalle mektepleri” gibi isimler verilmiştir (Şahbaz, 2017: 227-228). Tanzimat'ın ilan edilmiş olması ve eğitim alanındaki yeniliklere rağmen açılan mekteplerin belli bir program dâhilinde eğitim ve öğretim sürdürdüğünü söylememiz pek mümkün değildir. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin ardından Türkçenin düzenli, sistemli bir şekilde öğretilmesi ve anlatılması fikri üzerinde durulmuştur. Dil bilincinin ve öğretimin önem kazanmasıyla

birlikte dil öğretiminde en önemli araç ve gereç olan dil bilgisi kitaplarının bu dönemde değeri artmıştır. Bu okulların müfredatında Türkçe müstakil bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Karabacak'ın (1999: 438) da söylediği gibi Tanzimat Dönemi'nde sıbyan mekteplerinde, rüştiyelerde ve idâdilerde ana dil eğitimi oldukça önem arz etmektedir ve tüm bunların neticesi olarak Türkçenin kurallarını ele alan dil bilgisi kitapları yazılmıştır. Bu gelişmelerin ardından, Türkçe öğretimine kaynak olarak kullanılacak eserlerin yazılması ve bu dönemde Türkçenin kurallarının üzerinde durulması ve anlatılması oldukça önem arz etmiştir. Uzun zamanlar ihmal edilen, Arapça ve Farsça tesiri altında kalan Türkçe, bu dönemde yazılan dil bilgisi kitapları ile ön plana çıkmıştır (Atılğan, 2020: 128).

Dil alanında ortaya çıkan ilklerden biri de Encümen-i Dâniş isimli kurumun kurulmasıdır. Encümen-i Dâniş' in kurulmasıyla birlikte Türkçenin gerektiği öneme kavuşması için önemli gelişmeler olmuştur (Başar, 2014: 46). Bu tarihe kadar gerek Türkçenin yabancı dillerin gölgesi altında kalması gerek sistematik bir eğitim-öğretim programına sahip olunmaması Türkçenin Arapça ve Farsça gibi gramerinin yazılamayacağını düşünülmesine neden olmuştur (Ergin, 2013: 331). Daha sonraki süreçte ise yapılan yenilikler ve Encümen-i Dâniş kurumunun teşvik ve çalışmalarıyla Türkçe üzerinde durulmuş, uzun dönemler verimsiz geçen yılların ardından bu dönemde Türkçenin kurallarını ele alan dil bilgisi kitapları, ders kitapları ve öğretmen kılavuzları yazılmaya başlanmıştır.

Encümen-i Dâniş'in "Türkçenin kurallarını her seviyeden insana öğretecek bir dil bilgisi kitabının yazılması" kararını alması sonucu Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa ilk dil bilgisi ders kitabı olan *Kavâid-i Osmâniye*'yi hazırlamışlardır (Özkan, 2001: 95). "*Tanzimat gramerleri adını verdiğimiz eserlerin birincisi Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa tarafından 1851'de yayımlanan Kavâid-i Osmâniye'dir.*" (Ercilasun, 2007: 247). Bununla birlikte Kaman, Ahmet Nazif'in *Sarf-ı Türki* isimli eserinin 1847'de *Kavâid-i Osmâniye* 'den dört yıl önce yazılmış olduğunu belirtmiş ve bunun sonucu olarak Tanzimat Dönemi'nde kaleme alınan dil bilgisi kitaplarından ilki olma özelliğini sözü edilen eserlerden alması gerektiğini ifade etmiştir (Kaman 2021: X). Ahmet Nazif'in *Sarf-ı Türki* isimli eseri Arap filolojisinin etkisinde kalınarak yazılmış yazma bir eserdir.¹ Bununla birlikte Kütahyalı Abdurrahman

¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kaman, Sevda. (2021). *Ahmet Nazif Sarf-ı Türki*, Çanakkale: Paradigma Akademi; Kaman, Sevda. (2022). *Sarf-ı Türki'de Arapça Dil Bilgisi Kitaplarının Etkileri*, Türk Diline

Fevzi Efendi'den 1834'te açılan Harbiye Mektebi öğrencileri için bir ders kitabı hazırlanması istenmiştir (Ergin 1977: 331). Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi Türkçenin gramer tarihi açısından önemli olan *Mikyâsu'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân* isimli eserini 1847'de yazmaya başlamış, ancak dört yıl sonra bitirebilmiştir. Eser yazarın ölümünden sonra 1882'de basılmıştır. (Erdem, 1999: 155).

Yukarıda isimleri geçen eserler dışında bu dönemde Türkçenin dil bilgisi kurallarını içeren birçok eser kaleme alınmış, bunlardan bazıları okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu eserlerin bir kısmı şunlardır: Ahmet Cevdet Efendi, *Medhal-ı Kavâid*, (1851), Abdullah Râmiz Paşa, *Lisân-ı Osmâninin Kavâidini Hâvi Emsile-i Türkî*, (1866), Ahmet Cevdet Paşa, *Kavâid-i Türkiye*, (1875), Süleyman Hüsnü Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî*, (1875), Ahmet Cevdet Paşa, *Belagât-ı Osmâniyye*, (1880), Selim Sâbit, *Nahv-i Osmânî*, (1881), Selim Sâbit, *Sarf-ı Osmânî*, (1881/1882), Ali Nâzimâ, *Lisân-ı Osmânî*, (1884-1888?), Mehmet Rıfat, *Külliyât-ı Kavâid-i Osmâniye*, (1885) (Özçam, 1997: 6, 7). Çalışmada ele aldığımız *Nahv-i Türkî*'nin yazılış tarihine yani 1887 yılına kadar sıraladığımız bu eserler, Tanzimat gramerleri olarak adlandırılan kitapların bir kısmıdır.

Yukarıda kronolojik olarak sıraladığımız eserlerin daha çok “sarf” yani Türkçenin yapı/şekil bilgisi ile ilgili kitapları olduğu görülmektedir. Bu eserlerde cümle bilgisine dair ayrıntılı bilgiler yoktur; bir kısmında sadece cümlenin tanımına yer verilmiş, cümlenin isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki başlıkta incelendiği ifade edilmiştir. Kaya Türkay'ın (2018: 4) *Halit Ziya Bey Kavâid-i Lisân-ı Türkî (Türkçenin Dil bilgisi)* isimli çalışmasında bu durumla ilgili görüşleri şöyledir: *Çalışmada (Kavâid-i Lisân-ı Türkî'de) Türkçenin söz dizimi ve söz yapma yolları üzerinde durulmamıştır. Ancak bu eksiklikler, yazıldığı dönemde okutulan kitaplar göz önüne alınırsa yadırgatıcı değil. O yıllarda (1880'li yıllar) yazılmış dil bilgisi kitaplarının -özellikle ortaokul (rüştiye) için Türkçe ders kitapları- incelendiğinde genellikle bu konuların ele alınmadığı görülür. Söz gelimi Süleyman Paşa'nın Mekteb-i Harbiye için yazdığı İlm-i Sarf-ı Türkî (1876) adlı kitabında cümleye bir sayfalık "Hatime" bölümünde kısaca değinilmiştir. Yine Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın "rüştiyenin ikinci yılı için" hazırladığı*

Türkçe Sarf ve Nahiv'inde (1908) cümleye yer verilmemiştir. Ancak bu durumun öğretim programıyla ilgili olabileceği de düşünülmeli gereken bir noktadır."

“Nahv/nahiv”, Arapçada “yön, taraf, cihet” anlamlarında kullanılan bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime daha sonra “cümle bilgisi/söz dizimi” anlamını üzerine almıştır. Nahiv kelimesinin “cümle bilgisi” anlamında kullanılması Tanzimat Dönemi’nden sonra ortaya çıkan bir durumdur. Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde, “nahv”i cümle bilgisi başlığı altında değerlendirerek, “Gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbiriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bir bilim dalı.”(Korkmaz, 1992: 58) olarak ifade etmiştir. Tanzimat Dönemi Türkçe dil bilgisi kitabı yazarları sarf ve nahvi, doğru konuşma ve yazmanın bir aracı olarak nitelendirmişlerdir (Başar, 2014: 24). Midhat Sadullah ise bu konudaki düşüncülerini şu ifadelerle dile getirmiştir: “*Türkçe sarf ve nahiv; lisânımızı doğru söyleyip yazmayı öğretir. Her ne kadar çocuklar evlerinde, aile arasında kendi ana lisânlarını söylemeyi öğreniyorlarsa da doğru okuyup yazmak için herhalde sarf ve nahiv öğrenmek lazımdır.*” (Sadullah, 2004: 1).

Selim Sabit tarafından kaleme alınmış olan *Nahv-i Osmânî* (1298/1882) isimli eser cümle bilgisini bütünüyle ele alan, Anadolu sahasında yazılan Türkçenin ilk dil bilgisi kitaplarından başlayarak Tanzimat ve sonrasını da kapsayan dönemde cümleyi müstakil olarak inceleyen, cümlelerin tanımı ve türleri üzerinde duran ilk kitap olarak bilinmektedir (Yiğit, 201:104). Döneminde yer alan diğer eserlere bakıldığında detaylı olarak cümle üzerinde durması ve açıklamaya çalışması eseri farklı kılmaktadır (Ertürk, 2020: 407-408). Bu çalışmada ele alınan Hasan Şefik tarafından 1887 yılında kaleme alınan *Nahv-i Türkî* isimli eser dönemin ikinci nahiv (cümle bilgisi) kitabıdır.

Hasan Şefik’in eseri de döneminde yer alan diğer eserlerde olduğu gibi Arap gramerinin tasnif ve kalıplarına göre meydana getirilmiş bir eserdir. *Nahv-i Türkî*’nin mukaddime (giriş) kısmını yazan Tarîk gazetesi başyazarı Sait Bey “Her lisânın bir nahvi olduğu gibi bizim lisânın dahi bir nahvi olmak lâzım.” (Hasan Şefik, 1887: 6) ifadesiyle Hasan Şefik’in eseri neden kaleme aldığını dile getirmiştir.

Araştırmanın Konusu

Çalışmamızın konusu, Mekteb-i Maarif-i Mülkiye'de ve Mercan İdâdîsi'nde Fransızca öğretmenliği yapan Hasan Şefik tarafından yazılan *Nahv-i Türki* adlı eserin Latin harflerine aktarılarak incelenmesi, dil bilgisi terimlerinin dizinin hazırlanmasıdır

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Tanzimat gramerleri ve Türkçenin cümle bilgisi alanındaki çalışmalara, eserdeki dil bilgisi terimlerinin tespit edilmesi yoluyla dil bilgisi terimlerinin tarihî sürecinin ortaya koyulmasına katkı sunmaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Karasar (2010: 77) bu yönteme dair düşüncülerini şöyle ifade etmiştir: “*Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan, bilinmek istenen şeyin gözlenip belirlenebilmesidir.*” Çalışma boyunca, araştırmamızla ilgili kitap, süreli yayın, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, Türkçe gramer tarihi üzerinde durulmuş ardından Hasan Şefik’in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserdeki başlıklar ve içerikleri inceleme bölümünde ele alınmıştır. İkinci bölümde metin Latin harflerine çevrilmiştir. Eser Latin harflerine aktarılırken Türk Dil Kurumu’nun “Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi” isimli projesindeki eserlerde benimsenen yazım ilkelerine uyulmuştur. Bu ilkeleri Özkan şu şekilde izah etmiştir: “*Arapça ve Farsça kelimelerde k ve g ünsüzleri ile kullanılan ünlülerdeki incelik ^ ile uzunluk ise ünlülerin çift yazılması ile gösterilmiştir: Ünsüzle biten yani kapalı hecelerdeki uzun ünlüler Türkçede söylenmediği için yazıda gösterilmedi. Ancak açık hecelerde yani ünlüyle biten hecelerde görülen uzunluklar Türkçede söylendiği için gösterildi. Kapalı hecelerdeki uzun ünlüler ancak ek aldığı anda ya da başka kelimeyle birleşip açık hece hâline gelmesi durumunda gösterildi. Günümüz Türkçesinde kullanılan kelimelerde son ses ünsüzlerinin, ayın ve hemzenin yazımında bugünkü yazım esas alındı.*” (Özkan 2020: 9). Üçüncü bölümde eserdeki terimlerden hareketle dil bilgisi terimleri dizini, dördüncü bölümde metinde yazarın örnek vererek açıkladığı Türkçe ve alıntı eklerin dizini hazırlanmıştır. Beşinci bölümde günümüz

okurlarının eseri anlaması adına geçmişte kullanılan ancak bugün artık kullanılmayan ifadeler için bir sözlük çalışması meydana getirilmiştir. Son bölümde ise esere dâir değerlendirmeler ve eserin birinci baskısının tıpkıbasımını yer almaktadır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamız; Hasan Şefik'in kaleme aldığı *Nahv-i Türkî* adlı eserin ilk baskısının (1303/1887) Latin harflerine çevrilmesi; eserin yazıldığı dönemdeki yerinin ve öneminin tespit edilmesinin yanı sıra metinde geçen dil bilgisi terimlerinin dizininin yapılması ile sınırlıdır.

1.1. Hasan Şefik'in Hayatı ve Eserleri²

1.1.1 Hayatı

Hasan Şefik (İstanbul) (1857-?), Mekteb-i Sultânî'de ve Mekteb-i Maarif-i Mülkiye'de yetişmiş Osmanlı aydınlarındandır. Uzun yıllar Mekteb-i Maarif-i Mülkiye'de, Mercan İdâdîsi'nde Fransızca öğretmenliği yapmış olan Hasan Şefik'in diğer resmi görevleri sırasıyla şöyledir (Çankaya, 1968: 81):

1880'de Rüşumat Emaneti Muhasebe Kalemî memurluğu

1881'de Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi Varidat Komiserliği Kalemî ikinci kâtipliği

1889'da Rüşumat Emaneti Tercüme Kalemî müdür vekilliği

1990 Rüşumat Emaneti Tercüme Kalemî müdürlüğü,

1909'da Manifesto ve Kontrol Kalemleri müdürlüğü

Kendisinin dil üzerine düşünceler geliştirmesinde ve eserler kaleme almasında 1879-1898 yılları arasında Mekteb-i Maarif-i Mülkiye'de daha sonraki yıllarda Mercan İdâdîsi'nde Fransızca öğretmenliği yapmasının etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlik ve resmi görevleri dışında "Şefik" mahlaslı şiirler yazdığını aktaran Arslan, Hasan Şefik'in şairliği ve şiirleriyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadığını ifade etmiştir (Arslan, 2020). İstanbul doğumlu olan yazarın nerde ve hangi tarihte öldüğüne dair herhangi bir veri bulunamamıştır.

Birçok alanda gelişme yaşanan Tanzimat Dönemi'nde Arapça ve Farsça dillerinin hâkimiyetinden dolayı Türkçenin arka plana atıldığını ve bunun doğru olmadığını söylemiş; bu durumdan dolayı duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Hasan Şefik dil konusunda gösterdiği hassasiyeti vatan konusunda da göstermiştir. Yazar eserlerinin ön sözlerinde

² Eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bk. Kaman, S., Yılmaz, S. (2022). *Hasan Şefik'in Türkçe Dil Bilgisi Kitapları Üzerine Bir İnceleme*. H. A. Göde, S. Atlı, H. Acar, N. Tatlıcan içinde, *Dr. Mehmet Özçelik Armağanı* (s. 262-273). Konya: Palet Yayınları.

yüksek tahsilinden dolayı kendisini borçlu hissettiğini; bu borcu ödemek adına kitaplarını yazdığını ifade etmiştir.

1.1.2 Eserleri

1.1.2.1 Tetrîs-i Lisân-ı Fransevî

Mekteb-i Maarif-i Mülkiye'de, Mercan İdâdisi'nde Fransızca öğretmeni olan Hasan Şefik rüştiye mektepleri için bir Fransızca ders kitabı yazmıştır. Eser birinci baskısı 1887'de, ikincisi 1894'te yapılmıştır. Eserin üçüncü baskının basım tarihi bilinmemektedir (Çankaya, 1968: 81). Eserin birinci basımında sayfa sayısı 194, ikinci basımında 211'dir. Eserin ikinci baskısına ön söz ve sözlük ekleyen yazarın iddiası kitabının Fransızca'yı en kolay şekilde öğretebilecek An (Johann Franz Ahn) usulünden yararlanılarak hazırlanmış olmasıdır (Hasan Şefik, 1894: 2). Eserde adı geçen Johann Franz Ahn (1796-1865), yabancı bir dilin kolay ve pratik bir şekilde öğrenilmesini sağlayacak öğretim yöntemleriyle tanınmış ve kısa sürede popüler olmuş bir isimdir (Stoykova, 2018: 2). Bilindiği üzere Tanzimat Dönemi'nde Avrupa'ya özellikle de Fransa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Fransızca öğrenimi için Tercüme Odaları açılmış ve pek çok ders kitabı kaleme alınmıştır. Meşrutiyet Dönemi'nden sonra Fransızca etkisinin mevcut olduğu bilinmektedir (Özkan, 2020: 44). Hasan Şefik de öncelikle yüzünü Batı'ya dönmüş ve Türkçe dil bilgisi kitaplarından önce Fransızca bir ders kitabı kaleme almış; Batı'da dil öğretiminde kullanılan teknikleri ve yöntemleri araştırmıştır.

1.1.2.2 Nahv-i Türkî

Türkçenin de bir cümle bilgisi kitabı (nahvi) olması gerektiğini düşünen Hasan Şefik, bu noktadaki eksikliğe gidermek amacıyla *Nahv-i Türkî*'yi kaleme almıştır. Eser, "Maarif-i Umumiye Nezâret-i Celiliyesinin ruhsatıyla" basılmış olup, Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in kurduğu, Türk basın tarihinde önemli yeri olan İstanbul'daki Ebüzziya Matbaası tarafından basılmıştır. 95 sayfadan oluşan matbu eser üç sayfadan oluşturulan bir dîbâce (ön söz) ile başlamaktadır. Hasan Şefik burada, Türkçenin Arapça ve Farsça gibi dillerin gölgesinde altında kaldığını ve bu durumdan dolayı hissettiği üzüntüyü ifade etmiştir. Eserinin dîbâce

kısımında bu konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: “*Dâima lisân mübâhisâtı bizde cereyan ettiği hâlde Türkçeye dair ciddi bir mübâhiseye rast gelinmemesi ve Arabî ve Farisî lisanlarına vukuf iddiâsında bulunanların yekdigere karşı isbât-ı tefavvuk dâiyesinde bulunmalarından başka bir meram ve maksatla lisân mübâhisâtı görülmemesi lisânımız hakkında etraflı kaa’ide kitapları bulunmamasından ileri gelir.*” (Hasan Şefik, 1887: 4). Eserde dîbâce (ön söz) bölümünün ardından, dört sayfadan meydana getirilen mukaddime (giriş) bölümüne yer verilmiştir. Mukaddime kısmı Tarik gazetesi başyazarı Sait Bey tarafından kaleme alınmıştır. Sait Bey, cümle bilgisi alanında bir eser yazma cesareti göstermesinden dolayı Hasan Şefik’ten övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Ayrıca nahiv ilminin oldukça önemli bir konu olduğuna dikkat çekmiş, sıla fiilleri ile ilgili görüşlerini edebî örnekler vererek paylaşmıştır. Eserdeki başlıklar ve içerik inceleme bölümünde ele alınmıştır.

1.1.2.3 Sarf-ı Türkî³

Hasan Şefik, 1891 yılında bilinen son eseri olan *Sarf-ı Türkî* adlı eserini yazmıştır. Yazarın içerisinde bulunduğu dil ve edebiyat dönemi göz önüne alındığında böyle bir eseri vücuda getirmesi kaçınılmaz olmuştur. *Sarf-ı Türkî*, Türkçenin şekil bilgisini anlatan bir kitap olma özelliği göstermektedir ve 111 sayfadır. Eser Meclis-i Maârif’in izniyle İstanbul’da Mahmut Bey Maatbaası’nda basılmıştır ve iki baskısı (Çankaya 1968: 81) yapılmıştır. Dönemin okullarında Türkçenin öğretilmesine ve öğrenilmesine katkı sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır.

Hasan Şefik eserinin ilk bölümünde Türkçenin ses bilgisi özellikleri üzerinde durmuştur. Yazar, kelime türlerini yedi başlıkta incelemiştir. Eser bir ders kitabı özelliği gösterdiği için yazıldığı seviyeye uygun bir biçimde hazırlanmış, ayrıca öğrenciler için alıştırma (talim) bölümlerine de yer verilmiştir. Hasan Şefik’in bu eserinde de dönemin belirgin özelliklerinden biri olan Arapça etkileri göze çarpmaktadır. Kendisinin bir Fransızca

³ Eserdeki Türkçenin fonetiği ile ilgili bilgiler için bk. Sevda Kaman (2022). *Tanzimat Dönemi'nde Yazılmış İki Farklı Sarf-ı Türkî Üzerine Fonetik Bir Değerlendirme*. L. A. Çanaklı, N. Abir içinde, *Rahim Tarım Kitap Armağanı* (s. 492-498). Bursa: Emin Yayınları. Eserin tamamı ise inceleme-metin-sözlük başlıkları ile Sevda Kaman tarafından yayıma hazırlanmaktadır.

öğretmeni olması aynı zamanda bir Fransızca ders kitabı kaleme almasından dolayı eserinde Fransızca etkilere de rastlamak mümkündür. Eserin dönem kitaplarından başlıca farklılıkları şunlardır: *"Eserdeki terminoloji dönem eserleri ile büyük ölçüde benzerlik taşısa da yazarın tercih ettiği kimi terimler farklıdır. Örneğin geniş zaman için eserin yazıldığı dönemde yaygınlaşan "muzâri" yerine "müstakbel-i ihtiyârî"yi; gelecek zaman için "müstakbel/istikbal" yerine "müstakbel-i mecbûrî"yi, şimdiki zaman için "hâl, zamân-ı hâl" yerine "ihbâriyye-i hâl" terimlerini tercih etmiştir. Hasan Şefik (1891: 4), "Türkçede hareke üç nevdir: üstün, esre ve ötre. Bunlara Arapçada fetha, kesre, zamme itlak olunur. Üstün iki nev olup birine kalın üstün (fetha-i sakîle) ve diğerine ince üstün (fetha-i hafîfe) tesmiye olunur." örneğinde olduğu gibi bazı terimlerde yaygın Arapça kökenli terimi değil, Türkçe karşılıklarını tercih etmiştir. Yazar buradaki gibi verdiği kimi örneklerde Türkçeden yana tavır sergilemiş ancak Arapçadan geçen yaygın terimleri de parantez içinde kullanma zorunluluğunu hissetmiştir"* (Kaman ve Yılmaz, 2022: 271). Bu yönleriyle eser geleneksel olmasının yanı sıra özgün ve farklı taraflara da sahip olması ile öne çıkmaktadır.

1.1.3 İnceleme

Tanzimat Dönemi sonrasında sarf ve nahiv kitaplarının yazımında artış olduğu bilinmektedir. Yazılan bu eserlerden biri de Hasan Şefik'in *Nahv- ı Türki* adlı eseridir. Eser, Türkçenin cümle bilgisini müstakil olarak ele aldığı için dikkat çekmektedir. Hasan Şefik, eserin ön sözünde her ne kadar Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisinden şikâyet etmiş olsa da eserini oluştururken Arapça dil bilgisi kitaplarını esas almıştır. Bunun nedeni ise eserin kaleme aldığı dönemde medrese filolojisinin dolayısıyla Arap dilcilerinin etkisi altında kalınması, kaynaklık edecek Türkçe dil bilgisi kitaplarının bulunmamasıdır. Bunun sonucu olarak Hasan Şefik de Türkçeyi Arapça nahiv kitaplarındaki yöntemler ve başlıklar çerçevesinde değerlendirmiş, eserinde Arapça kökenli terimlere yer vermiştir.

Dîbâce: Bu bölümde üç sayfadan oluşan uzunca bir ön söze yer verilmiştir. Hasan Şefik dil konusunun sürekli gündemde olduğunu ancak, konu Türkçe ve Türk diline geldiğinde Türkçenin yeterli bir biçimde ve etkinlikte konuşulmadığından söz etmiştir. Yazar bu dönem eserlerinde Arapça ve Farsça üzerinde durulduğundan Türk dili hakkında yeterli ve kapsamlı dil bilgisi kitapları yazılmadığından şikâyet etmiştir.

Mukaddime: Eserin giriş bölümü olan mukaddime, dîbâce bölümünde olduğu gibi uzun tutulmuştur. Dört sayfadan oluşan bu bölümü Tarik Gazetesi başyazarı Sait Bey yazmıştır. Sait Bey eserin yazılma gerekçelerine yer vermiş, bazı dil hususları hakkındaki görüşlerini belirtmiş; Hasan Şefik'ten övgüyle bahsetmiştir. Cümle bilgisi (nahv) konusunun ihmal edildiğinin altını çizmiş, sıra fiillerini açıklarken Namık Kemal (d. 21 Aralık 1840 / ö. 2 Aralık 1888), Ahmet Mithat Efendi (d. 1844 / ö. 28 Aralık 1912), Hacı İbrahim Efendi (d. 1242/1826 - ö. 1307/1889), Recâizâde Mahmut Ekrem (d. 1 Mart 1847 / ö. 31 Ocak 1914), Ahmet Cevdet Paşa (d. 1238/1823-ö. 1313/1895), Mîrdûhî-zâde Abdurrahman Süreyya Efendi (d. 1257/1841-ö. 1322/1904), Ebüzziyâ Tevfik (d. 1849-ö. 27 Ocak 1913), Keçeci-zâde Mehmed İzzet Efendi (d. 1200/1786-ö. 1245/1829) gibi isimlere atıfta bulunarak eserlerinden örnekler vermiştir.

Esere nahiv (cümle bilgisi/söz dizimi) ilminin tanımıyla başlanmış, bu bölümde ayrıca tasavvur, isnat, kaziyye, cümle ve kelâm terimleri üzerinde durulmuş, cümlelerin fiil (cümle-

i fiiliye) ve isim (cümle-i ismiyye) olarak ikiye ayrıldığı belirtilmiştir (Hasan Şefik, 1885: 11).

Cümle-i fiiliyye: Fiil cümlesinin, fiil ile özne veya sözde öznenen olduğu belirtilmiş ve konu örneklerle açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 11). Daha sonra bu başlık altında fiil cümlelerindeki edât-ı râbıtanın (bağlaçların) durumuna değinilmiştir.

Cümle-i ismiyye: İsim cümlesinin özne, yüklem ve bazen de sıfat ve zamirlerin sonlarına eklenen eklerle yapıldığı belirtilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 12). Daha sonra isim cümlelerinin nasıl kurulduğuna dair detaylı açıklamalar yapılmıştır.

Fiil: Öncelikle fiilin (yüklemin) anlamından ve neyi işaret ettiğinden söz edilmiş, daha sonra fiilin mutlaka zaman bildirdiği bildirilmiştir. Fiilin, fiil cümlelerindeki durumu ve masdarların cümle olmadığı hususu örneklerle açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 12).

Fâ'il: Fiilde gerçekleşen durumu yüklenen kişi fâ'il (özne) olarak tanımlanmış, örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 17).

Nâib-i fâil: Fâ'ili ortadan kaldırılan, ortadan kaldırılmış fâ'ilin yerini alan ve burada kimin tarafından yapıldığı belli olmayan yargıyı da üzerinde bulunduran sözde özne olarak nitelendirilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 17) .

Mübtedâ: Edât-ı haber (ek fiil) yoluyla kendisine bir nitelik yüklenen şey mübtedâ (özne) olarak ifade edilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 17).

Haber: Edât-ı haber aracılığıyla öznenin özelliğini bildiren ve özenin üzerinde hangi vasıfları taşıdığını bize söyleyen şey (haber) olarak açıklanmış, örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1885: 18).

Edât-ı haber: Edât-ı haber (ek fiil) bir özelliğin herhangi bir şeyin üzerine yüklenmesine aracı olmaktadır. Metinde hüküm vasıtası olarak açıklanmıştır; ayrıca edât-ı haberin ikinci ve üçüncü şahıslarda farklı olduğu belirtilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 18). Bu başlık altında müsnedün ileyh ve müsnet terimleri de ele alınmış ve açıklamalarda bulunulmuştur.

Tenbih: Bu bölümde, özne ve yüklem arasındaki ilgiden söz edilmiştir. Daha sonra şahıs ekleri üzerinde durulmuş, özne ve yüklem uyumuna değinilmiştir. Yine bu başlık altında Arapça bir kural olan "tağlib" konusunu ele alınmış, Fransızcadan da örnekler verilmiştir. Ebüzziyâ Tevfik *Ne Edât-ı Nefyî Hakkında Tettebbuât* (1909: 11-12) isimli eserinde Hasan Şefik'in bu bölümdeki "ne...ne" bağlama edatının kullanımı hakkındaki uyarılarını Hasan Şefik'in ismini zikretmeden, "*Nahv-i Türkî'nin sahibi*" diyerek eleştirmiştir (Mutlu, 2018: 691). Hasan Şefik'in meseleye açıklık getirmek yerine konuyu daha da karıştıran uyarılarda bulunduğunu ifade etmiştir: "*Üçüncü def'a olarak yine kitap üzerinde bu edattan (Nahv-i Türkî) isminde bir eserde bahs olunmuş (12) ve onda da iki sûretle isti'mâline cevâz verilmiştir ya'nî, Nahv-i Türkî nâmını alan bir kitap, kâffe-i mesâil-i nahviyyeyi bi'l-istikrâ ukde-i işkâlden kurtarmak lâzım gelirken bu kitap bilakis teşât-i kaa'ideye hizmet etmiştir.*" Ebüzziya Tevfik, ayrıca konuyu örneklendirirken Recâizâde Mahmut Ekrem'le Hasan Şefik'in sadece Nef'î'nin "*Benimle hem-zebân olmaz ne Firdevsî ne Hâkanî*" (Hasan Şefik, 1887: 28) mısrasını manzum örnek olarak vermelerini eleştirmiştir: "*Gerek Ekrem Bey ve gerek "Nahv-i Türkî" sâhibiyle Muallim Nâci, "ne" edâtının tekerrüründe fiil veyâ râbita "ne"lerden evvel gelir, ya'nî fiil veyâ râbita edâta taslât olunur ise mutlaka nefy ile gelir re'inde bulunmuşlardır. Bir de Ekrem Bey ile "Nahv-i Türkî" sâhibi misâl-i manzûmu yalnız bâlâdaki mısra-ı Nef'î'ye hasretmiş oldukları hâlde Muallim merhûm (40) Rûhî'nin "Âsâr-ı kerem var, ne beşerde ne mülkte" mısraî dîvân-ı matbûunda bile bu vecihle "var" lafzını hâvî olarak durmakta iken "var"ı "yok" lafzına tahvîl ile "Âsâr-ı vefâ yok ne beşerde ne mülkte" sûretinde îrât etmiştir.*" (Ebüzziya Tevfik, 1909: 39-40)

Cümleler: Burada öncelikle bir cümlenin taşıdığı yargının doğru olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Üzerinde taşıdığı yargı gerçekte uyuşan cümlelerin "sâdık", gerçekte uyuşmayan cümlelerin "kâzip" olarak isimlendirildiği (Hasan Şefik, 1887: 29) ifade edilmiştir. Daha sonra cümle-i inşâiyye ve cümle-i ihbâriyye hakkında açıklamalarda bulunulmuş, cümlelerin ihbâri ve inşâî olarak iki bölüme ayrıldığı belirtilmiştir.

Cümle-i ihbâriye: Bir şeyin doğru olup olmama ihtimalini üzerinde bulunduran cümlelere verilen isim olarak açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 30) Bu tür yeni cümlelerin fâide-i haberiyye cümlesi olarak tanımladığını söylemiş; ayrıca lâzım-ı fâide-i haberiyye cümlesinin de ne anlama geldiğini açıklamıştır.

Cümle-i inşâiyye: Üzerinde doğruluğu veya yanlış olması tartışılmayan, yalın bir cümlede var olmayan bir anlamı vermek için kurulan cümleler olarak belirtilmiştir. Bu cümlelerin “talebî, istifhâmî, tereccî, temennî, tenbîhî” olmak üzere beş kısma ayrıldığı ifade edilmiştir.

İnşâ-i talebi: Bir cümlede fiilini oluşturan unsurun emir veya yapılması yasak olan bir şey olma durumuna inşâ-i talebî denildiği ifade edilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 31) Tanımdan sonra örneklerle açıklamalar desteklenmiştir. Bu cümle türünün ayrıca rica, tehdit gibi anlamları ifade etmek için kullanıldığı da ifade edilmiştir.

İnşâ-i temenni: Bir şeyin meydana gelmesinde dilek ve rica anlamının bulunması durumu inşâ-i temennî olarak açıklanmıştır. Diğer bir ifadeyle cümlede fiili, dilek ve rica anlamını üzerinde taşımaktadır. Dilek kipinin geçmiş zaman veya gelecek bir zamanda kullanıldığı söylenmiş ve örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 33).

İnşâ-i tenbîhî: İçerisinde seslenme edâtı ve uyarı bulunduran cümleler olarak açıklanmıştır. Türkçede seslenme edatlarının (hey, ey, a vs.) cümlede başında yer aldığı söylenmiş ve bu husus örnekler üzerinden açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 34). Cümlede içinde bulunan ünlem edatlarının her zaman sadece ünlem anlamı taşımadığı başka anlamlar da ifade edebileceği belirtilmiştir. Bu başlığın son bölümünde cümlelerin keyfiyet ve anlam bakımından “asliyye, fer’iyye” olmak üzere iki kısma ayrıldığı bildirilmiştir.

Cümle-i asliyye: Asıl söylenmek istenen ve yapılmak istenen unsurları içerisinde bulunduran cümle olarak tanımlanmış ve “ibtidâ’iyye yâhut mutlaka, cezâ’iyye, mukayyede” olmak üzere üç kısma ayrıldığı ifade edilmiştir. İbtidâ’iyye yâhut mutlaka cümlesi hiçbir cümleyle bağlı olmadığı yalnızca söylenmek istenen unsurun yer aldığı cümle olarak açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 35). Şart cümlelerinden sonra gelen ve sonradan geldiği cümleyle bir bütün oluşturan cümlelere cezâ’iyye adının verildiği ifade edilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 35).

Cümle-i mukayyede: Asıl söylenmek ve yapılmak isteneni anlatmak için asıl cümleyle birtakım cümlede yardımcı unsurlarının eklenmesi gerektiğini ifade eden cümleler olarak açıklanmış, örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 35).

Cümle-i fer'iyye: Asıl cümlelerin, ana kısmını veya bir parçasının eksikliğini gideren ve açıklayan cümleler olduğu söylenmiş, aynı zamanda bu cümlelerin “vasfiyye, istinâfiyye, tafsîliyye, temsîliyye, mu'terize, şartiyye, hâliyye” olmak üzere yedi kısma ayrıldığı belirtilmiştir.

Cümle-i vasfiyye: Asıl cümleyi, parçasını veya temel bir bölümünden birini niteleyen cümle olarak açıklanmıştır. Bazen sıfatların (ki) ile bir cümle şeklinde bağlandığı örnek üzerinden açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 36).

Cümle-i istinâfiyye: Söylenen yargının öncesindeki cümlede meydana gelen sorulma ihtimali ortaya çıkan soruya cevap vermek için söylenen cümleler şeklinde tanımlanmış; örnek cümle verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 37).

Cümle-i tafsîliyye: Asıl cümlelerin veya ana unsurundan ve parçasından birinin anlamının detaylı bir şekilde açıklanması olarak belirtilmiş, örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 38).

Cümle-i temsîliyye: Asıl cümlelerin veya ana unsurundan ve parçasından birinin anlamının benzetme veya örnek gösterme yoluyla açıklanması şeklinde gösterilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 38).

Cümle-i mu'terize: Bir cümle içinde iki kavis (ayraç) içinde yer alan ve yorumlanan cümle olarak açıklanmıştır. Yer aldığı cümleye bağlansa da anlamını bozmadığı da belirtilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 39).

Cümle-i şartiyye: Bir fiilin gerçekleşmesinin şart cümlesinde yer alan fiilin gerçekleşmesine bağlı olma durumu olarak açıklanmış, örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 39).

Cümle-i hâliyye: Bir cümlede öznenin fiildeki durumunu gösteren cümle olarak açıklanmış, örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 39).

Mütemmimât-ı cümle: Bu başlık altında cümlelerin yardımcı unsurları (mefâ'il, hâl, temyiz, izâfet, vasıf) konusuna değinilmiştir.

Mef'ûller: Türkçedeki mef'ûller (tümleçler) konusu ele alınmıştır. Türkçede yer alan mef'ûller “mef'ûlün bih, mef'ûlün ileyh, mef'ûlün fih, mef'ûlün leh, mef'ûlün ma'a, mef'ûlün anh” olarak sıralanmış; daha sonra bu konu hakkında çeşitli ayrıntılardan söz edilmiştir.

Mef'ûlün bih: Fiilde gerçekleşen olayı üzerinde hisseden ve ondan etkilenen şey olarak ifade edilmiş; ayrıca isimlerden, zamirlerden ve işaret isimlerinden yapıldığı vurgulanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 41).

Mef'ûlün ileyh: Fiilde gerçekleşen olayın sona erdiğini bildiren kelime olarak ifade edilmiştir. (Hasan Şefik, 1887: 42).

Mef'ûlün fih: Zaman veya mekân bildiren kelimeler olarak ifade edilmektedir, bunu da bu zamanı veya mekânı bildiren kelimenin sonuna bir (-DA) eklenmesiyle yapıldığı anlatılmaktadır (Hasan Şefik, 1887: 43).

Mef'ûlün leh: Bir fiilin meydana gelmesindeki sebebi, sebebin başlangıcını ve kaynağını açıklayan kelimeler olarak ifade edilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 44). Örneğin ardından konu hakkına detaylı açıklamalara yer verilmiştir.

Mef'ûlün ma'a: Yapılan bir işin kiminle ve ne aracılığıyla meydana geldiğini bildiren unsur olarak açıklanmaktadır (Hasan Şefik, 1887: 44). Ayrıca bazı Arapça ve Farsça isimlerin önlerine getirilen Türkçe olmayan eklerle birtakım mef'ûlün ma'alar yapıldığı ifade edilmiştir.

Mef'ûlün anh: Cümlede fiilin anlamının hangi yönde olduğunu gösteren ek olarak açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 46).

İkinci, hâl: İsim cümlesinde yer alan öznenin durumunu ve şeklini aynı zamanda bir fiilin durumunu gösteren ve bildiren söz olarak açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 47).

Üçüncü, temyiz: Bir cümlede yer alan gizliliğin ve kapalılığın giderilmesi ve ortadan kaldırılması olarak ifade edilmiştir. Temyizin birkaç farklı yolla meydana getirildiği belirtilmiş; örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 50).

Dördüncü, izâfet: İki ismin birbirine anlam bakımından bağlanması ve bir şeyin özelliklerinin tarif edilmesi olarak açıklanmaktadır. Türkçe izâfetlerde öncelikle muzâfun ileyhın (tamlayan) getirildiği daha sonra bağlanan ve nitelenen unsur olan muzâfın (tamlanan) getirildiği belirtilmiş, örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 51). Daha sonra izâfetin “izâfet-i temlikîyye ve izâfet-i beyânîyye” olarak iki kısma ayrıldığı açıklanmıştır. Tamlama örnekleri verilmiştir.

Beşinci, terkîb-i vasfî: Cümlelerin icrâ ve ana unsurlarından birinin durumunu ve niteliğini bildiren kelimeler olduğu açıklanırken, niteliğini bildiren kelimeye mevsuf (sıfat tamlamasının isim kısmı) olduğu belirtilmektedir. Sıfat tamlamasında sıfatın önce nitelenen ismin sonra geldiği ayrıca bu iki unsurun bir araya gelmesine (terkîb-i tavsîfî) adı verildiği bildirilmiş, konuyla ilgili örnekler verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 56). Türkçe sıfatların önlerine birtakım ifadelerin getirilmesiyle sıfatların anlamlarında farklılıklar ortaya çıkabileceği söylenerek, bu farklılıklar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Masdarlar: Masdarlar konusu ele alınarak detaylı açıklamalarda bulunulmuştur. Masdarların isim makamında kullanıldığı ancak bazı durumlarda fâ’il ve mefâ’il olarak fiil şeklinde kullanıldığı belirtilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 58).

Harf-i atıf: Türkçede bağlama ve kuvvetlendirme edâtının (vav/ve) ile yapıldığı söylenmektedir. Bir cümlede yer alan öznelerle bir şey isnat edildiğinde, bu harf vasıtasıyla öznelerin fiilinin ve yüklemının ortak olması durumu örneklerle açıklanmıştır (Hasan Şefik, 1887: 62). Bir özneye iki fiil veya yüklem isnat edilebileceği söylenmiş fakat bir öznenin iki fiili veya yüklemi üzerine alabilmesi için bunların aynı zamanda gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sıyga-i rabtiye: Bağlama makamında kullanılan zarf fiiller olduğu söylenerek “sıyga-i ta’kîbiyye, sıyga-i tevkîtiyye, sıyga-i ibtidâiyye, sıyga-i intihâ’iyye ve sıyga-i sıla” olmak

üzere beş kısma ayrıldığı belirtilmektedir. Yazar, daha sonra bu kısımları ayrı başlıklar halinde ele alarak açıklamaktadır.

Sıyga-i atfiyye: Bir öznenen meydana gelen iki fiilin birbirine bağlanması olup, kelimenin sonuna (-Up) ekinin getirilmesi ile yapıldığı anlatılmaktadır (Hasan Şefik, 1887: 65).

Sıyga-i ta’kîbiyye: Kendisinin meydana gelmesinden sonra başka bir fiilin meydana gelmesi olarak açıklanmaktadır. Kelime sonuna getirilen (-ncA) ekiyle yapıldığı söylenmiş olup, “Ben gelince o gitti” cümlesi örnek olarak gösterilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 66).

Sıyga-i tevkîtiyye: Kendisinin meydana geldiği ve bu durumun her ne olursa olsun devam edeceği sırada bir başka fiilin de meydana geliyor olması olarak açıklanmıştır. Bunun olabilmesi için görülen geçmiş zamanın birinci çokluk şahıs eki üzerine bir (-CA) ekinin getirilmesi gerektiği ifade edilmiş; “Ben geldikçe o gidiyordu” (Hasan Şefik, 1887: 66) cümlesi örnek olarak gösterilmiştir.

Sıyga-i ibtidâiyye: Bir fiilin başladığı zamanı göstererek ve başlayan bu zamandan itibaren diğer bir fiilin aralıksız bir şekilde devam ettiği belirtilmiştir. İstek kipinin üçüncü tekil şahıs ekinin sonuna bir (-II) eki getirilmesi söylenerek “Kış geleli çok çalışıyorum” cümlesi örnek olarak verilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 67). Diğer bir yol ise (-II) ekinden sonra bazen bir (beri) veya (-DAn beri) eklenmesiyle yapıldığı açıklanmıştır.

Sıyga-i intihâ’iyye: Kendisinden sonra gelen fiildeki işin bittiği ifade edilmekte olup kelimenin köküne (-ncA) ekinin getirilmesinin ardından (-yA dek), (-yA değin), (-yA kadar) ifadelerinin ilavesiyle yapıldığı belirtilmiştir (Hasan Şefik, 1887: 68).

Zeyil: Bu başlık altında “hâl, sıyga-i atfiyye ve takîbiyye” konularına dâir bazı kurallara değinilerek örnekler verilmiştir.

Sıyga-i sıla: Bu başlık altında cümlelerin isim makamında özne, sıfat ve zamir olmaları durumunda sıla cümleleri olarak nitelendirildikleri, fiillerine ise sıla fiilleri (sıfat-fiiller) denildiği örneklerle açıklanmıştır. Sıla fiillerinin bazen isim makamında bazen de fiil makamında geldiği belirtilmiştir. Dilimizde en çok “olduğu, olduğuna, olduğundan,

olmasıyla, olmasına” şeklinde kullanıldıkları ifade edilmiş, isim ve fill hâlleri örnekler üzerinden açıklanmıştır. Hasan Şefik, sıla tanımının Arapça başka anlamlara geldiği için Türkçede kullanılmaması gerektiğini söyleyenlerin olduğunu belirtmiş, Arapçada yer alan anlamını kullanmak zorunda olmadığımızı ve Türkçede uzun bir zamandan beri bu hâliyle kullanıldığını ifade etmiştir. Ali Nazima (1913: 132-160), *Lisân-ı Osmânî İkinci Senesi Sarf ve Nahiv Kısmı* 1913 (H. 1329) isimli eserinde sıla fiillerine dair bölümü Hasan Şefik'in kitabından aktardığını “Kardeşim Şefik Beyefendi hazretleri Nahv-i Türki'lerinde ef'âl-i vasfiye hakkında (sıyga-i sıla) serlevhası tahtında gayet müfit birçok ma'lûmat derc etmişlerdir ki teberrüken bervech-i zîre ahz olunmuştur (1913: 131).” sözleriyle ifade etmiştir.

2. METİN

2.1.

Nahv-i Türkî

Müellifi

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne mu'allimlerinden ve Memûrîn-i Rûsûmiyye'den
Hasan Şefik

*Cümle erbâb-ı kitâbet bizde
Hak bilir etmededir yüz bin sehv
Hizmetin en büyüğü hangisidir
Deseler ben der idim ancak nahv*

Tarîk gazetesinin Sermuharriri Sait

Birinci tab'ı

Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla

Konstantiniyye

1303

Matbaa-i Ebüzziya

Her hakkı mahfuzdur

2.1.1 (3) Dîbâce

Cenâbıhak ve feyyâz-ı mutlak ömür ü ikbâl-i şâhânesi müzdad buyursun. Hak Teâlâ tarafından Osmâniyâne bir lutf-ı samedânî olan Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin sâye-i maârif-perverî-i tacdârîlerinde işbu (*Nahv-i Türki*) nam kitâbı vücûda getirdim.

Hüdânın inâyeti ve padişâh-ı mâarif-penâhın himâyeti hakk-ı kemterânemde lâmia-nisâr-ı feyz olarak Mekteb-i Sultânî'de ve Mekteb-i Maârif-i Mülkiye'de âcizâne tahsil ettiğim ulûm u maârifin şükrünü ifâ zımında bu eseri vücûda getirmek iltizâmında bulundum.

Dâima lisân mübâhasâtı bizde cereyan ettiği hâlde (4) Türkçeye dâir ciddi bir mübâhaseye rast gelinmemesi ve Arabî ve Farisî lisanlarına vukuf iddiâsında bulunanların yekdigere karşı isbât-ı tefavvuk dâiyesinde bulunmalarından başka bir meram ve maksatla lisân mübâhasâtı görülmemesi lisânımız hakkında etraflı kaa'ide kitapları bulunmamasından ileri gelir.

Zaten bidâasızlığımla beraber lisânımızın nahvini tedvin etmeye kalkışmaklığım nezd-i maârif-mendâne küstahlık addolunabilirse de dünyada telâhuk-ı efkâr ve ârâ ile her hakikat meydana çıktığı müsellemler ve bu eser-i kemterâneme lisânımızda selîka-i kitâbetleri makbûliyet-i amme kazanmış ba'zı zevât-ı kirâmın mütâlaaları dahi munazzam olmakla mevrâne bir hizmet nev'inden olarak şu hizmete kalkışmaklığım cây-ı ta'yip degildir.

Rabb-ı izzet dünyalar durdukça serîr-ârâ-yı şevket buyursun. Zîb-evreng-i hilâfet Efendimiz Hazretlerinin (5) efkâr-ı meâlî-disâr-ı şâhânelerine imtisâlen hükûmet-i seniyyece Türkiyât-ı maârif yolunda vukû' bulan ikdâmat inşallah karîben bir encümen-i maârif teşkîlini intaç ve encümen-i mezkur netâyic-i mübâhasâtını lisân müştagillerine tarîk-i tetkîkatta mükemmel bir sirâc edip Türk lisânı esasgîr-i istikrâr olur. Söyler iken medâr-ı kelâmımız ve yazar iken vasıta-ı tefhîm-i merâmımız olan lisânımızın kavâ'id-i mazbûta altına alınması iltizâmında bulunmamak hamîyyetsizlik ve bu yolda elden geldiği kadar çalışmamak büyük gayretsizlik olmasıyla ve merâm-ı âcizânem bir iddiâ yürütmek olmayıp lisânımızın inkişâf-ı dekaayıkına vesâtetten ibâret bulunmasıyla hamîyyet-mendân-ı vatanı kendime tarafdâr-ı aduv-şumâr eylerim.

Şefik

(6) *Üstâd-ı Mükerrerim Saâdetli Sait Bey Efendi Hazretlerinin Mukaddimeleridir.*

2.1.2 Mukaddime

Her lisânın bir nahvi olduğu gibi bizim lisânın dahi bir nahvi olmak lâzım gelip bu babda şimdiye kadar sarf-ı himmet olunmamasına te'essüf olunmakta olduğu hâlde nûr-ı aynım Şefik Bey'in bu husûsa gayretle bir (*Türk nahvi*) meydana koyması bâis-i kemâl-i memnûniyyetim olarak abd-ı âciz dahi öteden beri bir kaa'ide-i mazbûta tahtına vaz' olunmasını iltizâm eylediğim [*sıla*] fiillerine dâir hülâsa-ı tedkîkât-ı kemterânemi kitâba ilâve eylemeği farîza-ı zimmet bildiğimden tedkîkât-ı mezkûreyi bi'l-etraf yazdığım gibi buracıkta o husûsa dâir müşâhîr-i erbap kılmamızdan ba'zı zevâtın yazdıkları ibâreleri makaam-ı istişhadda îrât etmekteğim münâsîp mütâla'a kılınmış ve en evvel Kemal Bey'in⁴ (*Cezmi*) nam eserinde “*Cezmî'nin Dağıstanlı olmadığına dâir*” ibâresi (*olmadığına*) fiilinin isim hâlinde gelmesine ve o ibârenin (7) aşağısında “*bir gün geçirmek ... fevketmek hükmünde olduğuna hükmetmişler idi*” ibâresi (*olduğuna*) fiilinin sıla fiili olarak gelip cümleye hükmolunmasını göstermesine delîl olduğu gibi yine *Cezmî'nin* bir mahalinde (*rivâyet-i mevhum olduğunu*) ve (*öğrenmek mümkün bulunduğunu*) ibâreleri (*olduğunu*) ve (*bulunduğunu*) fiillerinin sıla fiili olarak isti'mâl olunmasına birer misal olmanın bu iki ibârenin birincisinde (*rivâyet-i mevhumdur*) kazıyyesini ve ikincisinde (*öğrenmek mümkün bulunuyor*) veyâhut (*mümkündür*) cümlesini denilmek istenildiğini beyan ve Mithat Efendi'nin⁵ tezkire-i âcizâneme olan cevâbında münderiç (*kendileri menba ve masdar olacakları için*) ibâresinde (*olacakları*) fiili sıla olarak getirildiğini ve bu ibârede “*kendileri menba ve masdar olacaklardır*” kazıyyesi için denilmek istenildiğini mu'arriz-i istişhad kat'ide dermeyan ve ityân ederim. Lâyıkıyla tedkîk-i lisân-ı Türkî'ye rağbet etmeyenler sıla fiillerinin dahi sûret-i isti'mâlınden gâfil olup fakat Türkçe kavâ'ide hiç ehemmiyet vermeyenler meyânında kitâbete mâlik olanlar ve yazdıklarını dürüst yazarlarına dediğim kavâ'idi bilmeksizin isti'mâl etmekte olarak meselâ Arabiyyet-perverânın ser-tâcı ve üdebâmızın meşhûr El-Hacı İbrahim (8) Efendi⁶ Vakit gazetesine yazdığı bir makaale-i meşhûrede “*Ermeni vatandaşımızın nûr-ı seyyid-kân-ı terakkî-perverânı hurûf-ı mezkûrenin Latin hurûfuna tebdîlini emel ettiklerini*” ve “*kudemâ-yı Ermeniyan bu tebdîle*

⁴ Namık Kemal (d. 21 Aralık 1840 / ö. 2 Aralık 1888).

⁵ Ahmet Mithat Efendi (d. 1844 / ö. 28 Aralık 1912).

⁶ Hacı İbrahim Efendi (d. 1242/1826 - ö. 1307/1889).

kat'an râzı olmadıklarını” ve *“bu harfler doğrusu Ermeni lisânı için pek mükemmel olduğunu”* fıkralarını ifade eylediğim kavâ’ide muvâfık olmak üzere yazmış ve Ekrem Bey⁷ *“Vapur Sarayburnu’nu dolaşıp da Kumkapı açıklarına geldiği vakit”* fıkrasıyla ve Ziya Paşa⁸ *“Ümmet-i Osmâniyye ilerlediği sırada”* ibâresiyle müddeâmı teyit etmiş ve *(olmasıyla)* ve *(olmalarıyla)* ta'lîl için sıla fiili olarak isti'mâl olunduğunu hezâran emsâli vecihle Kemal Bey *“ba'zı zâdegan ... âdet ve birtakım ihtiyarlar ... teksîr-i cemiyet mülâabet etmeleriyle”* ibâresinde göstermiş ve en çok müsta'mel olan *(olduğundan)* lafzını Kemal Bey dahi *“eserinin birinci olduğundan bahsediyor”* ibâresinde mef'ûlün anıh olarak kullanıp ya'ni *(olmasından)* mevkiinde isti'mâl edip sâir yerlerde sıla fiili olarak ta'lîl için fâ'iline kâf-ı izâfet vaz' etmeksizin isti'mâl eylemiş ve Cevdet Paşa⁹ dahi *“böyle âsaf-ı adl iktinâhın iktirânı sebeb-i saâdet olacağını”* ve *“kâlâ-yı hüner ve marifet (9) kadr ve kıymet bulacağını”* ibârelerinde *(olacağını)* ve *(bulacağını)* fiillerini sıla fiili olmak üzere kullandığından *(iktirânı)* ve *(ma'rifet)* lafzlarının âhirlerine kâf-ı izâfet getirmeği yakıştırmamıştır.

Yine efkâr-ı âcizâneme muvâfık olmak üzere Abdurrahman Süreyya Efendi¹⁰ *“şehirler terbiye merkezi olduğu mülâbesesiyle”* ibâresinde *(şehirler terbiye merkezidir)* kaziiyesi mülâbesesiyle demek istediğinden *(şehirler)* lafzının âhirine kâf koymamış ve *“tarîk-i maarifeti kısmet ve misal ile bulunabileceği reyinde bulunmuşlardır”* ibâresinde dahi yine cümle matlup olmakla *(tarîk-i maarifet)i* kâfsız olarak yazmış ve Ebüzziyâ Tevfik Bey¹¹ dahi [Jan Jak Russo] unvanlı eserinde *“itikâdât-ı Nusrâniyye zulüm ve udvâni tevlit eylemiş olduğu gibi”* terkîbini *(nitekim oldu)* makaamında kullandığından *(itikâdât-ı Nusrâniyye'nin)* dememiş ve'l-hâsıl her sâhib-i kalemin eserinde müdde'âmı müeyyed fıkralar kesret ve vefret üzere bulunmuş olmağın mutlaka sıla fiili ya'ni cümlelerin fâ'il ve mef'ûl veyâ sıfat ve kezâ hâllerde bulunması takdîrinde getirilecek fiil fâ'ili kâfsız olarak getirilmek lâzım geleceği ve sıla fiili isim mevkiinde gelir ise o hâlde fâ'iliyle kendisi beyninde **(10)** izâfet kaa'idesi cereyân etmek iktizâ edeceği ya'ni o hâlde fâ'il mu'ayyen olur ise kâf getirilmek ve gayr-ı mu'ayyen olur ise getirilmemek muvâfık kaa'ide düşeceği meydana çıktığı gibi eş'arımızda

⁷ Recâizâde Mahmut Ekrem (d. 1 Mart 1847 / ö. 31 Ocak 1914).

⁸ Ziya Paşa (d. 1829-ö. 1880).

⁹ Ahmet Cevdet Paşa (d. 1238/1823-ö. 1313/1895).

¹⁰ Mîrdühî-zâde Abdurrahman Süreyya Efendi (d. 1257/1841-ö. 1322/1904).

¹¹ Ebüzziyâ Tevfik (d. 1849-ö. 27 Ocak 1913)

dahi buna misal bulmak mümkün olup meselâ İzzet Molla¹² meşhur (*olduğu şeb*) redifindeki gazelinin:

*“senden ayrıldığı günden beridir âşıkının
var mı ser-dâde-i bâlin huzûr olduğu şeb”*

beytinde sıla fiilinden sonra “şeb” ismi gelmekten nâşî “âşıkının” dediği gibi diğer bir beytinde “şeb”i cümleye muzaf ederek.

“cesedi kabre düşüp ta'ma-ı mûr olduğu şeb”

demiş ve Kâni Paşazâde Rıfat Bey¹³’in:

“ben merâmımca Süleymân olduğum demdir bu dem”

mısraı ve Kemal Bey’in, Rıfat Bey’in gazelini tanzîren yaptığı gazelde:

“ben vücûdumdan peşîman olduğum demdir bu dem”

beyti bu babta numûne bulunmuştur.

**Tarik Gazetesi Sermuharriri
Sait**

2.1.3 Nahv-ı Türkî

(11) İlm-i nahv: Kelâmın terkîbinde kelimelerin yekdiğerine nazaran bulunacakları mevâki’yi ve bu mevki’lerin tebdili münâsebetiyle kelimât-ı mezkûreye ârız olacak ahvâli bildirir bir fendir.

Tasavvur: Bir şeyin sûretinin akılda husûlüne ıtlâk olunur.

İsnat: Bir hâl veyâ sıfat bir şey üzerine nispet edilerek muhâtaba ondan fâ’ide-i tamme hâsıl olup sükût etmesi sahih olan sözdür. İsnat harice veyâ nefsü’l-emmâre mutâbık ise sâdık, değil ise kâzip olur.

Kaziyye: Onu söyleyen adama bu sözde sâdıksın veyâ kâzipsin denilmek sahîh olan kavildir.

Cümle: Bir hükmü şâmil olup lâakal iki kelimedenden ibâret olan sözdür.

¹² Keçeci-zâde Mehmed İzzet Efendi, (d. 1200/1786-ö. 1245/1829)

¹³ Kâni Paşazâde Ahmet Rıfat Bey (d. 1260/1844-ö. 1308/1891).

Kelâm: İsnâda mukterin ya'ni fâ'ide-i tamme ifâde eden (12) bir cümleden veyâhut birkaç cümlelerden teşekkül eden sözdür.

Cümle fiiliyye, ismiyye isimleriyle ikiye münkasımdır.

2.1.4 Cümle-i Fiiliyye

Fiil, fâ'il ve nâib-i fâ'ilden teşekkül eden cümledir. Misal (*Yaz geldi, çiçekler açıldı*). Bu misal iki cümleyi şâmilidir. Birincisi (*yaz geldi*) cümlesi ki fiil olan (*geldi*) lafzıyla fâ'il olan (*yaz*) lafzından teşekkül etmiş ve ikincisi (*çiçekler açıldı*) cümlesidir ki fiil olan (*açıldı*) lafzıyla nâib-i fâ'il olan (*çiçekler*) lafzından terekkep etmiştir.

Cümle-i fiiliyyede edât-ı râbıta olmayıp yalnız hey'etin delâletiyle iktifâ kılınır fakat mâzî-i naklî, müstakbel ve fiil-i lüzûmünün gaa'ip sûretlerinde edât-ı râbıta (-Dİr/در)dir.

2.1.5 Cümle-i İsmiyye

Mübtedâ, haber ve birtakım edevattan teşekkül edip ba'zen sıfatlar ve ba'zen isimlerin âhirine birtakım edevât ilâvesiyle yapılır. Misal: (*Su lâzımdır*), (*Görünen aydır*) gibi. İşbu misalde iki cümle mevcuttur. Birincisi (*Su lâzımdır*) cümlesidir ki (*su*) lafzı mübtedâ ve sıfat olan (*lâzım*) kelimesine bir "-Dİr/در" edâtı ilâve edilerek haber kılınmış ve ikincisi (13) dahi (*Görünen aydır*) cümlesidir ki (*ay*) lafzı âhirine bir "-Dİr/در" edâtı ilâve edilerek haber yapılmıştır. Binâenaleyh bu cümleler mübtedâ ile haber ve edât-ı haberden teşekkül etmiştir. Cümle gerek fiiliyye olsun gerek ismiyye olsun lâakal iki kelimeden teşekkül eder. Fiil-i lâzım cümle-i fiiliyyelerle, edât-ı haberi mahzûf cümle-i ismiyyeler gibi.

Eczâ-yı cümlelerin âdi tertibi şu vecihledir: Cümle-i ismiyyelerde evvelâ mübtedâ bâdehu haber ve en sonra edât-ı haber gelir. Cümle-i fiiliyelerde evvelâ fâ'il sonra mef'ûlün bih sonra mef'ûlün ileyh ve başka mef'ûller ve hâl, temyiz, izâfet, vasıf, müte'allikat-ı fiil ve en sonra fiil gelir. Her birinin kendine mahsus alâmet-i fârikası olduğundan hangi makaamda bulunsa yine hizmeti ne olduğu anlaşılacağından işbu tertip keyfe-me'ttefak tebdil edilebilirse de ve fakat her bir tebeddülde cümlelerin ma'nâsı da bir dereceye kadar tebeddül etmek tabî'îdir. Çünkü bir cümlelerin iki cüz'ü olsa ol cümlede iki ihtimal mevcuttur. Zîrâ cüz'ünden her birisi birinci olabilir. Üç cüz'ü olsa altı ihtimal vardır. Çünkü her biri birinci oldukta diğer iki cüz'ünde de iki ihtimâli vardır ve iki kere üç altı eder. Ve yedi cüz'ü var ise beş yüz fark-ı

ihimal vardır. **(14)** Binâenaleyh (*Hasan dersini hocaya mektepte bugün sevinerek okudu*) cümlesi eczâsının makaamları tebdîl olunarak beş bin kırk türlü îrât olunabilir. Ve kaffesinin ma'nâ-yı esâsiyyeleri dahi bir olur ise de sûret beyânındaki tehâlûfden nâşî her bir cümlelerin m'anâsınca dahi bir evfâk-ı tebeddül görebilir. Fakat bir cümlelerin cüz'-i ehemmiyet veyâ zâyî'-i ehemmiyet edegeldiklerinden cüz'-i mühîm-i mezkûrun tebdîl-i makaam etmemesi daha münâsiptir. Ve O hâlde bile bâlâda zikrolunan misal yedi yüz yirmi türlü îrât olunabilir. Şimdi bunu isbat zammında eczâsı az bir cümle-i fiiliyye ile alarak en mühim ihtimâlâtını tedkik edelim: Misal (*Kız çiçeği başına taktı*) bu cümleden maksat kız çiçeği başına taktı yoksa başka bir yerine takmadı demektir. Zîrâ mef'ûlün ileyih fiile takarrüple kesb-i ehemmiyet etmiş ve fiilin ma'nâsı ona mahsus bulunmuştur. (*Kız başına çiçeği taktı*) bu cümleden maksût başına çiçeği taktı yoksa başka bir şey takmadı demektir. (*Çiçeği başına kız taktı*) bu cümleden maksat çiçeği başına kız taktı yoksa başkası takmadı demektir. Bir de fiilin başa gelmesi ihtimâli vardır. Misal (*Taktı kız çiçeği başına*) işbu cümlede fiilin birinci **(15)** makaama geçmesi fevkâlâde ehemmiyetinden ve sür'at zikrinin lüzûmundan nâşîdir. Şimdi: (*Çiçek güzeldir*) cümle-i ismiyyesinin ihtimâlâtını tedkik edelim: Bu cümle çiçeğin yalnız güzel olmasını beyan ve ifâde eder. (*Güzeldir çiçek*) cümlesi çiçeğin güzelliğini ve güzelliğin her neden ise pek mühim olmasını iş'âr eder. (*Güzel çiçektir*) cümlesi güzel olan ancak ma'hut (*çiçek*) olduğunu beyân eder. İhtimâlât-ı sâ'irenin pek çoklarında dahi nükteler mevcut ise de biz her bir cüz'ünün sûret-i mahsûsada ta'rif ve tedkîkinde her birerlerinin ahvâl ve keyfiyâtından bahsedeceğimizden burada bu kadarcık bir ma'lûmat i'tâsı münâsip görüldü. Bir cümleyi teşkil eden veyâhut arzu olunan vecihle terkip ve teşkiline mêdar olan eczâ varken bâlâda zikr-i ta'dad olunması ve bunların her birerlerinin ahvâl ve keyfiyâtından ayrı ayrı ve bahsolunmak işbu risâlenin mevzû'u bulunmuş olduğundan erkân-ı mezkûreyi sırayla tedkîke başlayalım.

2.1.6 Eczâ-yı Asliyye-i Cümel

2.1.6.1 Fiil

Hariçte ve yazıhânede bir hâl ve harekete delâlet eden kelimedir ki mutlâka bir zamana mensuptur. Fiil bir cümle-i fiiliyyenin rûnk-i **(16)** asliyyesi olup onsuz bir muhâkeme teşkîl olunması mümkün değildir. Bir fiil behemehâl bir fâ'ili muktezâ olduğundan cümle ancak

fiil vâsıtasıyla teşkil eder, zîra bâlâdâ beyân olunduğu üzere cümle lâakal iki kelimededen terekküp eder idi ki birisi fâ'il diğeri de fiil idi. Meselâ (*geldim*) denildikte fiilin müntehâsı olan (-m/ρ) edât-ı zamîri fâ'il ve (*gel*) lafzı da fiildir. Fakat masdarlar bir fâ'ili muktezâ olmadığından bunlardan cümle teşkil edilemez. Misal (*ben gelmek*) denildiği sûrette bunda hiç hüküm mevcut olmadığından muhâtaba hiçbir fâideyi müfit olmaz.

2.1.6.2 Fâ'il

Fâ'il fiil ile kıyâmı cihetiyle fiil-i ma'lûm kendisine isnât olunan şeydir. Misal (*Ahmet bardağı kırdı*), (*Ben Boğaziçi'ne gittim*) gibi. İşbu misallerden (*Ahmet bardağı kırdı*) cümlesindeki (*kırdı*) fiilinin beyân ettiği amel Ahmet'e isnât olduğundan (*Ahmet*) fâ'il ve (*Ben İstanbul'a gittim*) cümlesindeki (*gittim*) fiilinin ifâde ettiği amel ki (*gitmektir*) (*ben*) zamîrine isnât olunmuş olduğundan (*ben*) zamirinde fâ'il olmuş olur.

2.1.6.3 (17) Nâib-i Fâ'il

Fâ'ili hazfolunup kendisi fâ'il makaamına kaa'im olan ya'ni kendisine fiil-i meçhul isnât olunan mef'ûldür. İşbu mef'ûl edât-ı mef'ûlü mahzuf mef'ûlün bihdir. Misal (*Çiçekler açıldı*), (*Bahçeler yeşillendi*). İşbu misallerden (*Çiçekler açıldı*) cümlesindeki (*açıldı*) fiil-i meçhûlünün ifâde ettiği hâl ve amel (*çiçekler*) lafzına isnât olduğundan (*nâib-i fâ'il*) ve (*Bahçeler yeşillendi*) cümlesindeki (*yeşillendi*) fiil-i meçhûlünün beyân ettiği hâl ve amel ya'ni (*yeşillenmek*) bahçeye isnât edildiğinden bahçe lafzı da nâib-i fâ'il olmuş olur.

2.1.6.4 Mübtedâ

Edât-ı haber vâsıtasıyla kendisine bir vasıf isnat ve hükmolunan şeydir. Misal: (*Çiçek güzeldir*), (*Meyve lezizdir*) gibi. İşbu misallerden birincisinde (*güzel*) sıfatı "-Dİr/در" edâtı vâsıtasıyla (*çiçek*) lafzına - edilmiş olduğundan ya'ni kendisine bir hüküm verildiğinden lafz-ı mezbur mübtedâ ve ikinci misalde (*leziz*) sıfatı "-Dİr/در" edâtı vâsıtasıyla meyve lafzına isnât edilmiş olduğundan ya'ni meyve lafzına (*lezizlik*) hükmedildiğinden lafz-ı mezkur dahi mübtedâ olmuş olur.

2.1.6.5 Haber

(18) Edât-ı haber vâsıtasıyla mübtedâya isnât olunan vasıfdır ya'ni edilen hükümdür. Misal: (*Çiçekler güzeldir meyve lezizdir*) gibi. İşbu misallerden birincisinde (*güzel*) sıfatı "-Dİr/در" edâtıyla çiçeğe isnât edilmiş olduğundan ya'ni çiçeğe güzellik hükmedildiğinden (*haber*) ikincisinde leziz sıfatı yine "-Dİr/در" edâtıyla (*meyve*) ye edilmiş olduğundan ya'ni meyveye lezzet hükmedildiğinden bu dahi haberdır.

2.1.6.6 Edât-ı Haber

Edât-ı haber bir vasfın bir şeye hükmedilmesine hizmet eder binâenaleyh kendisi vâsıta-yı hükümdür. Bir hüküm bunun vâsıtasıyla bir şey üzerine isnât ediliyor. Meselâ: (*Ahmet güzeldir*) denildikte (*Ahmet*)'in güzelliğine "-Dİr/در" edât-ı haberiyle hüküm ediyoruz. Ve kezâ (*Ahmet güzel değildir*) denildikte (*Ahmet*)'in adem-i hüsnüne yine "-Dİr/در" edâtıyla hükmediyoruz. Edât-ı haber gaa'iplerde "-Dİr/در" muhâtaplarda "-sIn/سن ve -sInIz/سکز"dir (*Sen çalışkansın. Siz çalışkansınız.*) gibi mütekellimlerde "-m/م, -uz/وز"dur. (*Ben kâtibim. Biz kâtibiz*) gibi. Haberlerin cümle-i (19) ismiyyelerde bulunmaları şart ise de bunlar mâzî-i naklî, istikbal ve fiil-i iltizâmî ve sıyga-i istimrar gibi ifâdelerde iltihâk ederler.

Şimdiye kadar beyân olunan fâ'il ve nâib-i fâ'il ile mübtedâya (*müsnedün ileyh*) ve fiil ile habere (*müsnet*) tesmiye edilir. Binâenaleyh fâ'il ve nâib-i fâ'il ile mübtedâlar hakkında beyân olunacak ahval ve keyfiyat (*müsnedün ileyh*) nâmına ve ef'âl ile haberler hakkında edilecek beyânat dahi (*müsnet*) nâmına olarak ifâde edilecektir.

(*Müsnedün ileyh*) isimden, isim makaamında olan mesâdir ve zamâirden ve ba'zen dahi mevsufları îtibâriyle sıfatlardan yapılır. İsimden olduğuna misal: (*Ahmet geldi*), (*Arz kürevîdir.*) gibi. Masdarlardan olduğuna misal: (*Tahsîl-i ilime bâis şereftir*). Zamâirden olduğuna misal: (*Ben geldim, sen geldin, o geldi, biz geldik, siz geldiniz, onlar geldiler*) gibi. Veyâhut ben, sen, o, biz, siz, onlar zamirleri hazfolunarak yalnızca fiiller bırakılsa edât-ı zamirler müsnedün ileyh olurlar. (*Geldim, geldin*) gibi. Mevsufları îtibâriyle sıfatlardan yapıldığına misal: (*Çalışkan her yerde muhteremdir*) gibi ki burada (*çalışkan*) sıfatından murat (*çalışkan adam*) demek (20) olduğundan ve (*adam*) lafzı mahzûf bulunduğundan sıfatı olan (*çalışkan*) lafzı onun yerine kaa'im olarak müsnedün ileyh olmuştur.

(Çalışkan) makaamında ekseriye (çalışkan) kullanılmakta ise de (çalışkan) olmasa dahi münâsiptir. Zîrâ (çalışkan) ism-i fâ'ildir. Vâkı'â onlarda Arapça sıfat hâli var ise de Arapçada çalışkandan mâ'ada bir de çalışkan yoktur. Asıl sıfat ise budur.

Bâlâda zikrolunduğu üzere bir kaa'ide bir cümlede müsnedün ileyhın makaamı en baştadır fakat ba'zı nukâta mebnî te'hîr kılınabilir. Misal: (*Geldi Ahmet*) gibi. İşbu misalde müsnedün ileyhın te'hîr edilmesi zikrinin burada pek de lâzım olmadığından nâşîdir. Çünkü asıl maksat Ahmet'in gelmesinin ihbârıdır. Ve bu sûret, mütekellim muhâtaba, Ahmet ma'lûm olup vürûduna intizâr olunduğu hâlde, isti'mâl olunur ki hatta müsnet ile hazfolunarak yalnızca (*geldi*) dahi denilebilir. Ba'zen de inhisar ma'nâsını ifâde için te'hîr edilir. Meselâ: (*Sensin bu hâlin bâisi*) gibi ki bu hâle bâis olan ancak sensin demektir. Bir de kafiye için te'hîr konulur. Meselâ: Yahya'nın (*Birbirlerine girdiler dolaplarla âblar/ âblar galip gelince döndüler (21) dolaplar*) beytindeki gibi. Müsnedün ileyhler âtıfeler vâsıtasıyla ba'zen taaddüt ederek cümlesine birden müsnet isnât edilir. Ve o hâlde müsnet-i mezkur mutlak cem' sıygasıyla îrat olunmak lâzımdır. Misal: (*Biraderin ve ben gezmeğe gideceğiz. Amcan ve pederin ehil iffettendirler*) gibi. Müsnedün ileyh ba'zen ma'nâ-yı te'kîdi ifâde için tekrâr edilir. Meselâ: (*Ben mi yaptım?*) suâline cevâben (*Sen sen yaptın*) veyâhut (*O mudur?*) suâline cevâben (*Evet o o*) denilir. Ba'zıları bu tekerrürü tekdîr için kullanırlarsa da tekdîre değil te'kîde mahsustur. Zîrâ tahsin makaamında da gelir. (*Sen sen olsa idin ben helâk olmuş idim*) gibi. Müsnedün ileyhlerin en eşrefi olan mütekellim, ikincisi muhâtap, üçüncüsü de gaa'iptir. Meselâ: Bir cümlede işbu eşhâs-ı selâse bulunsa bunların eşrefi olan mütekellim fiile karip vaz' olunur çünkü evvelce dahi beyân olunduğu üzere erkân-ı kelâm fiile takarrüp ettiğince kesb-i ehemmiyet eder. Misal: (*Ahmet Efendi zât-ı âlîniz ve bendeniz çalıştık*) yâhut (*Ahmet Efendi ve zât-ı âlîniz*) çalıştınız gibi.

Müsnet efâlden veyâhut haber olmağa sâlih-i kelimâtan yapılır. Fiilden yapıldığında misal: (*Ahmet geldi. Mehmet gitti*) gibi ki burada müsnet (*geldi*), (*gitti*) lafızlarıdır. (22) Haber olmağa sâlih-i kelimât, sıfatlar ve ba'zen dahi sıfat makaamında müsta'mel isimlerdir. Sıfattan yapıldığında misal: (*Ahmet güzeldir*) gibi. Bu misalde (*güzel*) lafzı sıfat olduğu hâlde (müsnet) olmuştur. Sıfat makaamında müsta'mel isimden yapıldığına misal: (*Çok çalışmak bir azaptır*) gibi ki bu misaldeki (*azap*) lafzı isim olduğu hâlde müsnet vâki' olmuştur. Kaa'ideten (*müsnet*) en sonra getirilmek lâzım gelir ise de fiilin ba'zı defa kesbettiği ehemmiyet-i fevkalâdeye mebnî en evvelâ vaz' olunur. Meselâ: Bir efendi bir saate kadar

kapanaacağı ma'lûm olan bir postaneye yetiştirilmek üzere uşağına bir mektup teslim etmek murat ederek mektubu mahdûmuna verir ve uşağına hemen teslim etmesini söyler, mahdûmu da uşağı evvelce başka bir mahale göndermiş olduğundan ve uşağı beyhûde yere işgal ile pederinin bir emr-i mühimmini sekte-dâr ettiğinden bir te'essüf ve telâşla karışık (*gitti uşak*) der ki işin ehemmiyeti uşağın gitmesindedir. Müsnet ba'zı kere karîne ile anlaşılacağından hazfolunur. Meselâ: (*Giden kimdir?*) suâline cevâben (*Ahmet gitti*) denilecek iken yalnızca (*Ahmet*) denilir. Müsnetler dahi dâima nisbîlere mukaarin olduğundan mütekellim (23) ve muhâtap sûretlerinde müsnedün ileyh ile müsnet beyninde mutâbakat lâzımdır. Meselâ: (*Ben geldim*). Bu misalde (*ben*) müsnedün ileyhi mütekellim olduğundan (*geldim*) müsnedi dahi mütekellim sûretinde vâki' olmuştur. Ve (*Sen geldin*) misâlinde (*sen*) müsnedün ileyhi muhâtap olduğundan (*geldin*) müsnedi dahi muhâtap sûretinde getirilmiştir. Fakat gaa'ip sûretlerinde müsnedün ileyh ile müsnet beyninde mutâbakat pek muteber olduğundan müsnedün ileyh her ne kadar cem' olursa da âtîde beyân olunacağı üzere müsnedine müfret getirilmek ba'zen câ'izdir. Meselâ (*Çiçekler açtı*) ve (*Hâneler satıldı*) gibi ki birinci misalde müsnet ile olan (*çiçekler*) cem' olduğu hâlde müsnet olan (*açtı*) müfret gelmiş ve ikincisinde müsnedün ileyh olan (*hâneler*) lafzı cem' olduğu hâlde müsnet olan (*satıldı*) lafzı müfret vâki' olmuştur.

Cem' edâtı olan (-*lAr/لر*) edâtının şîve-i lisân-ı Türkî'ye göre bir kaa'ideye rabtı lâzım olup bu bapta tetebbuât ve mücerrebâta nazaran bu edâtı (*şahs-ı müteşahhıslar*) [1]¹⁴ hakkında isti'mâl etmek (24) ve ba'zen dahi ehemmiyetleri olan (*şahs-ı ma'nevîler*) hakkında kullanmak münâsip ve meselâ (*Ahmet ile Mehmet geldiler*) ve (*Ahmet ile Mehmet âlimdirler*) denilmek ve ba'zen (*devletler kabul etmediler*) demek isti'mâle muvâfık olduğu gibi gerek şahs-ı müteşahhısların gerek şahs-ı ma'nevîlerin cümle-i haberiyyede bu isti'mâlleri hâlinde (-*lAr/لر*) edâtını kat'an getirmemek muktezîdir.

Hakkıyla Türkçe ifâde-i merâm edenler (*hâneler satıldılar*) diyemeyecekleri gibi (*Bugün falan tarafından vekiller geldi*) deyip (*Vekiller geldiler*) diyemeyecekleri ve fakat şahs-ı müteşahhıs veyâ ehemmiyetli şahs-ı ma'nevî olmasa dahi bir fiilin fâ'ili veyâ bir haberin

¹⁴ [1] Cümle erbâb-ı vukûfa ma'lûm olduğu üzere hukukça şahıs iki türlüdür. Birine (*şahs-ı müteşahhıs*) ve diğerine (*şahs-ı ma'nevî*) derler. Şahs-ı müteşahhıs hukuk ve vazâ'ifiyle berâber şahsiyeti olan ya'ni ismi zikrolunduğu vakit bir şahıs hâtıra gelen şeydir. Şahs-ı ma'nevî hukuk ve vazâ'ifi olup da şahsiyeti olmayan ya'ni ismi zikrolundukta bir şahıs ifâde etmeyen şeydir. (*Falan devlet*), (*falan mahkeme*), (*falan banka*) gibi. Bu tâ'birâtın hukuk mübâhisine hasrı iktizâ etmeyip eski (*zevî'l-ervah*) ve (*zevî'l-ukul*) gibi tâ'birâta bedel şahs-ı müteşahhıs tâ'birini kullanmak münâsip olur zannederim.

mübtedâsı fiil veyâ haberden her ne sebebe mebnî iltibâsa mahal olacak vecihle uzak düşer. Veyâhut iltibâs ihtimâli mütebâdir olur ise o hâlde yine (-lar/لر) edâtını getirmek velhâsıl cemâ'at ma'nâsına isti'mâl cem' ile (-lar/لر) edâtını getirmemeye ne kadar vesîle düşer ise ondan istifâde ile şîve-i (25) lisânı tatlılık hâlinde muhâfaza için (-lar/لر)i az kullanmak münâsîp idigini (idügünü) düşünecekleri derkârdır. Tâbi

Muzâf ile muzâfun ileyhın taaddüdü hâlinde (-lar/لر) edâtının isti'mâli için evvel-be-evveli gözetilecek şey def'-i iltibâs maddesi olup müteaddit çocuk sahibi hakkında (*çocukların pederi*) denilmek ve (*çocukların pederleri*) gibi iltibâs dâ'î ta'birlerden sakınmak lâzım geleceği ve yalnız terkîb-i izâfiden mürekkep olup başka fıkârât ile karışmayan binâenaleyh iltibâs mahali olmayan terkiplerde cemâ'at ma'nâsı itibâriyle (-lar/لر) kullanmamak münâsîp olacağı vârid-i hâtırdır.

Meselâ: (*Falan adam sefâretler mâiyetinde kullanmıştır*) denilmek münâsîp olup (*sefâretler mâiyetlerinde*) demekte sıklet vardır.

Lâkin böyle terkiplerde muzaf ile şahs-ı müteşahhıs veyâ şahs-ı ma'nevî olup da sonra gelen bir fiilin fâ'ili veyâhut yine sonra gelen bir haberin mübtedâsı bulunur ise o hâlde muzâfî (-lar/لر) ile kullanmak def'-i iltibâs için muktezîdir. Meselâ: (*sefâretler, mâiyetlerini muhâfaza ederler*) terkibinde (*mâiyete*) (-lar/لر) getirilmese sefâretler, başkasının mâiyetini muhâfaza ederler gibi bir yanlış ma'nâyâ haml-i efkâr olunmak muhtemel olmasıyla bunda (-lar/لر) getirilmek derece-i vücubta görünür. (26) Harf-i atıf ile taaddüt eden müsnedün ileyhler ile müsnet beyninde kezâ mutâbakata itinâ lâzım gelip onda dahi kaa'ide şudur:

Kaaide: Harf-i atıf ile taaddüt eden müsnedün ileyhlerden biri mütekellim biri muhâtap diğeri gaa'ip olursa müsnet mütekellime ve biri muhâtap biri gaa'ip olursa muhâtaba mutâbakat eder.

Tenbih: Müsnedün ileyhlerden yalnız birisi mütekellim ve meselâ beşi muhâtap ve altısı gaa'ip olsa yine mütekellim cümlesine tekaddüm ederek müsnet onunla mutâbakat eder. Muhâtapla gaa'ip için de böyledir. Ba'zen müteaddit müsnetler atıf vâsıtasıyla yalnız bir müsnedün ileyhe isnât olunurlar. Bu sûrette bunların en eşrefi muahhar getirilip cümle-i ismiyyelerde edât-ı haber bu müsnele ilâve edilir. Meselâ: (*Falan efendi gayret afif ve*

müstakim ve âlimdir) gibi. Fakat edât-ı terdit ile taaddüt eden müsnedün ileyhlerin müsnedi dâima en sonra getirilen müsnedün ileyh ile mutâbakat eder. Ve (*Ahmet yâhut Mehmet Efendi gelecektir*) denilir. Bu hâl yalnız gaa'ip sûretine mahsus olup ma'tûf ile ma'tûfun aleyhten biri muhâtap biri mütekellim ve biri gaa'ip gibi muhtelif olurlar ise bile yine bu sûret kullanılabilir. Çünkü bu sûrette olan isnatlarda azim bir karîne olduğundan (*Ya ben yazarım ya sen*) (27) diye ikinci isnâdı hazf lâzım gelir. Ve illâ (*Ya ben ya sen yazarız*) demek daha ziyâde muvâfık kaa'ide olduğu gibi bu bapta diğer bir kaa'ide daha dermeyân olunabilir şöyle ki:

Arabî'de (*tağlib*) denilen bir kaa'ide vardır. Bu tağlib kaa'idesi iki şeyin kadren eşrefini ve lafzen ahfânı diğerine tağlib edip terkîbatta diğerini ona tâbi' kılmaktır. Meselâ: Hazret-i Ömer ile Hazret-i Ali'ye (*Ömereyn*) ve şems ile kamere lafzen ahfiyete binâen (*kamereyn*) derler. Fransızcada dahi mü'ennesle müzekker bir yere geldikte müzekker tercih ve tağlib olunur. Meselâ: *L' homme et la femme sont venus*.

Ya'ni *erkek ve kadın geldiler* denilir. İşte işbu tağlib kaa'idesinin bizde dahi kabulü isti'mâle muvâfık görünüyor. Meselâ: (*Ne ben geldim ne sen*) terkîbinde, bizde fiile karîp olan rûkn-i i terkip rehîn-i ehemmiyet olduğundan tağlibten tercih ve fiil ona tatbik edilir. Bu tağlibin fiile karîp olmağa tâbi'yeti şundan anlaşılıyor ki her lisânda nefis-i mütekellim muhâtaba ve muhâtap gaa'ibe nazaran eşref addolunduğu hâlde bu tağlibde hiç o kaa'ideye bakılmayıp (*Ne o geldi ne ben*) ve (*Ne siz geldiniz ne ben*) denilir. Fakat atfı şâmil olan nefy-i mükerrer sûretlerinde müsnet cem' sıygasında dahi getirilmek lâzımdır. Meselâ: (*Bunu ne sen (28) ve ne de ben yapamayız*) gibi bu sûrette müsnet ya menfî veyâ müsbet olarak kullanılabileceğinden bu bapta tâbi olacağı kavâ'idi beyân edelim. Şöyle ki:

"Ne" tekrar etmezden mukaddem cümlede fiil bulunursa "ne" gelmese nefy için olup fiile musallat olur. Yok fiil te'hîr ederse ol sûrette "ne" nefy için olmayıp (*gerek*) ma'nâsına olur. Meselâ: birinci sûret misal: (*Ne Ahmet geldi ne Mehmet*) terkibinde "ne" fiile taslit olunmamıştır. Ve (*Ne Ahmet ne Mehmet gelmedi*) terkibinde "ne" tekrar etmezden mukaddem fiil mevcut olmadığından "ne" kelimesi ma'nâ-yı nefyden tecrît olunarak yalnız (*gerek*) ma'nâsına olup ma'nâ-yı nefy fiilin menfî getirilmesiyle edâ olunur ki ma'nâ (*Gerek Ahmet ve gerek Mehmet gelmedi*) demektir. "Ne" kelimesi fiil kendisine takdim olunduğu sûrette fiile musallat olamadığı gibi fiil "ne"nin tekrârından sonraya kaldığı sûrette dahi

musallat olamıyor: Nitekim Nefî'nin (*Benimle hem-zebân olmaz ne Firdevsî ne Hâkanî*) mısra'ında olduğu gibi.

2.1.7 Cümleler

Bir cümle'nin şâmil olduğu hüküm hârice veyâ nefsü'l-emmâre **(29)** mutâbık ise ol cümleye sâdık ve aksi takdirinde kâzip denilir. Meselâ: (*Bugün hava güzeldir*) fi'l-vâki' hava güzel ise işbu cümle sâdık ve değilse kâzip olur. Ve bu nev' cümlelere cümle-i haberiyye ıtlâk olunur ki sıdk ve kizbe mukaarin olan cümleler demektir. Fakat cümle'nin şâmil olduğu hükmün hârice veyâ nefsü'l-emmâre tatbîki mümkün olmazsa ol nev' cümlelere cümle-i inşâiyye ıtlâk olunur. Meselâ: (*Ahmet Efendi gelsin*) denildiği hâlde vâkı'â cümleden bir hüküm istinbât olunur. Ya'ni Ahmet Efendi'nin gelmesi hükmolunursa da bu hüküm henüz lâ-vukû' ve meşukuk ya'ni Ahmet Efendi'nin gelip gelmeyeceği nâ-ma'lûm ve nâ-meşhûd idiğinden bu cümle hakikat hâle mukaarin olup olmadığı bilinemez. Lâkin Ahmet Efendi gelip de (*Ahmet Efendi geldi*) denilir ise o hâlde kelâm sâdık ve cümle dahi cümle-i haberiyye olmuş olur. Ve bilâkis gelmeyip de (*Ahmet Efendi geldi*) denilir ise kelâm kâzip ve cümlede yine cümle-i haberiyye olmuş olur. Velhâsıl gelsin, gelmeli ve geldiği gibi talep, vücûbî ve temennî fiillerinin medlulleri nispetinden sarf-ı nazarla hâricte bir nispet yoktur. Ve sıyağ-ı akdin medlûlü olan nispetlerden başka nispet-i hâriciyeler dahi mevcut ise de bunlar sıyağ-ı mezkûre ile ihtirâ' olunur.

(30) İşbu îzâhatten anlaşılacağı vecihle cümleler evvel-i emirde nisbet cihetiyle (*ihbârî*) ve (*inşâî*) kısımlarına münkasım olarak iki nev'dir.

2.1.7.1 Cümle-i İhbâriyye

Bir şeyin diğer şeye sübut veyâ adem-i sübûtunu beyân ederek sıdk ve kizbe muhtemel olan sözdür. Meselâ: (*Kar beyazdır*) ve (*Ahmet'in yazısı güzeldir*) gibi. Birinci cümlede beyazlığın berfe sübûtu ve ikinci cümlede güzelliğin Ahmet'in yazısına sübûtu haber veriliyor. Bu haberin sıdk ve kizbe ihtimâlî bulunduğundan ya'ni Ahmet'in yazısının güzel olup olmaması mümkün idiğinden bunlar cümle-i haberiyye olmuş olurlar. Bu nev' cümlelere fâide-i haberiyye tesmiye olunur. Fakat muhâtaba ma'lûm olan bir şey hakkında benim dahi ma'lûmâtım olduğunu anlatmak için îrât olunan cümlelere lâzım-ı fâide-i haberiyye ıtlâk olunur. Meselâ: (*Yazınız güzeldir*) gibi ki muhâtap yazısının güzel olup

olmadığını elbette bilecek fakat bunu isbattan maksat muhâtabın yazısının güzel olduğundan mütekellimin ma'lûmâtı olduğunu beyândır.

Mâzî-i naklî, müstakbel ve fiil-i vücûbînin gaa'ip sûretlerinde dahi edât-ı haber kullanıldığı bi'l-münâsebe zikrolunmuş idi. Bundan maksat te'kittir. Meselâ: (*Mehmet Efendi azîmet (31) etmiş*) denildikte (*Mehmet Efendi azîmet ettiğini işittim*) demek olup bir rivâyet ifâde eder. Fakat (*Mehmet Efendi azîmet etmiştir*) denilirse Mehmet Efendi'nin mutlaka azîmet etmiş olması lâzım geleceğini beyân eder. Cümle-i haberiyyeler te'kit için ekser tekrâr edilir. Meselâ: (*Bu mudur?*) suâline cevâben (*Odur odur*) denilir veyâhut karîne-i zahîreye mebnî (*Odur o*) denilir.

2.1.7.2 Cümle-i İnşâiyye

Sıdk ve kizbe ihtimâli olmayıp mücerret bir cümlede mevcut olmayan bir ma'nâyı vermek için isti'mâl olunur. Bunlar da beşe taksîm olunabilir. Şöyle ki: (*talebî, istifhâmî, tereccî, temennî, tenbîhî*).

2.1.7.2.1 İnşâ-i Talebî

Hariçte bir fiilin icrâ veyâ adem-i icrâsını âmir olur ya 'ni cümlelerin fiili emir veyâ nehy olursa ol cümleye inşâ-i talebî ıtlâk olunur. Meselâ: (*Git beni taciz etme*) gibi. İşbu misaldeki (*git*) lafzı emr-i hâzır ve (*taciz etme*) lafzı nehy-i hâzırdır. Emir ile nehy ba'zen istilâ için kullanılarak bir işin icrâ veyâ adem-i icrâsını kat'iyen âmir bulunur ki (32) buna (*emir*) ıtlâk olunur. Meselâ: Bir insan hizmetkârına (*Koş! Çarşıdan bana kâğıt al sakın geç kalma*) dediği gibi. İşbu misalde (*koş*) ve (*al*) lafızları emr-i hâzır ve (*geç kalma*) lafzı nehy-i hâzırdır. Ve ba'zen emir ve nehyi ricâ ve niyâz için isti'mâl olunur ki bu da istid'â tesmiye olunur ve bu da dâimâ küçüklerden büyüklere hitâben vâki' olur. Meselâ: (*Hâl-i esef-i iştimâlime merhamet ediniz beni hâlîme cesban bir işte istihdam buyurunuz*) gibi. İşbu emrin müfret olarak serd ve ityânı emrin müstedinin derece-i nihâyede acz ve tazarru'unu beyân eder. Meselâ: Cenâb-ı vâcibü'l-vücut Hazretlerine hitâben (*Îlâhî taksîrâtımı affet*) ve (*Şu cihân-ı felâket-nişânda pâ-zede-i ehl-i isyân etme*) gibi. Ve ba'zen akrandan akrana olur ki buna da iltimas derler. Meselâ: Bir adam akranından birine bir bîçâre için bir yer talep eder ve bunda (*Lutfediniz şu bîçâreyi bir memûriyette istihdâm ediniz*) der. Ve ba'zen dahi tehdit için olur.

Meselâ: (*Sen dersine çalışma, yalnız tembellik et, imtihan zamânı görüşürüz*) gibi. Ve ba'zen muhâtap veyâ gaa'ibin aczini beyân için gelir. Meselâ: (*Ben şöyle yaparım, böyle yaparım*) gibi tehdîdatta bulunan bir zâta (*istediğini yap*) denildiği gibi. İnşâ-i tâlebi mâzî ve müstakbelde cârîdir.

2.1.7.2.2 (33) İnşâ-i Temennî

Bir şeyin vukû' ve adem-i vukû'unu temennî ve niyâza delâlet eder ya'ni cümlelerin fiili temennîyi mutazammın olur. Meselâ: (*Keşke tahsîl-i ulûm ve fûnun etsem veyâ ede idim*) gibi. Temennî mâzî ve müstakbelde kullanılır. Mâzîde fiil-i iltizâmînin hikâye ve rivâye[t] sıygaları kullanılır. Fiil-i iltizâmînin hikâyesinden yaptığına misal: (*Keşke vazîfemi akşamdan yazaydım*). Fiil-i iltizâmînin rivâyetinden yapıldığına misal: (*Keşke dersimi akşamdan ezberleyeymişim*) gibi. Müstakbel için fiil-i iltizâmî-i şartî kullanılır. Meselâ: (*Bir vakit bulsam da dersimi ezberlesem*) gibi. Tereccîde olduğu gibi temennî olunan şeyin imkân-ı husûlû lâzım gelmeyip husûlû mümkün olmayan şeyler için de isti'mâl olunabilir. Meselâ: Kış ortasında (*Şu asma üzüm verse de yesem*) gibi.

2.1.7.2.3 İnşâ-i Tenbîhî

İçinde edât-ı nidâ ve tenbîhî ve kısım bulunan cümlelerdir. Türkçede müsta'mel edât-ı nidâlar cümlelerin evvellerine iltihâk eden (*hey, ey, â, ilh.*) edatlarıdır. Bunlar muhâtabın nazar-ı dikkat ve ta'accübünü celp için kullanılır. Meselâ: (*Ey hikemiyat-i beyhûdenin âr (34) ve şinârını ilelebet enzâr-ı âlemiyâne arz eden Sparta!*) ve (*Ey koca Fabrisyus¹⁵*) gibi “*fezâil-i ahlâkiyeden*”. (*A! Nedir o yaptığın*) ve (*Hey koca tembel niçin dersine çalışmazsın*) gibi. İçinde harf-i nidâ bulunan cümlelerin kaffesinde dâimâ nidâ kast olunmaz ve ba'zen harf-i nidâ bir cümlede nidâdan gayrı bir ma'nâ{ya} olarak kullanılmıştır. Meselâ: (*Vah*) harf-i nidâsı âtîdeki misalde nidâ olarak değil fakat muhâtabın hâline terehhüm için gelmiştir. (*Vah bîçâre çok yazık sana*) gibi. Kısım bulunan cümleler dahi cümle-i inşâiyye-i tenbîhî kabîlindendir. Meselâ: (*Vallâhi ne güzel olmuş*) gibi. Sübhânallah, Allah'a sığındık, ma'âzallah, Allah esirgesin, terkiplerinin bulundukları cümleler dahi cümle-i inşâiyye-i tenbîhî kısmındandır. Meselâ: (*Sübhânallah! Nasıl olmuş da bu hâl vâki' olmuş*) ve (*Allah'a*

¹⁵ Fabricius.

sığındık başka bir tedbir kalmadı) ve (*Ma'âzallah! Ne büyük felâket*) ve (*Allah esirgesin bir daha mı*) gibi.

Cümleler keyfiyet ve ifâde ettikleri ma'nâ cihetiyle dahi (*asliyye, fer'iyye*) kısımlarına münkasım olarak iki nev'dir.

2.1.8 Cümle-i Asliyye

Murat ve maksûd-ı asliyi müştamil bulunan cümledir. Bu dahi üç nev'dir: (*ibtidâ'iyye yâhut mutlaka, cezâ'iyye, mukayyede*) dir.

2.1.8.1 (35) İbtidâ'iyye yâhut mutlaka: Hiçbir cümleye merbût olmadığı hâlde yalnızca îrât olunarak ma'nâ-yı matlûbu ifâde ve edâ eden cümledir. Meselâ: (*Hava güzeldir*) gibi.

2.1.8.2 Cezâ'iyye: Cümel-i şartiyyeden sonra gelen cümlelerdir ki hemen ikisi bir cümle teşkil eder. Çünkü bir cümle-i cezâ olmak için mutlaka evvelinde bir cümle-i şartiyye bulunmak iktizâ eder. Meselâ: (*Hava müsâit olursa gezmeye gideceğim*) gibi ki eğer (*Hava müsâit olursa*) cümlesi olmasa idi (*Gezmeye gideceğim*) cümlesi cezâ'iyye değil, belki mutlaka olurdu.

2.1.8.3 Cümle-i Mukayyede

Murat ve maksûdu ifâde için eczâ-yı asliyye-i cümleden başka birtakım eczâ-yı mütemmime ilâve etmek iktizâ eden cümlelerdir. Meselâ: (*Arz-ı kuvve-i inbâtiyyeyi şemsten iktibâs eder*) gibi. İşbu cümle, ifâdesi murât olunan ma'nâyı edâ için eczâ-yı asliyye-i cümleden mâadâ mefûlün bih ve ileyh ile dahi takyît olunmuştur.

2.1.9 Cümle-i Fer'iyye

Cümle-i asliyyenin veyâhut erkân ve eczâsından birinin ma'nâsını ikmal ve îzâh eden cümleler ki: Başlıca (*vasfiyye, (36) istinâfiyye, tafsîliyye, temsîliyye, mu'tariza, şartiyye, hâliyye*) kısımlarına münkasım olarak yedi nev'dir. Bunlar cümle-i asliyyeye dâima edevât-ı râbîta ile merbuturlar.

2.1.9.1 Cümle-i Vasfiyye

Cümle-i asliyyenin eczâ ve erkânından birini tavsîf eden cümledir. Ba'zen sıfatlar cümle olarak (ki/كی) edâtıyla mevsûfe rabt olunmuşlardır. Meselâ: (*Tardediniz şu esirleri ki sizi ribka-i esârette tutup fûnûn-ı meş'ûmeleriyle ahlâkınızı ifsât eyleyiverirler*) “*fezâil-i ahlâkiyeden*” gibi ki (*Sizi ribka-i esârette tutup fûnûn-ı meş'ûmeleriyle ahlâkınızı ifsât eden şu esirleri tardediniz*) demektir. (*Ahmet Efendi'nin geldiği yâhut gelmiş olduğu araba kırıldı*) gerek bu cümledeki (*Ahmet Efendi'nin geldiği yâhut gelmiş olduğu*) ve gerek evvelki cümledeki (*sizi ribka-i esârette tutup ahlâkınızı ifsât eden*) cümleleri cümle-i tavsîfiyye derler. Çünkü bunların ikisi de eczâ-yı asliyyeden müsnedün ileyhi tavsîf ediyorlar. Ve bu cümel-i tavsîfiyye sıyga-i sılalardan yapılmıştır ki sûret-i teşkil ve tertipleri âtîde mufassalan beyân olunacaktır.

2.1.9.2 Cümle-i İstinâfiyye

(37) Evvelki cümleden tevellüt eden su'âl-i mukaddere cevap olarak getirilen cümledir. Meselâ: (*Sokrat der ki: Ben şua'râyı imtihân ettim ilh.*) “*fezâil-i ahlâkiyeden*”. İşbu misalde (*Sokrat der ki*) cümlesinin cevâbında (*nedir?*) deyu¹⁶ suâl vârit olmakla cümle-i sâniye ona cevap olarak getirilmiştir. Ve ba'zen dahi cümle-i evveliyeye cevap olarak istidlâl tarîkiyle getirilir. Meselâ: (*Bu hâlde muhâtap nasıl adam olduğunu hiçbir vakitte lâyıkiyle bilinemeyeceğinden dostunu tanımak için büyük büyük vesâil ve vakaai'yei intizâr etmek ve ta'bîr-i âhirle fırsat-ı istifâdeyi geçirmek iktizâ edip (eder) zîrâ dostunun bilinmemesindeki fayda esâsen o vesâil ve vakaayi' (içindir).* İşbu misalde: Zîrâdan başlayan cümle evvelki kısma istidlâl tarîkiyle cevap vermesidir. Bir cümle-i istinâfiyye mutlaka bir edat ile bed' eder nitekim birinci misalde (*ki/كی*) ve ikinci misalde zîrâ edatlar ile ibtidâ eylemiştir.

2.1.9.3 Cümle-i Tafsîliyye

Cümle-i asliyyenin veyâhut erkân ve eczâsından birinin ma'nâsını tafsil şerh ve îzâh eden cümledir. Meselâ: (38) Yoksa lafzı ba'zen ihtisâr için hazfolunur. (*Nitekim Hoca Efendi geldi*

¹⁶ diyerek

mi gelmedi mi) ve (Kesret-i tenâvül sıhhate muzırdır ya'ni lüzûmundan fazla ekledilirse mi'de âdeten ziyâde dolarak vazîfe-i hazmiyyesini lâyıkiyla îfâ edemediği için birtakım hastalıklara sebebiyet verir) (İnsanlarda akliselîmi iâde için inkılâba ihtiyaç messetmiş ve bu inkılâba ise hiç beklenilmeyen bir taraftan sebebiyet verilmiştir. Şöyle ki: Beynimizde edebiyatın avdet-i intişârına Müslümânlar sebep olmuştur).

2.1.9.4 Cümle-i Temsîliyye

Cümle-i asliyyenin veyâhut eczâ ve erkânından birinin ma'nâsını âle'l-vech et- temsil ve et-teşbih takyit ve îzah eden cümledir. Meselâ: (Lisânımızdan bahseyleyeceğiz fakat bahislerimizi meselâ: "emâterin" i'lâli veyâhut öyle bir kelimenin tercüme-i hâli gibi lügaviyâta fedâ etmeyeceğiz) gibi.

2.1.9.5 Cümle-i Mu'tarıza

Bir cümleinin içinde iki kavis arasında mevzû' bir cümle olup tefsîr-i merâm için getirilmiş ise de ref' olursa mâ-kablnin mâba'dına irtibâtını asla bozmaz. Meselâ: (İsveç (39) ve Norveç Kralı On İkinci Şarl (Bu zât bizde Demirbaş demekle ma'rûfdur) beygir-süvâr olduğu hâlde İsveç'ten Paris'e on iki günde vâsıl olmuştur) gibi.

2.1.9.6 Cümle-i Şartıyye

Cümle-i cezâ'iyye mazmûnunun vukû'u kendi mazmunlarının vukû'unu vâbeste olan cümlelerdir. Meselâ: (Vapur geçiyor ise kayıkla gideceğim) gibi.

2.1.9.7 Cümle-i Hâliyye

Fâ'ilin fiili keyfiyet-i icrâsını gösteren cümledir. Meselâ: (Ahmet Efendi koşarak geldi) gibi.

2.1.10 Mütemmimât-ı Cümle

Mütemmimât-ı cümle şunlardır: mefâ'il, hâl, temyiz, izâfet, vasıf.

2.1.10.1 Mef'ûller

Türkçede mef'ûller: (*mef'ûlün bih*, *mef'ûlün ileyh*, *mef'ûlün fih*, *mef'ûlün leh*, *mef'ûlün ma'a*, *mef'ûlün anh*) dır. Bir kaa'ide bunlar müsnedün ileyhi takyit ve tahsîs ederler ise ona takaddüm ve mesnedi **(40)** takyit ve tahsis ederler ise müsne de takdim edilir. Fakat ba'zı nükteye mebnî bu mevzu'-ı tabî'îlerini tebdîl edebilirler. Meselâ: (*Dersini Ahmet Efendi okudu*) ve (*Gitti Hüseyin Efendi eve*) gibi. Bir cinsten olan mef'ûller hurûf-ı âtıfe ile taaddüt edilir. Ve ba'zen edât-ı mef'ûl en son mef'ûle iltihak ederek diğeri "*ile/إله*" edâtıyla rabt olunabilir. Meselâ: (*Ahmet Efendi kitabını ve kalemini aldı*) veyâhut (*Ahmet Efendi kitabı ile kalemini aldı*) denilir. Fakat bu sûret-i vâkı'â iltibastan hâlî değıl ise de isti'mâli ekser olduğundan (*ile/إله*)'nin edât-ı rabt makaamında dahi kullanılması câ'izdir. Ma'lûm ola ki bir cümleden maksat yalnız müsnedin müsnedün ileyhe nispeti ise o hâlde mütemmimâta hiç hâcet kalmayıp yalnız ikisinin zikriyle iktifâ olunur. Bil'akis murat müsnedin bir kayd ile mukayyet olarak müsnedün ileyhe nispeti ise o hâlde, hâl-i matlup ilâve edilir. Ve bâlâda dahi beyân olunduğı üzere mütekellimin maksadı ol kaydı beyân etmek olduğundan ya'ni indinde ol kaydın ehemmiyeti cümle nin erkân-ı sâ'iresinden ziyâde bulunduğundan kayd-ı mezkûr fiilin evveline vâz' olunur. Fakat bir cümle müteaddit kuyûd ile takyîd edilmek câ'iz olduğundan bu hâlde en ziyâde ehemmiyeti câ'iz olan kayd fiilin ittisâline **(41)** ve ikinci derecede hâiz-i ehemmiyet olanı onun yanına, ilh. konulmak iktizâ eder. Meselâ: (*Ahmet Efendi okudu*) ve (*Ahmet Efendi dersini okudu*) ve (*Ahmet Efendi dersini güzel okudu*) gibi. Birinci cümlede yalnız müsnedin müsnedün ileyhe sübûtu ya'ni okumaklığın Ahmet Efendi'ye sübûtu ve ikinci cümlede okumak fiilinin bir şey üzerine vâki' olduğunu ve üçüncü cümlede fiil-i mezkûr bir kayd ile mukayyet olduğu hâlde bir şey üzerinde vukû' bulunduğunu beyân ve ifâde eder. Bir cümlede mütemmimat ne kadar ziyâde ise ma'nâ cümlede ol kadar etem olur.

2.1.10.1.2 Mef'ûlün bih

Kendi üzerine fiil sâdır olan şeydir. Meselâ: (*Ahmet Efendi bahçeyi gezdi*) gibi ki gezmek fiili bahçe üzerinde sâdır oluyor. Binâenaleyh "*bahçe*" mef'ûlün bih dir. Mef'ûlün bih isimlerden, zamirlerden ve ism-i işâretlerden yapılır. Ve o hâlde âhirlerine bir (*-I/ع*) gelir. Bâlâda mezkûr misaldeki (*bahçeyi*) gibi. Fakat mef'ûlün bih nekre olursa âhirindeki edât-ı mef'ûl olan (*-I/ع*) hazfolunabilir. Meselâ: (*Ahmet Efendi bahçe gezdi*) gibi. Fakat o hâlde

bahçe nekre olur. Lâkin maksat mütekellim ile muhâtap beyninde ma'lûm (42) ve ma'hut bir bahçe ise ol hâlde edât-ı mef'ûl hazfolunamaz. (*Ahmet Efendi bahçeyi gezdi*) denilir buna mef'ûlün bih sarih de ıtlâk olunur. Ve nekre olup da (-I/س) gelmez ise mef'ûlün bih gayr-i sarih denilir. Mef'ûlün bihler hurûf-ı imlâ ile intihâ ederlerse edât-ı mef'ûl olan (-I/س) 'dan evvel bir (-I/س) kullanmak lâzımdır. Meselâ: (*Bahçeyi gezdim, sandalyeyi gördüm*) gibi. Fakat ism-i işâretlerde (ki/ك) edâtıyla muntehâ elfazda edât-ı mef'ûlden evvel (-I/س) yerine bir (-n/ن) yazılır. (*Bunu al, şunu ver*) ve (*Ötekini berikini rahatsız etme*) gibi.

2.1.10.1.3 Mef'ûlün ileyh

Fiilin kendisi üzerinde icrâ olduğu şeyde gâyet ve hitâmı beyân eder. Meselâ: (*Ahmet Efendi bahçeye gitti*) gibi. Ahmet Efendi'nin icrâ eylediği gitmek fiili bahçe üzerinde hitam buldu demektir. Mef'ûlün ileyh yapılacak elfâzın âhirine bir hâ-yı resmiyye yazılır ki mef'ûlün ileyh edâtı da budur. Fakat ism-i işâretlerde (ha/ه) yerine sağır kâf ile elif yazılır. Birincisine misal: (*Sokağa git eve gel*) gibi. İkincisine misal: (*Şuna bak ne söylediğini bilmiyor*) gibi. Mef'ûlün bihde olduğu gibi mef'ûlün ileyhde harf-i imlâ (43) ile intihâ eylediği sûrette hâ-yı resmiyyeden bir (-y/ي) yazılır. Meselâ: (*Bahçeye git gez*) gibi. Fakat (ki/ك) edâtıyla intihâ eden elfazda (-y/ي) yerine bir nûn vâz' olunur. (*Ötekine berikine sataşma*) gibi. Mef'ûlün ileyh fiilin ma'nâsını takyit ve tahsîse hizmet eder. Mef'ûlün bihden gayrı mefâ'ile (*mef'ûlün bih gayr-i sarih*) tesmiye edilir.

2.1.10.1.4 Mef'ûlün fih

Zaman veyâ mekân beyân eden mef'ûllerdir. Bu da mef'ûl yapılacak kelimenin âhirine bir (-de/د) ilâvesiyle yapılır. Meselâ: (*Günde kaç sayfa yer ezberlersin*) ve (*Bahçede ne kadar gezdin*) gibi ki birinci misalde vâki' (*günde*) lafzı bir zaman ve ikinci misalde vâki' (*bahçede*) lafzı bir mekân ifâde ve beyân ederler.

Mef'ûlün fihlerin zaman beyân edenlerinden ba'zısı mef'ûlün fihlerin edâtı olan (-de/د) edâtını almayarak mücerret hâlinde gelir. Ve bunlar da tabîî olarak mef'ûlün fih ma'nâsı mevcuttur. Meselâ: (*Bugün çok gezdim. Yarın çok işim var. Öbür gün eve gideceğim. Bu hafta çok çalışmalısın ki mükâfâta nâil olasın*) gibi. İşbu misallerde vâki' (*bugün, yarın, öbür*

(44) *gün, bu hafta*) lafızları mef'ûlün fihlerdir. Çünkü her biri bir zaman ifâde ediyorlar mâmâfih mef'ûlün fih edâtı dahi mahzûf bulunur. Bunlar gibi mefâ'il daha çoktur.

Arabî isimler dahi tenvinlendiği hâlde mef'ûlün fih makaamında kullanılır. Meselâ: (*bâtınen, zâhiren, umûmen*) gibi ki bâtında, zâhirde, umumda demektir. Ve ba'zen dahi Arabî ve Fârisî isimlerin evveline (der-/در) ve (fi-/فی) edatları vaz' olunarak mef'ûlün fih yapılır. (*Derhâl yerinden kalkarak şu nutuk-ı belîği îrat eyledi*) ve (*Filhakîka doğru ve nâmuslu bir adamdır*) gibi. Nihâyet (ki/کی) gelen lafızlarda ism-i işâretlerle mef'ûlün fih edâtından evvel bir nûn getirilir. Meselâ: (*Aradığınız kitap ötekinde berikinde değildir*) gibi.

2.1.10.1.5 Mef'ûlün leh

İcrâ olunan fiilin sebep ve illetiyle menşei ve mebdini beyân eder. Bunun alâmet-i fârikası ya'ni mef'ûlün leh edâtı iki olup (-DAn/دن, için/ایچون)dir. Meselâ: (*Hoca gelmediğinden bahse devâm ettik ve hoca gelmediği için bahse devam ettik*) gibi ki bunların ikisinde de bir ma'nâ ifâde edip hocanın gelmediği bahsinin devâmına bâis oldu demektir. Ba'zen de (45) bir şeyin mebdini beyân eder. (*Sabahleyin evden hareketle akşam menzil-i maksûda muvâsalat ettik*) gibi ki hareketimizin menşei ve mebdei (ev) olduğunu beyân eder. Mebdei ifâde eden mef'ûlün leh edâtından evvel bir nûn getirilir. Meselâ: (*Şundan bundan bahsolundu ve ötekinden berikinden bahis ettik*) gibi. Ve ba'zen dahi Arabî ve Fârisî isimlerin evveline (ez-/از, min-/من, an-/عن) edatları vaz' olunarak mebdei ve (li-/لی, berây-/برای) lafızları kullanılarak sebebiyet ma'nâsı ifâde edilir. Meselâ: (*Ez-her cihet bu mükâfâta lâyıktır ve mine'l-kadim dostumuzdur ve an-muallimü'l-Mekteb-i Mülkiye*) gibi ki her cihetten bu mükâfâta lâyıktır ve kadimden beri dostumuzdur ve Mekteb-i Mülkiye muallimlerinden demektir. Sebebiyet ifâde ettiğine misal: (*Li-maslahat bir ay kadar taşraya gideceğim ve ben bu sıkıntıyı berây-hâtır çekiyorum*) gibi ki maslahat için bir ay kadar taşraya gideceğim ve ben bu sıkıntıyı hâtır için çekiyorum demektir.

2.1.10.1.6 Mef'ûlün ma'a

İcrâ olunan fiilin kiminle veya 'ni vâsita ile icrâ olduğunu beyân eder. Ve bu mef'ûlün edâtı da (ile/إِله) edâtıdır. Meselâ: (Ahmet Efendi ile gezdim) ve (Nerdüban¹⁷ ile dîvara çıktım) gibi ki birinci misalde (ile/إِله) edâtı müsnedün ileyhın icrâ (46) eylediği fiile Ahmet Efendi'nin de müşâreketi ve ikinci misalde icrâ olunan fiilin nerdüban vâsıtasıyla icrâ olunduğu beyân ediyor.

Ba'zı Arabî ve Fârisî isimlerin evvellerine (bâ-/ب, bi-/ب, ma'a-/مع) edatları ziyâde kullanarak birtakım mef'ûlün ma'alar yapılır. Meselâ: (Bu gazete bâ-emr-i âlî lağv olunmuştur çünkü bi'l-muâyene içinde mevâd-ı muzırta bulunduğu ma'at-teessüf tebeyyyün eylemiştir) gibi. Hurûf-ı imlâdan biriyle müntehî olan isimlere iltihâkında ile edâtının yalnız elifi hazfolunabilir. Meselâ: (Bahçeyle uğraşmak güçtür ve arabayla gezmek sefâlıdır) gibi. Fakat hurûf-ı imlâdan biriyle müntehî olmayan isimlere iltihâkında elif ile yâ ikisi birden hazfolunmak lâzımdır. Çünkü yalnız elif hazfolunup (-I/ى) vikaaye olunduğu hâlde muzaf ile müşâbehet hâsıl olur. Meselâ: (Bu hâne taşla toprakla yapılmıştır) denilip (Taşıyla toprağıyla yapılmıştır) denilemez.

2.1.10.1.7 Mef'ûlün anh

Bir de mef'ûlün-anh vardır ki fiilin müte'allik olduğu ciheti gösterir. Bu da (-Dan/دن) edâtıdır. (Bu kitabı Ahmet'ten aldım) gibi.

2.1.10.2 (47) İkinci: Hâl

Müsnedün ileyhlerle mütemmimâten mef'ûllerin hâl ve hey'etini ve bir fiilin sûret-i sudûrunu irâe ve iş'âr eden lafızdır. Ma'lûm ola ki Türkçede isti'mâl olunan hâller ekseriyâ fiil-i iltizâmîlerin müfred-i gaa'iplerine hafiflerde (-rek/رك)¹⁸ sakillerde (-rak/رق)¹⁹ edatlarının ilâvesiyle teşkil olunan hâllerdir. Meselâ: (Ahmet Efendi gülerek dedi ki) gibi ki Ahmet Efendi güldüğü hâlde dedi ki demektir. Bu nev' ahvâl mutlaka fiillerden teşkil olunur. Erkân-ı sâ'ire-i kelâmdan bu yolda hâl teşkîli mümkün değildir. Binâenaleyh bâlâda zikrettiğim vecihle bunlar edevât-ı rabtiyye makaamında kullanılıyor, fakat bu sûret bir takım iltibâsâta

¹⁷ merdiven

¹⁸ -ArAk zarf-fiil eki kastedilmektedir.

¹⁹ -ArAk zarf-fiil eki kastedilmektedir.

sebebiyet veriyor. Meselâ: (*Ahmet Efendi gülerek dedi ki*) misâlinde Ahmet Efendi güldüğü hengâmda mı yoksa güldükten sonra mı dedi anlaşılamıyor. Zîrâ gülerek lafzı hâkikat-i hâl midir yoksa rabt makaamında mı isti'mâl olunmuştur bilinemez. Fakat siyâk ve sibaktan anlaşılabilir ise de buna dâir âtîde bir kaa'ide-i mahsûsa beyân olunmuştur.

Asıl hâl terkibi bir sıyga-i sıladan sonra (*hâlde ve takdirde*) kelimelerinin ilâvesiyle yapılan hâllerdir. Meselâ: **(48)** (*Ben derse çalıştığım hâlde o vaktini kaybediyordu*) veyâhut (*Dersine çalıştığın takdirde mazhar-ı mükâfat olursun*) gibi ki bunların ma'nâlarının tefehhümünce iltibas husûlü mümkün değildir. Ve ba'zen hâl yapılacak fiilin âhirine (*iken*) edâtının ilâvesiyle birtakım hâller yapılır ki pek makbul ve dâfi'-i iltibastır. Meselâ: (*Ben derse çalışıyor iken o oyun oynuyordu*) gibi ki (*Ben derse çalıştığım zaman*) demektir. Muzafalara iktisâp edeceği müşâbehetinden nâşi iken edâtından yalnız elifin hazfı câ'iz olamaz ise de elif ve yânın birden hazfı câ'izdir. Meselâ: (*gelirken*) denilip (*gelir iken*) denilemez ve ba'zen fiil-i iltizâmîlerin müfred-i gaa'iplerinin tekerrürüyle hâl yapılır ve tabî'î fiilin tekerrürünü beyân eder. Meselâ: (*Ahmet Efendi güle güle bu kitabı bana verdi*) gibi ki güldüğü hâlde demektir. Ba'zen masdar-ı Türkiyye'ye bir (-sIzIn/سزین)²⁰ ilâvesiyle dahi hâl yapılır. Meselâ: (*Velhâsıl fezâil-i ahlâkiyeden kat'an behremend olmaksızın cümlesini câmi gibi görünmeğe müsâit ilh.*) “*fezâil-i ahlâkiyeden*” ve ba'zen Arabî isimlerin âhirlerine kaa'ide-i Arabî üzere bir tenvin ziyâdesiyle hâl yapılır. Meselâ: (*Ta'zîmen ellerini öptüm*) ve (*Mesrûren emirlerini icrâ eyledim*) gibi ki **(49)** (*ta'zim olarak ve mesrur olarak*) demektir. Ve ba'zen fiilin sûret-i sudûrunu beyân eder. Meselâ: (*O derse çalışıyordu hâlbuki ben yazıyla meşgûl idim ve o derse çalışıyor ise de ben yazıyla meşgûl idim*) gibi ki fiilin sûret-i sudûrunu beyân eder. Erkân-ı sâ'ire-i cümlede olduğu gibi hâllerin dahi atıf vâsıtasıyla taaddüdü câ'izdir. Meselâ: (*Koşarak ve oynayarak gelen kimdir?*) gibi. Fakat sıyga-i sıla ile (*hâlde ve takdirde*) kelimelerinin irtibâtından husûle gelen hâller ile (*iken*) edâtından teşkil eden hâllerin taaddüdünde evvelki sûrette sıyga-i sılalar edât-ı atıf ile taaddüt ederek (*hâlde ve takdirde*) lafızları en sonraki hâle iltihak ve ikinci sûrette dahi (*iken*) edâtı kezâlik en nihâyetteki hâle inzimâm eder. Meselâ: (*Dersler pek çok olduğu ve imtihan zamânı takarrüp ettiği hâlde*) (*veyâhut takdirde*) yine sen derse çalışmıyorsun) ve (*Dersler güçleşmekte ve imtihan zamânı takarrüp etmekte iken yine sen derse çalışmıyorsun*) gibi. Hâllerin harf-i atıf vâsıtasıyla taaddüdü ikiye kadar câ'iz olup ziyâdesi makbul ve mu'teber değildir. Ancak edât-ı rabt ile

²⁰ -mAKsIzIn zarf-fiil eki kastedilmektedir.

rabt eylemelidir. Meselâ: (*Dersler güçleşmekte ve imtihan zamânı takarrüp edip vakt-i hâli kesb-i nedret etmekte iken*) gibi.

2.1.10.3 (50) Üçüncü: Temyiz

Bir cümleden ref'-i ibhâm ederek takyit ve tahsîs eyler. Temyiz birkaç türlü teşkîl olunur. Evvelâ masdar ve isimler ve sıfatların âhirine bir (-CA/أ) edâtı ilâve kılınarak teşkîl edilir. Meselâ: (*Çalışmakca ben ondan aşağı kalmam ve imlâca hayli terakkî etmiş ve bu yazı güzellikçe şuna fâiktir*) gibi. İşbu misallerde mevcut ve müstakar olan ibham (*çalışmakca ve imlâca ve güzellikçe*) lafızlarıyla ref' ve izâle edilerek cümle tamâm olmuştur. İsimlerin âhirine (*cihetiyle*) ilâve olunarak kezâlik birtakım temyizler teşkil olunur. Meselâ: (*Terbiye cihetiyle bu şâkirt bütün refikâsına tefavvuk eylemiştir*) gibi. Ve ba'zen kaa'ide-i Arabiyye üzere Arabî isimlerin âhirine tenvin ziyâdesiyle yapılır. Meselâ: (*Bu arsa tûlen şu kadar ve arzan bu kadardır*) deniliyor ki (*boyca ve ence*) demektir. Ba'zen bir cümle temyiz vâki' olarak diğer bir cümleyi takyit ve tahsîs eder. Şöyle ki cümle sıyga-i sîla olarak inşâ ve âhirine bir (*cihetle*) lafzı imlâ kullanır. Meselâ: (*Koşarak geldiğim cihetle çok yorulдум*) gibi. Veyâhut cümle (*olmak ve olması ve bulunması*) masdarlarıyla ve rabt olunarak nihâyetine bir cihetiyle ilâve edilir. Meselâ: (*Vakit erken olmak cihetiyle biraz tevakkuf ettim ve mûmâileyh birâderimin (51) dostu olması cihetiyle çok nasihat eyledim veyâhut mûmâileyh birâderimin dostu bulunması cihetiyle çok nasihat eyledim*) gibi. İşbu cümlelerde vâki' (*cihetiyle*) yerine (*münâsebetiyle, mülâbesesiyle, hasebiyle*) lafızları getirildiği takdirde ma'nâ yine sahih olur. Ve ma'nâca hiç bir fark müşâhede kılınmaz. Meselâ: (*Vakit erken olmak münâsebetiyle, mülâbesesiyle, hasebiyle, biraz tevakkuf ettim. Ve mûmâileyh birâderimin dostu olmak veyâ bulunmak münâsebetiyle, hasebiyle çok nasihat ettim, ve mûmâileyh birâderimin dostu olması veyâ bulunması münâsebetiyle, mülâbesesiyle, hasebiyle çok nasihat eyledim*) gibi. Temyizler dahi atıf vâsıtasıyla taaddüt ederler. Fakat edât-ı temyiz en sonraki temyîze iltihâk eder. Meselâ: (*Ahmet Efendi ulûm ve fûnûnca hayli terakkî etmiş*) gibi.

2.1.10.4 Dördüncüsü İzâfet

Fâ'il ve mef'ûl ve sıfat makaamında kullanılmayıp makaamât-ı sâ'irede isti'mâl olunmak üzere iki ismin lafzen ve ma'nen birbirine merbûtiyetine itlâk olunur ki ta'rif ve tahsis beyân

eder. Türkçe izâfetlerde (*muzâfun ileyh*) evvel ve (*muza*) sonra getirilir. Ve muzâfun ileyhin âhirine edât-ı izâfet olan sağır kâf ba'zen getirilir ba'zen getirilmez. Meselâ: (*Ahmet'in (52) kitabı, bahçenin ağacı*) ve (*nar ağacı, İstanbul Boğazı*) gibi.

İzâfet ikiye teşâ'ub eder. Birine izâfet-i temlîkiyye, diğerine izâfet-i beyâniyye ıtlâk olunur. İzâfet-i temlîkiyye temellük ve ihtisas ma'nâlarını beyân eder. Temellük ve ihtisas ma'nâlarını beyân edip muzâfun ileyhi muayyen olan izâfetlerde sağır kâf yazılır ve muzâfun ileyhi muayyen olmayanlarda yazılmaz.

Misal

Muzâfun İleyh Muayyen

bahçenin meyvesi

*bostanın bâdincânı*²¹

kapının mandalı

mektebin hocası

müdürün odası

Muzâfun İleyh Gayrı Muayyen

bahçe meyvesi

bostan bâdincânı

kapı mandalı

mektepe hocası

müdür odası

Emsile-i mesrûdeden meselâ: (*bahçenin meyvesi ve bahçe meyvesi*) izâfetlerinin ahval ve keyfiyetini tetkik edelim. (*Bahçenin meyvesi*) denildiği vakit muhâtap ile beynimizde ma'lûm ve ma'hut bir bahçenin meyvesinden bahsolunduğu idrâk edilir. Ve sağır kâfsız olarak yalnızca (*bahçe meyvesi*) denildiği vakit meyvenin vâkı'â bir bahçede husûle gelmiş meyvelerden (53) olduğu anlaşılır ise de hangi bahçe mahsulünden olduğu bilinemez.

Muzâfun ileyhi muayyen olup muzâfla beraber bir şeye alem olursa, o hâlde sağır kâf yine hazfolunur. Meselâ: (*Kız Kalesi, İstanbul Boğazı, Yedikule marulu, Bayrampaşa baklası*) gibi ki (*kızın kalesi, İstanbul'un boğazı, Yedikule'nin marulu*) demektir.

Bu son sûrette de yazılabilirse de ol vakit alem olmayıp izâf[et]-i âdiyye olur.

2.1.10.4.1 İzâfet-i Beyâniyye

²¹ patlıcanı

Bir şeyin nev'ini ve neden ma'mûl olduğunu beyân ve iş'âr eden izâfetlerdir. Eğer bu izâfetler bir şeyin nev'ini bildirir ise yalnız sağır kâf hazfolunur. Meselâ: (*çam ağacı, çınar ağacı*) gibi. Ve eğer bir şeyin neden ma'mûl olduğunu iş'âr eder ise muzâfun ileyhin âhirindeki (*kâf*) hazfolunmakla beraber muzâfın âhirindeki (*-I/ى*) dahi hazfolunur. Meselâ: (*altın saat, gümüş yüzük, demir yol*) gibi. Fakat üzüm hoşâbı²², hamur yemeği denir. Çünkü bu izâfetlerde bir dereceye kadar ma'nâ-yı ihtisas vardır. Ma'nâ-yı ihtisas (54) şâmil olan bir izâfet muzâfı dahi gerek (*I/ى*) ile gerek (*I/ى*)'sız yazılabilir. Türkçe izâfetlerde muzâfun ileyhin âhiri müteharrik ise (*kâf/كاف*) dan evvel bir (*nûn/نون*) ve muzâfın âhiri müteharrik ise (*I/ى*)'dan evvel bir (*-sI/سى*) yazmak lâzımdır. Meselâ: (*odanın penceresi*) (*ve kız kulesi*) gibi. İzâfet-i beyâniyye bir de izâfet-i teşbîhiyyeye taksim olunur. İzâfet-i teşbîhiyye bir şeyin gerek nev'ini gerek cinsini teşbih tarîkiyle ta'yin ve iş'âr eden izâfete itlâk olunur. Bu da iki sûretle olabilip ya muzâfun ileyh muzâfa teşbih edilir veyâhut aksi icrâ kılınır. Bu her iki sûrette de muzâfun ileyhin sağır kâfı hazfolunur. Meselâ: (*gönül ka'besi, ekmek ayvası*) gibi. İzâfet-i Türkiyye gibi cümleleri, ba'zen izâfet-i Fârisiyyeler dahi takyit ve tahsîs edilir. İzâfet-i Fârisiyyeler ikisi de Fârisî veyâ Arabî veyâhut biri Fârisî ve diğeri Arabî iki lafızdan teşkil eder. Ve muzâf evvel, muzâfun ileyh sonra gelir. Fakat muzâfın âhiri dâima meksur ve muzâfun ileyhin âhiri sâkin okunur. İki lafız Fârisîden teşkil ettiğine misal: (*Bağteten vukû'yaft(e)n zuhûr olan fırtına sefînemizi bâzîce-i bâdnümâ etti*) gibi. İki lafız Arabîden teşkil ettiğine misal: (*Cenâbıhak hâmî-i adâlet pâdişahımız efendimiz hazretlerini erîke-ârây şevket* (55) *ve şan buyursun*) gibi. Birisi Fârisî diğeri Arabî elfazdan teşkil ettiğine misal: (*Pâ-zede-i ehl-i isyân olmağı kim ister*) gibi. Muzâfın âhiri (*h/ه, y/ى*) harflerinden biriyle müntehî ise, mezkûr harflerden sonra bir hemze vaz' olunmak lâzımdır. Yukarıki misallerde olduğu gibi. Fakat (*elif/ا, vav/و*) harflerinden biriyle müntehî ise o hâlde bir (*y/ى*) ilâve edilir. Meselâ: (*feyfâ-yı vâsiü'l-anhâ-yı kâinatta*) gibi. Ba'zı muzâfun ileyh, izâfet-i Türkiyye'de olduğu gibi muzâfa takdim eder. Ve ikisi birden bir şeye alem olur. Meselâ: (*harcırâh-ı meykede*) gibi. Gerek izâfet-i Türkiyye ve gerek izâfet-i Fârisiyyelerin tetâbu'ı câ'izdir. Meselâ: (*bahçenin meyvesinin asmânı*) ve (*pâ-zede-i ehl-i isyan*) gibi. Ba'zen cümleleri, Arabî kaa'idesi üzere yapılmış izâfetlerde takyit ve tahsîs edilir. Bunlarda iki lafız Arabîden teşkil edilip evvelkisine muzâf, sonrakine muzâfun ileyh tesmiye olunur. Ve muzâfın âhiri dâima mazmum, muzâfun ileyh muarrefü'n-bi'l-lâm olur. Meselâ: (*dârü'ş-şafaka, reisü'l-*

²² hoşaf

usat, muallimü'l-mektep) gibi. İzâfet-i Arabîlerde tetâbu-i izâfet, terkiib-i izâfinin hey'eti bir şeye alem olursa câ'izdir. Meselâ: (*nezd-i muallîvefed-i âsafânelerinde*) gibi.

2.1.10.5 (56) Beşinci Terkîb-i Vasfî:

Cümlelerin icrâ ve erkânından birinin hâl ve keyfiyetini beyân eden lafızdır. Ve keyfiyetini beyân ettiği şeye de (*mevsuf*) itlâk olunur. (*Sıfat*) evvel (*mevsuf*) sonra gelir. Sıfatla mevsûfun birden ityânına (*terkîb-i tavsîfî*) itlâk olunur. Meselâ: (*güzel adam, pişmiş yemek, insâniyetli kadın*) gibi. İşbu misalde vâkî' (*güzel, pişmiş, insâniyetli*) lafızları (*adam, yemek, kadın*) lafızlarını tavsîf ettiğinden ve birinciler sıfat, ikinciler mevsuf olduğundan işbu terkipler (*tavsîfî*) olmuş olurlar. Erkân ve icrâ-yı cümleden birini bir sûretle takyit ettiğine misal: (*Dört at gördüm, sekiz kuzu aldım*) gibi ki (*dört ve sekiz*) lafızları (*at ve kuzu*) lafızlarını takyit ve ta'yin eylediklerinden birinciler sıfat, ikinciler mevsuf ve terâkib-i mezkûre dahi (*tavsîfî*) dir. Elsine-i sâ'irede olduğu gibi Türkçede sıfat ile mevsuf beyninde müşâbehet makbul ve mu'teber değildir. Fakat ba'zılara göre mevsuf hadd-i zâtında mü'ennes ise o hâlde mutâbakat-ı mezkûre câ'iz olabileceği ve (*müdîre kadın*) gibi terkipler makbul ve mu'teber tutulabileceği anlaşılmakta ise de bendenizce (*müdîre kadın, âkile duhter*) gibi terkipler kat'an câ'iz değildir. Zîrâ Arabiyyede bu müşâbehet (57) (*imre'e*) gibi kelimelerde tâ-i te'nis bulunduğu ve mü'ennes semâiler dahi tâ-i te'nissiz addolunduğundan iltizâm olunur. Eski Osmanlıcada (*bu kadınlar âkiledir*) denilir imiş, ama şimdi denilmiyor ve denilmemesi müreccahtır. Sıfat-ı Türkiyye'nin evvellerine birtakım edevat ziyâdesiyle ma'nâlarınca birtakım farklar husûle getirilir. Bir sıfatın evveline edevât-ı mübâlağadan (*en, çok, pek, hayli, ziyâde*) lafızları getirilir ise sıfat tabîî mübâlağa eder. Meselâ: (*Çok fena yazdın ve pek fena okudun ve en fena ezberledi*) gibi. Ve eğer sıfatların evvellerine yine (*gibi, misillü, kadar*) edatları getirilir ise ve vasfın mukaayese tarîkiyle ve vukû' bulduğunu beyân eder. Meselâ: (*Bu kadar güzel adam görmedim ve bu misilli nâdan adam az gördüm ve bunun gibi selis yazı nâdirdir*) gibi. Eğer mukaayese tarîkiyle bir şeyin bir şey üzerine tafdil ve tercîh olunması lâzım gelir ise müşebbehün bihden sonra bir (-DAn/ن) edâtı getirilmek lâzımdır. Meselâ: (*Derse çalışmak haylazlıktan iyidir*). İşbu misalde vakî' (*çalışmak*) ile (*haylazlık*) birbirine nispet olunarak çalışmanın iyiliği haylazlıkta görülecek olan sûrî iyiliğe tafdil ve tercîh olunmuştur. Ancak mübâlağa sıygalarında böyle bir nispet bulunmayıp onlar yalnız sıfatın ifrâtını beyân eder. Fakat bu sûret biraz zayıf olduğundan (-DAn/ن) edâtından (58) sonra ve müşebbehün bihden ol bir de (*daha*) lafzı ilâve edilip (*Çalışmak haylazlıktan daha*

iyidir) denilir. Sıfatlar ba'zen mürekkep olur ise de mevsuflarla birleştikleri hâlde basit bir (*terkîb-i tavsîfi*) husûle gelir. Meselâ: (*Esmer yüzlü bir çocuk geldi*) ve (*Uzun boylu bir adam geldi*) ve (*Kısa boylu bir kadın geldi*) gibi ki (*esmer yüzlü, uzun boylu, kısa boylu*) lafızları mürekkep sıfat oldukları hâlde (*bir çocuk, bir adam, bir kadın*) mevsuflarıyla birleşip bir terkîb-i tavsîfi teşkil etmiştir.

Üslûb-ı Arabî ve Farisî üzere teşkîl olunan (*terkîb-i tavsîfiler*) de (*mevsuf*) mukaddem (*sıfat*) muahhar gelir ve mevsufların âhiri meksûr okunur. Mevsufların (*h/أ, y/ي*) harflerinden biriyle müntehî ise âhirlerine bir (*hemze-i meksûre*) getirilir. Meselâ: (*Ey mühre-i heykeltıraşan*) ve (*fârûkî-i cihan*) ve (*mızraka-i nâbite*) gibi. Fakat terkîb-i tavsîfi, Fârisîlerde sıfat ile mevsuf beyninde mutâbakat makbul ve mu'teber değil ise de terkîb-i tavsîfi Arabîlerde mutâbakat-ı mezkûreye begâyet ri'âyet olunmak iktizâ eder. Meselâ: Fârisî olan işbu terkîb-i tavsîfide (*hâne-i mezkûre*) denilmeyip (*hâne-i mezkûr*) denilir. Ve Arabî olan şu terkipte (*mezra'a-ı nâbite*) denilir. (59) Mütemmimât-ı yekdiğerini dahi takyît ederler. Meselâ: (*Ahmet Efendi'nin uşağı geldiği hâlde bizimki gelmedi*) misâlindeki (*geldiği hâlde*) hâl ise de bu dahi diğeri bir hâl ile takyît edilir. Meselâ: (*Ahmet Efendi'nin uşağı koşarak geldiği hâlde bizimki gelmedi*) gibi. Bundan sonra birtakım fiil-i müte'allikatı vardır ki bunlarla teşkîl olunan cümleler hiçbir vakit bir ma'nâyı tam ifâde etmezler. Ve binâenaleyh nâkısırlar. Bunlar da şunlardır. (*masdarlar, sıyga-i rabtiyye*). Fer'-i fiil demeden zîrâ biz fer'-i fiilleri sıyga-i rabtiyyeden olan (*sıla*) lara dâhil bildiğimizden sıyga-i mezkûrede ta'rif ve beyân edeceğiz.

2.1.11 Masdarlar

Masdarlar dahi ef'âl-i sâ'ire gibi fâ'il, mef'âl alabilirler. Meselâ: (*Bu şâkirt dersine çalışmak lâzımdır*). İşbu cümlede vaki' (*bu şâkirt*) fâ'il ve (*dersine*) mef'ûldür. Bu sûret cümle-i ismiyye makaamında olduğundan (*bu şâkirt dersine*) mübtedâ ve (*çalışmak lâzımdır*) haber olur. Fakat masdardan müfâd olan hadisin şümûlu istenilir ise o hâlde fâ'il hazfolunabilir. Meselâ: (*Çalışmak iyidir ve uyumak lâzımdır*) gibi ki (*İnsan çalışmak ister ve adam uyumak lâzımdır*) (60) makaamında (*insan*) ve (*adam*) kelimeleri mahzuftur. Fakat mef'ûlün bih nekre olur ise fâ'il mücerret hâlinde getirilir. Meselâ: (*Mehmet pederinin sözünü tutmak vâciptir*) ve (*Ali pederinin işini tesviye etmek lâzımdır*) gibi. Masdarların fâ'ili onlardan sonra

gelen haber veyâ fiilin fâ'ili ve mefâ'ili olabilir. Bir masdarın fâ'ili kendin[den] sonra gelen bir haberin fâ'ili ya'ni mübtedâsı olduğuna misal:

Mehmet Efendi'ye dersine çalışmak lâzımdır.

Sonradan gelen bir fiilin fâ'ili olduğuna misal:

Mehmet Efendi'ye şimdi çok çalışmak ister gibi.

Bir masdarın mef'ûlü sonradan gelen bir haberin mef'ûlü olduğuna misal:

Bahçeyi gezmek lâzımdır gibi.

Bir fiilin mef'ûlü olduğuna misal:

Bahçeyi tımar etmek ister gibi.

Masdara ahvâl-i isim ârız oldukta fâ'il mefâ'ili hâli üzere kalır. Meselâ:

Mehmet Efendi eve gitmek lâzımdır.

Mehmet Efendi eve gitmekten muhterizdir gibi.

(61) İşbu masdar-ı aslî yerine masdar-ı tahfîfî dahi kullanılır. Fakat fiiliyyette bunların kuvveti azdır. Bunların fâ'illeri muarref olduğu hâlde âhirlerine (kâf/كاف) gelir. Meselâ: (Mehmet Efendi çalışmak lâzımdır) bunu masdar-ı tahfîfî ile teşkil edelim: (Mehmet Efendi'nin çalışması lâzımdır) gibi.

Fâ'il gayr-ı muarref ise gelmez. Meselâ: (Çocuk dersine çalışmak iyidir) ve (Çocuk dersine çalışma iyidir) ve (Çocuk dersine çalışması iyidir) gibi. Masdarlar, gerek fâ'iller ve gerek fiiller gibi taaddüt edebilirler. Meselâ: (Dersini okumak ezberlemek iyidir) gibi. Ve ba'zen kelâma sür'at vermek için harf-i atıf hazfolarak (Dersini okumak ezberlemek iyidir) denilir.

Müsnet taaddüt ettiğine misal: (Şâkirt için birinci iş dersini okumak ve ezberlemektir) gibi. Fakat edât-ı rabt en sonraki masdara dâhil olur. Bunlar edât-ı rabt ile taaddüt edildiği edât-ı rabt bahsinde gösterilecektir. Lisânımızda müsta'mel Arabî masdarlar dahi tıbk masdar-ı Türkiyye gibidir. Meselâ: (Merhamet ve şefkat şîâr-ı insâniyettir) gibi.

2.1.12 Harf-i Atıf

(Vav/واو) Türkçede dahi atıf makaamında müsta'mel olunur. **(62)** Bu harf vâsıtasıyla fâ'il ve nâib-i fâ'il veyâ mübtedâyâ bir şey atfolunduğu hâlde ma'tûf ile ma'tûfun aleyhin aynı fiil veyâ haberde iştiraklerini beyân eder. Meselâ: (*Ahmet ve Mehmet geldi*) ve (*Bugün kar ve dolu yağdı*) ve (*Ahmet ve Mehmet âlimdirler*) gibi. Bir fâ'il ve nâib-i fâ'il veyâ mübtedâyâ iki fiil veyâ haber isnât olunmak murât edilir ise kezâlik erkân-ı mezkûre yine harf-i atıf vâsıtasıyla atfedilir. Meselâ: (*Ahmet geldi ve uyudu*) ve (*Kar yağdı ve eridi*) ve (*Ahmet âkil ve âlimdir*) gibi. Fakat harf-i atıf ile merbut iki fiil veyâ haberin bir fâ'il ve nâib-i fâ'il veyâ mübtedâyâ ya'ni (müsnedün ileyhe) isnât olunmaları için bunların bir zamanda bulunmaları iktizâ edeceği ve meselâ (*Ahmet geldi ve uyudu*) cümlesinde bulunan (*geldi*) ve (*uyudu*) fiilleri bir zamanda olduğundan makbûl olup fakat (*Ahmet geldi ve uyumuş*) denilemeyeceği ba'zılar tarafından iddia olunmakta ise de bana kalırsa iki fiilin bir zamanda olmaları iktizâ etmeyeceği gibi bir hâlde olmaları da iktizâ etmez. (*Ahmet geldi ve uyumuş*) denilir. Geldiği muhakkak olduğu için “*geldi*” ve uyuduğu mahkî olduğu için “*uyumuş*” denilir. Kezâlik (*Ahmet geldi ve uyumamış*) dahi denilir. Ba'zen bir fâ'il ve mef'ûl bir (vav/واو) ile diğer bir fâ'il **(63)** bir mef'ûlle atfedilip ikisine de bir fiil isnât olunur. (*Ben mektebe ve Mehmet eve gittik*) denilir. Ve fiil mütekellime tebaiyet eder. (Vav/واو) ihtisâr için hazfedilir. Meselâ: (*Ahmet, Mehmet, Hasan Efendiler geldi gitti*) gibi. Harf-i atıf ile ma'tuf iki kelime beyinde (ya'ni ma'tuf ve ma'tûfun aleyh) beyinde bir münâsebet maddiye ve ma'nevîye bulunmak lâzım geleceği ve meselâ: (*Ahmet Efendi ve kuzu dışarı çıktılar*) denilemeyip çünkü Ahmet Efendi ile kuzu beyinde ne maddeten ve ne de ma'nen bir müşâbehet mevcût olmadığından bunun kaa'ideten câ'iz olamayacağı ve fakat (*Ahmet Efendi ve uşak dışarı çıktılar*) denilebilip çünkü Ahmet Efendi ile uşak ikisi de insan olduklarından beyinlerinde bir münâsebet mevcût olduğunu ve binâenaleyh yekdiğere atfedilecek olan kelimât bir cinsten olmak ve beyinlerinde bir münâsebet bulunmak lâzım geleceğini ba'zı zevât iddiâ etmekte iseler de bana kalırsa işbu birinci sûret denilir. Ve hatta başka türlü denilemez bile. Çıkmak fiilinde Ahmet Efendi ve kuzu müşterek oldukları için denilir. Zîrâ bu terkip “*Ahmet Efendi dışarıya çıktı*” ve “*kuzu dışarıya çıktı*” takdîrinde olup iki fiil dahi çıkmak ve ikisi de dışarıya olduğundan men'-i tekerr[ür] için atıf **(64)** ile denilir. İsimler gibi cümleler dahi yekdiğere atfolunur. Meselâ: (*Ahmet geldi ve Mehmet gitmedi*) gibi. Fakat beyinlerinde bir münâsebet bulunmak lâzımdır. Ve bir de bir cümle diğer cümleye sıfat veyâ hâl makaamında dâhil olur. Ve buna diğer sıfat veyâ hâl olan cümlelerin teşrîki murât olunursa (vav/واو) ile atfolunur.

Meselâ: (Bir adam ki işine gayret ve ikdâm eder ve tarîk-i rastîden ayrılmağı kendine bir vazîfe-i necîbe bilir az vakit içinde tefeyyüz eder) gibi. Fakat beyinlerinde bir münâsebet bulunmayan cümleler atfolunamaz. Meselâ: (Ahmet Efendi uyuyor ve kuzu dağda otlanmaktadır) gibi. Fakat münâsebet var ise atfolunur. Meselâ: (Sabah oldu ve kuşlar ötüşmeye başladı) gibi.

2.1.12.1 Sıyga-i Rabtiyye

Mazmunları diğer cümlelerin mazmûnuna merbut olarak (*rabt*) makaamında kullanılan sıygalar ki beşe taksim olunur. (*sıyga-i ta'kîbiyye*, *sıyga-i tevkîtiyye*, *sıyga-i ibtidâiyye*, *sıyga-i intihâ'iyye* ve *sıyga-i sîla*)

2.1.12.1.1 Sıyga-i Atfiyye

Edatları tekrâr etmeyerek bir fâ'ilden sudûr eden iki (65) fiili biri birine bir *rabt* ile kelâma inzibat vermek için kullanılır. Bunda kaa'ide ve madde-i asliyyenin âhirine sâkinlerde (-Up/وب) ve müteharriklerde (-yUp/يوب) ilâve etmektir. Meselâ: (Dün Ahmet Efendi gelip gitti) ve (Dün Ahmet Efendi okuyup ezberledi) gibi ki (*gelip gitmek*) ve (*okuyup ezberlemek*) fiilleri Ahmet Efendi'den sudûr etti demektir. Ve bir de son fiil hangi zaman ve hangi şahıstan ise sıyga-i atfiyye ile merbût olan fiilde, ol zaman ve ol şahıstandır. Meselâ: Bâlâdaki misallerde vâki' (*gelip*) fiili (*gitti*) fiiline nazaran ve (*okuyup*) fiili (*ezberledi*) fiiline nazaran mâzî-i şuhûdînin müfred-i gaa'ibidir. Ba'zı masdarların sıyga-i atfiyyesinde (*tâ/ت*)lar (*dala/داله*) munkalip olur. Meselâ: (Hayır edip duâ al) gibi ki (*etmek*) masdarındadır. Ve (Hemen gidip gel) gibi ki (*gitmek*) masdarındandır.

2.1.12.1.2 Sıyga-i Ta'kîbiyye

Kendisinin icrâsından sonra diğer fiilin icrâ olduğunu ifâde eder. Bunda kaa'ide madde-i asliyyeye sâkinlerde (-ncA/نجه) ve müteharriklerde (-yInca/ينجه) ilâve etmektir. Meselâ: (Ben (66) gelince o gitti) veyâhüt (Ben isteyince o verdi) gibi. İşbu misallerden müstebân olduğu üzere kendilerinden sonra diğer fiilin icrâ olduğunu ya'ni kendileri şart vâki' olup cezâ vâki' olacak fiilin onu ta'kîp etmesine delâlet ettiğini beyân eder. Üslûb-ı kadîm üzere ba'zen madde-i asliyyeye (-ıcak/يجق) veyâhüt (-icek/يجك) ilâvesiyle de yapılır. Meselâ: (Ben gelicek

o gitti) veyâhut (*Ben alıcak o ses çıkarmadı*) gibi. Ve ba'zen sıyga-i sılaların âhirine (*gibi*) edâtının ilâvesiyle olur. Meselâ: (*Ben geldiğim gibi o gitti*) gibi. Ve eğer ta'kîbin tâcili murât olunur ise o hâlde muzârinin müfret-i gaa'ibinin müsbet ve menfî sûretleri muttasilen getirilir. Meselâ: (*Ben gelir gelmez o gitti*) gibi.

2.1.12.1.3 Sıyga-i Tevkîtiyye

Kendi mazmûnunun vukû'u esnâsında mazmûn-ı cezânın dahi behemehâl vukû' bulacağı ya'ni kendisinin müddet-i vukû'undan diğer bir fiilin dahi icrâ olunduğunu beyân eder. Bunda kaa'ide mâzî-i şuhûdînin cem-i mütekellimine bir (-cA/آ) edâtı ilâve etmektir. Meselâ: (*Ben geldikçe o gidiyordu*) gibi. Fakat (*olmak*) masdarından teşkil kılınan sıyga-i tevkîtiyye ki **(67)** (*oldukça*) dır, makaam-ı tasgirde dahi kullanılır. Meselâ: (*Oldukça ma'lûmatı var*) gibi ki biraz ma'lûmatı var demektir.

2.1.12.1.4 Sıyga-i İbtidâiyye

Bir fiilin bidâyet vukû'unu gösterip işbu zamandan îtibâren tekellüm zamanına kadar diğer bir fiilin bilâ-fâsıla devam vukû'unu iş'ar eder. Bunda kaa'ide fiil-i iltizâmînin müfret-i gaa'ibine bir (-II/لي)²³ ilâve etmektir. Meselâ: (*Kış gelesi çok çalışıyorum*) gibi ki (*Kış geldiği zamandan şu ana kadar çok çalışıyorum*) demektir. Sıyga-i ibtidâiyye edâtı olan (-II/لي) edâtından sonra ba'zen bir (*beri/بری*) veyâhut (-dAn beri/دنبري) ilâve edilerek yine ibtidâiyye makaamında kullanılır. Meselâ: (*Kış gelesi beri çok çalışıyorum*) veyâhut (*Kış geleliden beri çok çalışıyorum*) gibi ki ma'nâ hiç tebeddül etmeyip belki mazmun cümleyi bir derece daha îzâh eder.

2.1.12.1.5 Sıyga-i İntihâ'iyye

Kendisinden sonra gelen bir fiilin gâyetini ifâde eder. Bunda kaa'ide edât-ı ta'kîp olan (-ncA/نجه) lafzına edât-ı intihâ olan (-ya dek/يعدك), (-yA değin/يعدكین), (-yA kadar/يقدّر) lafızlarını ilâve etmektir. Meselâ: (*Hüsûmat-ı mesrûde kabul-i îtiraz (68) olmayacak bir sûrette isbât edilinceye dek veyâhut değin veyâhut kadar, berâhin delâil muknia talebinde*

²³ -All zarf-fiil eki kastedilmektedir.

ısrar ederiz) gibi. Fakat burada edât-ı ta'kîbin tâbî' olduğunu kavâ'ide dahi ri'âyet olunmak lâzım geldiğinden âhiri müteharrik olan mevâd-ı asliyyede (-ncA/نجه) yerine (-yInca/ينجه) getirilmek lâzımdır. Meselâ: (*Bu hizmeti isteyinceye kadar çok bekledim*) gibi.

2.1.12.2 Zeyil

Hâl, sıyga-i atfiyye ve takîbiyye mübâhislerine ilâve bir kaa'ide-i âhireyi dahi burada zikretmeksizin terk edemeyiz.

Bu kaa'idenin vâzılarınca (-Up/وب) ve (-yUp/يوب) tarzındaki sıygalar sıyga-i ta'kip ve (-rek/رك) ve (-rak/رق) tarzındaki sıygalar sıyga-i istimrar tesmiye kılınıp bunlar için kaa'ide-i âtiye dermeyân olunur.

Sıyga-i ta'kip ve sıyga-i istimrâr atıf makaamında isti'mâl olunurlar ise yekdiğeri makaamında isti'mâl olunabilirler.

Meselâ: (*Pazara gidilip elbise alınmış*) yerine (*Pazara gidilerek elbise alınmış*) denilebilir. Ve (*Falan ile bugün görüşülerek istediğiniz şeyler arz olundu*) yerine (*Falan ile bugün görüşülüp istediğiniz şeyler arz olundu*) denilebilir. Zîrâ bu iki misâlin ikisinde dahi maksat atıf olup birincisinde (*pazara gidilmiş ve elbise alınmış*) ve ikincisinde **(69)** (*Falan ile görüşüldü ve istediğiniz şeyler arz olundu*) denilmek matluptur. Lâkin sıyga-i ta'kip mutlaka ta'kip ifâde etmek ve sıyga-i istimrar mutlaka istimrâr ifâde edilmek üzere getirilmiş ise onların yekdiğeri makaamında isti'mâlinde büyük hata vardır. Meselâ: (*Zeyd falan lakırdıyı odaya girer iken mi söyledi, yoksa girdiğinden sonra mı söyledi? Suâline cevâben (girip söyledi) dediğimiz bununla söylemek fiili girmek fiilini ta'kip ettiğini bildirmek istediğimiz hâlde (girip) yerine (girerek) der isek be-hilâf-ı maksut ifâdede bulunmuş oluruz. Kezâlik (girerek söyledi) deyip bundan dahi (girerken söyledi) ma'nâsını murât ettiğimiz hâlde onun yerine (girip söyledi) diyemeyiz.*

2.1.13 Sıyga-i Sıla [1]²⁴

²⁴ [1] Sıla ta'bîri Arapça başka ma'nâlara geldiği beyânıyla bizde sıla ta'bîrini isti'mâl câ'iz olunmadığı bâzı zevât cânibinden dermeyan kılınmışsa da Arapça her neye ne ta'bîr olunur ise onu aynen o ma'nâda isti'mâle

“Cümleler isim makaamında fâ'il ve mef'ûl ve sıfat ve kezâ (70) olurlar ise onlara sıla cümleleri ve onların fiillerine sıla fiilleri denilir ki lisânımızda edât-ı rabt makaamında dahi kullanılır. Meselâ: (*Mehmet çıktığını gördüm*) dediğimiz hâlde bundan merâmımız Mehmet'i görmüş olmak değil illâ (*Mehmet çıktı*) cümlesini görmüş olmak olduğundan burada (*Mehmet çıktı*) cümlesi mef'ûl vâki'olmakla sıla cümlesi olmuş olur. O hâlde (*çıktığını*) fiili dahi sıla fiili olmuş olur. Fakat sıla fiilleri ve ta'bir-i asah üzere sıla fiili şeklindeki ef'âl ba'zen isim makaamında dahi gelir. Bunların isim makaamında gelmeleriyle sıla olarak gelmeleri kemâl-i dikkatle tefrîk olunacak bir şeydir. Bunlar sıla olarak gelirler ise fâ'illeri hiçbir vakit (*kâf*/كاف) almaz. Bil'akis isim makaamında gelirler ise o hâlde fâ'il ile o fiil beynindeki münâsebet muzâf ve muzâfun ileyh münâsebetidir. Bu cihetle eğer fâ'il muarref olur veyâhut izâfet için kâfın gelmesi her ne sebebe mebnî (71) ise iktizâ eder ise (*kâf*/كاف) gelir. İzâfet kaa'idesince (*kâf*/كاف) gelmeyen yerlerde gelmez. Bunu tefrîk için mutlaka sıla fiilini ism-i masdar hâline getirmek veyâhut fiilin arkasına bir isim getirmek mümkün olup olmadığına bakılmalıdır. Mümkün olur ise fiil isim makaamında gelmiş olur, mümkün olmaz ya'ni ism-i masdar veyâhut başka bir isim getirilmesi maksûdu ihlâl eder ise fiil sıla fiili olduğunu ve isim makaamında bulunmadığı anlaşılır. Meselâ: (*Mehmet çıktığını gördüm*) dediğimiz vakit eğer merâmımız (*Mehmet çıktı cümlesini gördüm*) demek ise Mehmet'in âhirine kâf gelmez. Merâmımız öyle olmayıp (*çıktığı*) ta'bîrinden (*Mehmet'in çıktığı evi gördüm*) demek ise o hâlde (*çıktığını*) fiili (*çıktığı evi*) hâline ircâ olunabilineceğinden isim olduğu ve o hâlde Mehmet'in âhirine (*kâf*/كاف) gelmek lâzım geleceği anlaşılır. Bir de fiili ism-i masdar hâline getirebilir isek yine isim makaamında demek olur. Meselâ: Yukarıdaki misalde (*çıktığını*) yerine (*çıkmasını*) diyebilir isek yine isim makaamında olmuş olur. Hâlbuki (*çıkmasını*) diyebilmekliğimiz için (*çıkma*) maddesi indimizde ma'lûm olmak lâzım gelir. Zîrâ Mehmet'in çıktığından muhâtabın hiçbir ma'lûmatı olmaz ise (*Mehmet'in (72) çıktığını gördüm*) cümlesinden bir şey anlaşılmaz. Zîrâ Mehmet'in o fiili kendince meçhuldür.

mecbûriyetimiz olmadığından ve sıla ta'bîri ise bizde müsta'mel olan ma'nâsınca hayli senelerden beri müsta'mel olup kendisini bize tanıtmış ta'bîriyetten bulunduğundan erbâb-ı îtirazın îtirazları (70) akla bâtil idi. Lâkin bizim mübâhislere kabûl-i ma'kûlât ettirmek müşkül olduğundan bu bapta bir kaa'ideye binâen fikredilmesi kin bizim Allah râzı olsun Abdurrahman Süreyya Efendi (*Mizânü'l-belâga*) nam eserinin elli dördüncü sahifesinde bizim sıralara kaa'ideten dahi sıla denilmek lâzım geleceğini ispat ve ta'bîrimizi vâsıtay-ı îtirâzat safsata-i âyat etmiştir.

İşte bu ifâdattan anlaşıldığı üzere sıla fiili hiçbir vakitte fâ'iline (کاف/کاف) getirmez. İsim hâlinde bulunan o şekildeki fiiller ba'zen getirir. Bunu tefrîk için fiilin âhirine isim getirmek veyâ kendisini ism-i masdar hâline koymak mümkün olup olmayacağına bakmalıyız.

Sıla fiillerinin lisânımızda en çok müsta'mel olanları (*olduğu, olduğuna, olduğundan, olmasıyla, olmasına*) tarzında kullanılan fiillerdir. Bunlardan (*olduğu*) fiili yukarıda ifâde kılındı. Gelelim diğerlerine.

Olduğuna

Bu fiil sıla olur ise (*binâen veyâ nazaran*) lafızlarına mukaarenet edip ta'lîl için gelir. İsim hâlinde ise mef'ûlün ileyh olur.

Sıla Hâlinde Geldiğine Misal

(*Ahmet ve Mehmet kâtip olduklarına ve kitâbetle uğraşanlar dâima kâtim bulunduklarına binâen onlar da kâtimlerdir.*) İşte bu misaldeki (*olduklarına*) ve (*bulunduklarına*) fiillerinden sonra bir isim getirmek (73) veyâhut bunlar hazfolunup yerlerine (*olmalarına ve bulunmalarına*) lafızları getirilmek doğru olamayacağından ya'ni bu sûrette maksut ve merâm ihlâl edilmiş olacağından bu fiiller sıla oldukları anlaşılır.

İsim Hâlinde Geldiğinde Misal

(*Ahmet kâtip olduğuna bakıp ibret al*) ve (*Mehmet'in sevdiğine sen de mi gönül verdin ?*) gibi. Birinci misaldeki (*olduğuna*) fiili hazfolunarak yerine (*olmasına*) lafzı getirildiği ve ikinci misaldeki (*sevdiğine*) fiili (*sevdiği adama*) lafzına ircâ edileceği cihetle bunların dahi isim makaamında müsta'mel bulundukları nümâyan olur.

Olduğundan

Bu fiil sıla hâlinde gelirse ta'lîl için ve isim hâlinde gelir ise mef'ûlün anhdır.

Sıla Hâlinde Geldiğine Misal

(Ahmet ile Mehmet âlim olduklarından onlar ile görüş) ve (İnsan anut olduğundan kolaylıkla herkese tefhîm-i meram müşküldür) gibi. Birinci misalde vâki' (olduklarından) ve ikinci (74) misaldeki (olduğundan) fiilleri hazfolunup yerlerine (olmalarından ve olmasından) lafızlarını getirmek veyâhut kendilerinden sonra birer isim ilâve edilmek mümkün olamayacağından bunların sıla hâlinde geldikleri anlaşılır.

İsim Hâlinde Geldiğine Misal

(Mehmet'in câhil olduğundan bahsolunur) ve (Ahmet'in iyilik gördüğünden sen de görürsün) gibi. Birinci misalde vâki' (olduğundan) fiili hazfolunup yerine (olmasından) lafzı getirildiği hâlde ma'nâ-yı cümle tebdîl etmediği ve ikinci cümledeki (gördüğünden) fiili hazfolunup yerine (gördüğü adamdan) lafzı getirilir ise maksat ihlâl olunmayacağı cihetle (olduğundan) ve (gördüğünden) fiilleri burada isim hâlinde olduğu nümâyan olur.

Olmasıyla

Sıla hâlinde gelir ise ta'lîl için olup isim hâlinde gelir ise mef'ûlün ma'adır.

Sıla Hâlinde Geldiğine Misal

(Ahmet ve Mehmet bedhû olmalarıyla onları kimse sevmez) ve (ilim (75) mu'teber olmasıyla âlim îtibar kesp eder). Birinci misalde vâki' (olmalarıyla) ve ikinci misaldeki (olmasıyla) fiillerinin ma'nâsı (olmalarından nâşî) ve (olmasından nâşî) demek olduğundan ve bu hâlde ma'nâ-yı ta'lîl ifâde ettiklerinden sıla hâlinde geldikleri anlaşılır.

İsim Hâlinde Geldiğine Misal

(Mehmet pederinin büyük olmasıyla müftehirdir) ve (Ahmet ve Mehmet'in âlim olmalarıyla sana şeref gelmez) gibi. Birinci misalde vâki' (olmasıyla) ikinci misalde vâki' (olmalarıyla) fiilleri mâ-kablinin vesâdetini göstermekten ibâret bir ma'nâ için ve (olmasına) fiili hâlinde gelir ise ta'lîl için olup (olduğuna) fiili gibi. (Binâen ve nazaran) lafızlarına mukaarenet eder. İsim hâlinde gelir ise mef'ûlün ileyh olur.

Sıla Hâlinde Geldiğine Misal

(*Mehmet hasta olmasına ve muhtâc-ı tedâvi bulunmasına binâen bu gün ona baktıracağım*). Bu misalde vâki' (*olmasına ve bulunmasına*) fiilleri (*binâen*) lafzına mukaarenet eylediğinden sıla hâlinde geldiği anlaşılır.

(76) İsim Hâlinde Geldiğine Misal

(*Mehmet'in fakir olmasına acıdım*). Burada (*olmasına*) fiili mâba'dı olan acımak fiilinin mef'ûlün ileyhi vâki' olup ta'lil gibi gayrı bir ma'nâ ifâde eylemediğinden isim hâlinde geldiği anlaşılır. Sıla vâki' olan ef'âlin fâ'il ve mefâ'ili hiç tebdil etmez. Meselâ:

Kız başına çiçek taktığı
Kız başına çiçek taktığını
" " *taktığına*
" " *taktığından*
" " *taktığı için*

İşbu misallerden müstebân olduğu vecihle sıla hâlinde gelen ef'âlin fâ'il ve mefâ'ili hiçbir vakitte tebdil etmiyor.

Sıfat Vâki' Olan Sıllar

Sıfat vâki' olan sılların mevsufları yâ fâ'illeri veyâ mef'ûllerinden biridir. Demek oluyor ki sıfat olan sıla fiilleri başlıca ikiye inkisâm ediyor. Birinci sûrette, sıllanın mevsûfu fâ'ili ve ikinci sûrette mef'ûllerinden biri bulunuyor. İşbu iki sûrette dahi lâıykıyla bi'l-tedkik iktizâ eden kavâ'idi beyân edelim

(77) Birinci Sûret, Sıllanın Mevsûfu Fâ'ili Bulunursa

Sıfat vâki' olan sıla fiilinin mevsûfu kendi fâ'ili bulunur ve sıla yapılacak fiilde mâzî-i şuhûdî veyâhut hâl sıygalarından biri bulunursa, bu sıygaların nihâyetlerinde vâki' (-DI/دي, -yor/يور) edât-ı zamanları hazfolunarak yerlerine (-An/آن) getirilir. Ve bu sûretle hâsıl olan sıla fiili mevsûfu olan fâ'ilinin evveline vazolunur. Meselâ: Mâzî-i şuhûdîden mürekkep bir cümle-i asliyye teşkil edelim: (*Çocuk geldi*). Bu cümleyi zikrelediğimiz kaa'ide vecihle sıla yaptığımızda (*gelen çocuk*) olur. Hâlden mürekkep bir cümle-i asliyye teşkil edelim: (*Çocuk geliyor*). Bu cümleyi dahi kaa'ide-yi meşrûha üzere sıla yapıldıkta (*gelen çocuk*) olur. İşte bu misallerden müstebân olduğu vecihle mâzî-i şuhûdî ile hâlin sılları yekdiğerinin aynıdır. Bunlar mâzî-i şuhûdî veyâ hâl olup olmadıkları siyak ve sibaktan anlaşılır.

Tenbih: Bir fiilin mutlak hâlde icrâ olunduğunu bildiren sıygaya (*fiil-i hâl*) denilir. Meselâ: (*Çocuk okuyor*). Bunun sılası (*okuyan çocuk*) olur. Bir fiilin her hâlde i'tiyât olunduğunu bildiren sıygaya (*muzâri*) denir. Meselâ: (*Çocuk gelir*). Bunun sılası (*gelir çocuk*) olur. **(78)** Sıfat vâki' olan sıla fiilinin mevsûfu kendi fâ'ili olup da fiilde mâzî-i naklî, muzâri, müstakbel sıygalarından biri bulunursa hiç tebdîl etmeyip hâli üzere kalırlar. Meselâ: Mâzî-i naklî, cümle-i asliyye (*çocuk gelmiş*), cümle-i sıla (*gelmiş çocuk*), muzâri cümle-i asliyye (*çocuk gelir*) cümle-i sıla (*gelir çocuk*) müstakbel cümle-i asliyye (*çocuk gelecek*) cümle-i sıla (*gelecek çocuk*) gibi. Fakat bâlâda beyân olunduğu üzere sıla yapılan fiil, mevsûfu vâki' olan fâ'ilinin evveline vaz' olunmak şarttır. Sıfat vâki' olan sıla fiilinin mevsûfu kendi fâ'ili bulunur ve sıla yapılacak fiilde mâzî-i şuhûdî, mâzî-i naklî, muzâri ve hâl ve istikbal sıygalarından birinin hikâye veyâ rivâyeti olursa evvel baktaki kaa'ide-i umûmî bervecch-i zir beyân olunur.

Kaa'ide

Mâzî-i naklî, muzâri ve istikbal sıygalarının rivâyeti veyâ hikâyetlerini sıla yapmak için mezkur sıygaların müfret-i ga'aiplerinin âhirlerine bir (*olan*) lafzı ilâve etmek ve bu sûretle teşkil eden kelimeyi mevsuf olan fâ'ilin evveline vaz' etmek lâzımdır.

(79)Tenbih: Mâzî-i şuhûdî hikâyetinin sılası mâzî-i naklînin hikâyeti sılasına ve hâlin hikâyet veyâ rivâyeti sılası muzârinin hikâyet veyâ rivâyetine müşâbihdir. Meselâ: Mâzî-i şuhûdî hikâyet, cümle-i asliyye (*çocuk geldi idi*), cümle-i sıla (*gelmiş olan çocuk*), mâzî-i şuhûdînin rivâyeti yoktur. Mâzî-i naklî hikâyeti, cümle-i asliyye (*çocuk gelmiş idi*), cümle-i sıla (*gelmiş olan çocuk*), mâzî-i naklî rivâyeti, cümle-i asliyye (*çocuk gelmiş imiş*), cümle-i sıla (*gelmiş olan çocuk*), muzâri hikâyeti, cümle-i asliyye (*çocuk gelir idi*), cümle-i sıla (*gelir olan çocuk*), muzâri rivâyeti, cümle-i asliyye (*çocuk gelir imiş*), cümle-i sıla (*gelir olan çocuk*), hâl hikâyeti, cümle-i asliyye (*çocuk geliyor*), cümle-i sıla (*gelir olan çocuk*), hâl rivâyeti, cümle-i asliyye (*çocuk geliyor imiş*), cümle-i sıla (*gelir olan çocuk*), istikbal hikâyeti, cümle-i asliyye (*çocuk gelecek idi*), cümle-i sıla (*gelecek olan çocuk*), istikbal rivâyeti, cümle-i asliyye (*çocuk gelecek imiş*), cümle-i sıla (*gelecek olan çocuk*).

Tenbih: Fâ'iline sıfat olan sılalar yalnız üçüncü şahıslarda kullanılır. Meselâ: (*gelen çocuk*) veyâhut (*gelen (80) çocuklar*), (*gelecek çocuk*) veyâhut (*gelecek çocuklar*), (*gelmiş çocuk*) veyâhut (*gelmiş çocuklar*) ve hâkezâ.

İkinci Sûret, Ya'ni Sıla Fiilinin Mevsûfu Mef'ûllerinden Biri Bulunursa

Kaa'ide

Sıfat vâki' olan sıla fiilinin mevsûfu mef'ûllerinden biri bulunur ve sıla yapılacak fiilde mâzî-i şuhûdî sıygasında bulunur ise âhirine hafiflerde (-gI/كي) ve sakillerde (-ğI/غي) edatlarından biri ilâve edilir.

Misal:

Mâzî-i şuhûdî

Hafif Sakil

geldi sordu

gördü baktı

Sılası

Hafif Sakil

geldiği sorduğu

gördüğü baktığı gibi.

Sıla yapılacak fiil mâzî-i naklî sıygasından olur ise o hâlde sıyga-yı mezkûre âhirine (*olduğu, bulunduğ, idiği*²⁵) lafızlarından birinin ziyâdesiyle iktifâ kılınır.

(81) Misal:

Mâzî-i naklî

gelmiş

sormuş

görmüş

Sılası

gelmiş oldu

sormuş oldu

görmüş oldu gibi.

Sıla yapılacak fiil muzâri ve hâl sıygalarından biri olur ise bunların sılaları tıbk mâzî-i şuhûdînin sılası gibidir.

Misal:

Muzâri

Hafif Sakil

gelir sorar

görür bakar

Sılası

Hafif Sakil

geldiği sorduğu

gördüğü baktığı

Hâl

Hafif Sakil

Sılası

Hafif Sakil

²⁵ ايدوكى

<i>görüyor</i>	<i>soruyor</i>	<i>gördüğü</i>	<i>sorduğu</i>
<i>geliyor</i>	<i>bakıyor</i>	<i>geldiği</i>	<i>baktığı</i>

Fakat işbu muzâri ve hâl sıralarında bir dereceye kadar hâle **(82)** tahsis murât olunur ise fiilin masdarı âhirine bir de (-de/ـه) edâtı ilâve edilerek fiil sıyga-yı istimrar hâline ircâ edildikten sonra sûret-i mefkûrenin âhirine bir de (*olduğu, bulunduğ u veya idiğ i*) lafızlarından biri getirilir.

Misal:

Muzâri

Sılası

<i>gelir</i>	<i>gelmekte olduğ u, gelmekte bulunduğ u, gelmekte idiğ i</i>
<i>okur</i>	<i>okumakta olduğ u, okumakta bulunduğ u, okumakta idiğ i</i>

Hâl

Sılası

<i>geliyor</i>	<i>gelmekte olduğ u, gelmekte bulunduğ u, gelmekte idiğ i</i>
<i>okuyor</i>	<i>okumakta olduğ u, okumakta bulunduğ u, okumakta idiğ i</i>

Lâkin bâlâda zikrettiğ imiz vecihle muzâri ve hâl sıygalarından bir dereceye kadar mâzîye tahsis maksat etmek istenilir ise o hâlde mâzî-i naklînin sılası kullanılmak lâzım gelir.

Misal:

Muzâri

Sılası

<i>gelir</i>	<i>gelmiş olduğ u, bulunduğ u, idiğ i</i>
<i>okur</i>	<i>okumuş olduğ u, bulunduğ u, idiğ i</i>

(83) Hâl

Sılası

<i>geliyor</i>	<i>gelmiş olduğ u, bulunduğ u, idiğ i</i>
<i>okuyor</i>	<i>okumuş olduğ u, bulunduğ u, idiğ i</i>

Sıla yapılacak olan fiil, mâzî-i şuhûdînin hikâyeti ve mâzî-i naklînin hikâyeti veya rivâyeti sûretlerinden birinde ise bunların sıraları tıbb mâzî-i naklînin sılası gibidir.

Misal:

Mâzî-i şuhûdî hikâyeti

Sılası

<i>geldi idi</i>	<i>gelmiş olduğ u, bulunduğ u, idiğ i</i>
<i>okudu idi</i>	<i>okumuş olduğ u, bulunduğ u, idiğ i</i>

Mâzî-i naklî hikâyeti*gelmiş idi**okumuş idi***Sılası***gelmiş olduğu, bulunduğu, idiği**okumuş olduğu, bulunduğu, idiği***Mâzî-i naklî rivâyeti***gelmiş imiş**okumuş imiş***Sılası***olduğu, bulunduğu, idiği**olduğu, bulunduğu, idiği*

Sıla yapılacak fiil muzâri veyâ hâlin hikâye veyâ rivâyetlerinden biri ise o hâlde fiil-i mezkûr mef'ûlün fih (84) şeklinde olup fiilden bir hâl murât olunduğu zaman muzâri ve hâlin sılası olan ve fiilin masdarıyla bir de (-de/ـه) edâtından mürekkep bulunan sıyga-yı istimrar şeklinde ircâ olunmak ve âhirine de (*olmuş olduğu, bulunduğu, idiği*) lafızlarından birini ilâve etmek lâzımdır.

Misal:**Muzâri Hikâyeti***gelir idi**okuyor idi***Sılası***gelmekte olmuş olduğu, bulunduğu, idiği**okumakta olmuş olduğu, bulunduğu, idiği***Muzâri Rivâyeti***gelir imiş**okur imiş***Sılası***gelmekte olmuş olduğu, bulunduğu, idiği**okumakta olmuş olduğu, bulunduğu, idiği***Hikâyetü'l-hâl***geliyor idi**okuyor idi***Sılası***gelmekte olmuş olduğu, bulunduğu, idiği**okumakta olmuş olduğu, bulunduğu, idiği***Hâl Rivâyeti***geliyor imiş**okuyor imiş***Sılası***gelmekte olmuş, olduğu, bulunduğu, idiği**okumakta olmuş olduğu, bulunduğu, idiği*

(85)Sıla fiili mevsûfu olan mef'ûlüyle berâber fâ'ilinin muzâfi mesâbesinde bulunduğundan edât-ı izâfetin hazf ve isbâtı hakkında isim makaamında müsta'mel sılaların tâbi bulundukları kaffe-i ahval burada dahi câri olup fakat ba'zı tagayyürat vardır. İsim makaamında müsta'mel sılalarda fiil muarref olur ise kâf dâima isbat ve gayr-ı muarref olur ise hazfedilmek lâzım idi. Burada ise her iki cihette dahi edât-ı izâfetin isbâtı lâzımdır. Meselâ: (*Bu kız bugün başına bir zarîf çiçek taktı*) cümle-i asliyyesini sıra yaparak mef'ûllerine sıfat yapalım: Mâzî-i şuhûdî, cümle-i asliyye (*Bu kız bugün başına bir zarîf çiçek taktı*) sılası (*bu kızın başına*

taktığı bir zarif çiçek) ve *(bu kızın başına bir zarif çiçek taktığı bugün)* ve *(bu kızın bugün bir zarif çiçek taktığı başına)* olur. Sıla fiillerinin fâ'illerine muzâf olmakla cümleye muzâf olmak beynindeki farkı mutazammın olmak üzere zirde doksan ikinci sahîfede münderic kaa'ide bundan müstesnâdır.

Mâzî-i naklî, cümle-i asliyye: *(Bugün bu kız başına bir zarif çiçek takmış)* sılası *(bugün bu kızın başına takmış olduğu bir zarif çiçek)* ve *(bu kızın başına bir zarif (86) çiçek takmış olduğu bugün)* *(bu kızın bugün bir zarif çiçek takmış olduğu başına)* olur. Muzâri, cümle-i asliyye: *(Bu kız başına bir zarif çiçek takar)* sılası *(bu kızın bugün başına taktığı veyâ takmakta olduğu, bulunduğu, idiği, bir zarif çiçek)* ve *(bu kızın başına bir zarif çiçek taktığı veyâ takmakta olduğu, bulunduğu, idiği bugün)* ve *(bu kızın bugün bir zarif çiçek taktığı veyâ takmakta olduğu, bulunduğu, idiği, başına)* olur.

Hâl, cümle-i asliyye: *(Bu kız bugün başına bir zarif çiçek takıyor)* sılası *(bu kızın bugün başına taktığı veyâ takmakta olduğu, bulunduğu, idiği bir zarif çiçek)* ve *(bu kızın başına bir zarif çiçek taktığı veyâ takmakta olduğu, bulunduğu idiği bugün)* ve *(bu kızın bugün bir zarif çiçek taktığı veyâ takmakta olduğu, bulunduğu veyâ idiği başına)* olur.

Muzâri hikâyeti, cümle-i asliyye: *(Bu kız bugün başına bir zarif çiçek takar idi)* sılası *(bu kızın bugün başına takmakta olmuş olduğu bir zarif çiçek)*

Muzâri rivâyeti, cümle-i asliyye: *(Bu kız bugün (87) başına bir zarif çiçek takar imiş)* sılası *(bu kızın bugün başına takmakta olduğu, bulunduğu, idiği bir zarif çiçek).*

Hâl hikâyeti, cümle-i asliyye: *(Bu kız bugün başına bir zarif çiçek takıyor idi)* sılası *(bu kızın bugün başına takmakta olmuş olduğu bir zarif çiçek)* olmuş olur.

Bâlâda zikrolduğu üzere fâ'il sonradan gelen bir fiil-i aslînin dahi fâ'ili olur ise o hâlde edât-ı izâfetin hazfı lâzımdır. Meselâ: *(Bu kız bugün başına takmış olduğu çiçeği kaybetti)* ve *(Bu kız bugün başına takmış olduğu çiçeği kaybettiğinden uyku uyuyamadı).*

Sıla fiilinin mevsûfu nekre olduğu takdirde dahi edât-ı izâfetin hazfı lâzımdır. Meselâ: *(Mehmet Efendi sizi gördüğü cihetle pek memnun oldum)* ve *(Mehmet Efendi sizi gördüğü*

esnâda pek meşgul idim) ve (*Mehmet Efendi sizi gördüğü anda pek mahcup oldum*) ve (*Mehmet Efendi sizi gördüğü hâlde ben görmedim*) ve (*Mehmet Efendi sizi gördüğü sûrette pek memnun olacağım*) ve (*Mehmet Efendi çarşıya gittiği vakit kitap ısmarlayacağım*) gibi. **(88)** Mef'ûllerinden birine sıfat olan sıralar her şahısta isti'mâl olunabilir. Meselâ: (*aldığım kitap, aldığın kitap, aldığı kitap, aldığımız kitap, aldığınız kitap, aldıkları kitap*) gibi. Cümle-i asliyyenin fiili lâzım olup mâzî, muzâri, hâl sıygalarından biri şeklinde bulunur ve mef'ûllerinden birine sıfat yapılmak murât edilirse bu makaamda fâ'iline sıfat olan sıyga dahi kullanılabilir. Fakat mef'ûller zurûf-ı zaman ve mekândan olmadıkları hâlde mutlaka fâ'iline sıfat olan sıyga-yı sıla kullanılır. Misal: (*Bu gece bu yatakhânedeyim yirmi kişi uyudu, uyur, uyuyor*) gibi, sıla oldukta (*bu yatakhânedeyim yirmi kişi uyuyan bu gece*) yâhut (*bu yatakhânedeyim yirmi kişi uyuduğu bu gece*) yâhut (*bu gece yirmi kişi uyuyan bu yatakhâne*) yâhut (*bu gece yirmi kişi uyuduğu bu yatakhâne*). Zurûf-ı zaman ve mekândan olmayan bir mef'ûle sıfat olduğuna misal: (*bu gece bu yatakhânedeyim uyuyan yirmi kişi*) denilip (*bu gece bu yatakhânedeyim, uyuduğu, yirmi kişi*) denilmez. Cümle-i asliyyenin fiili fiil-i mutâvaat iken mâzî, muzâri, hâl sıygalarından biri şeklinde bulunur ve mezkûr fiilden mef'ûllerinden birine sıfat olacak sıyga-yı sıla yapılmak istenilir ise, bu makaamda fâ'iline sıfat olan sıyga-yı **(89)** sıla kullanılır. Eğer mef'ûllerinden birine sıfat olan sıyga-yı sılanın isti'mâli murât olunur ise ol vakit fâ'ilin âhirine sağır kâf ilâvesi lâzım gelir ki bu sûret birinci sûrete müreccahtır. Meselâ: Cümle-i asliyye (*Bugün Mehmet Efendi bahçede gezindi, gezinir, geziniyor*) sıla yapıldıkta (*bugün Mehmet Efendi gezinen bahçe*) ve (*bahçede Mehmet Efendi gezinen gün*) ve (*bugün bahçede gezinen Mehmet Efendi*) olur. Sağır kâf ile kullanıldığına misal: (*bugün Mehmet Efendi'nin gezindiği bahçe*) ve (*bahçede Mehmet Efendi'nin gezindiği gün*) gibi.

Cümle-i asliyyenin fiili meçhûl olup da mâzî, muzâri, hâl sıygalarından biri şeklinde bulunur ve mezkûr fiilden mef'ûllerinden birine sıfat olacak bir sıyga-yı sıla yapılmak murât edilir ise ol vakit gerek fâ'iline ve gerek mef'ûlüne sıfat olan sıla sıygalarından herhangi biri olur ise olsun isti'mâl olunabilip, ancak tavsîfi murât edilen mef'ûl zarf-ı zaman veya zarf-ı mekândan olmaz ise o hâlde yalnız fâ'iline sıfat olan sıla sıygasının kullanılması lâzım gelir.

Misal:

Cümle-i asliyye: (*Bugün Mehmet Efendi'nin bastonu çarşıda, kırıldı, kırılır ve kırılıyor*).

(90) Sılası: (*Bugün Mehmet Efendi'nin çarşıda, kırılan, bastonu*).

(*Bugün Mehmet Efendi'nin çarşıda, kırıldığı, bastonu*)

"olmuyor"

(Mehmet Efendi'nin çarşıda bastonu, kırılan, bugün)

(Mehmet Efendi'nin çarşıda bastonu, kırıldığı, bugün)

(Bugün Mehmet Efendi'nin bastonu, kırılan çarşıda)

(Bugün Mehmet Efendi'nin bastonu, kırıldığı çarşıda)

Kaa'ide

Fâ'il nekre olursa âhirine sağır kâf almaz. Meselâ: (Şu konaktan geçen gün bir hayvan satıldı) cümlesini tetkîk edelim: (geçen gün bir hayvan, satılan, şu konak) ve (geçen gün bir hayvan, satıldığı şu konak) ve (şu konakta bir hayvan, satıldığı, geçen gün) ve (şu konakta hayvan, satılan, geçen gün) olur.

Kaa'ide

Esmâ-i gayr-ı muarrefeye, ya'ni (cihetle, esnâda, ânda, hâlde, sûrette, vakitte, zamanda) gibi nekrelerle (91) sıfat olan sıfaların fâ'illeri dâima mücerret hâlinde bulunur, ya'ni âhirine (kâf/كاف) almaz. Misal:

Hava açtığı cihetle gezmeye giderim

Mehmet Efendi geldiği hâlde ben de gelirim

Mehmet Efendi geldiği sûrette ben de gelirim

Mehmet Efendi'nin geldiği hâlde ben de gelirim

Mehmet Efendi'nin geldiği sûrette ben de gelirim

} gibi

İşbu misallerden müstebân olduğu üzere sıra fiilinin fâ'ili sağır kâf alıp almamak cihetiyle ma'nâ-yı cümle tagayyür ediyor. Meselâ: Sağır kâf getirilmeyip (Mehmet Efendi geldiği hâlde ben de gelirim) ve (Mehmet Efendi geldiği sûrette ben de gelirim) cümlelerinden maksat, benim gelmekliğim Mehmet Efendi'nin gelmesine menuttur, ya'ni Mehmet Efendi gelirse yâhut gelince ben de gelirim, demektir. Fakat fâ'ilin âhirine sağır kâf getirilip (Mehmet Efendi'nin geldiği hâlde ben de gelirim) ve (Mehmet Efendi'nin geldiği sûrette ben de gelirim) demek, Mehmet Efendi hangi şekil ve sûrette ve hangi hâlde geldi ise ben de ol şekil ve sûrette ve onun hâli gibi bir hâlde gelirim, demektir.

Kaa'ide

Mevsuf muarref olursa terkip terkeb-i vasîften (92) ziyâde terkîb-i izâfî hâline kesb-i müşâbehet eder. Bu hâlde fâ'iline muzâf edilirse fâ'ile kâf getirilir ve cümleye muzâf edilirse kâf getirilmez. Meselâ: (*güneşin tutulduğu gün*) ve (*güneş tutulduğu gün*) denilebilir. Zîrâ birinci hâlde (*gün*), (*güneşe*) muzaf ve ikinci hâlde (*Güneş tutuldu*) cümlesi muzâf olur.

Kaa'ide

Sıla fiili zurûf-ı zaman ve mekândan birine sıfat olursa o hâlde fâ'ilinin âhirine sağır kâf gelir. Meselâ:

Cümle-i asliyye: (*Mehmet Efendi bugün İzmir'e gitti*)

Sılası: (*Mehmet Efendi'nin bugün gittiği İzmir'e*)

(*Mehmet Efendi'nin İzmir'e gittiği bugün*) olur.

Fakat fâ'il sıla fiilinin fâ'ili olmakla beraber sonradan gelen bir fiil zamânının dahi fâ'ili olursa o hâlde sağır kâf gelmez. Meselâ:

(*Mehmet Efendi bugün gittiği İzmir'e memûriyet almış*) ve (*Mehmet Efendi İzmir'e gittiği bugün çok tasdik etmiş*) olur.

Sıfat vâki' olan sıla fillerinin mevsufları hazfolunup kendileri onların makâmına kaa'im olabilir. Meselâ:

(93) (*Mehmet Efendi'nin çıktığı ev büyüktür, lâkin benim çıktığım küçüktür*) ya'ni (*Benim çıktığım ev küçüktür*) makaamında olup mevsûf olan “ev” lafzı hazfolunmuştur.

(*Mehmet Efendi'nin aldığı beygir hangisidir?*) (*Mehmet Efendi'nin aldığı budur. Benim aldığım şudur*). (*Senin aldığın hangisidir?*), (*Benim aldığım şu dorudur*) gibi. Fâ'il veyâ mef'ûl olan sıla filleri diğer fâ'il veyâ mef'ûl veyâ sıfat vâki' olan sıla fiillerinin fâ'ili veyâ mef'ûlleri olabilir. Meselâ: Bir fâ'il sıla fiilinin diğer bir fâ'il sıla fiiline fâ'il olduğuna misal: (*Kız çiçek taktığı akrabasına ma'lûm olduğu mûcib-i memnûniyet oluyor*).

Bir fâ'il sıla fiilinin bir mef'ûl sıla fiiline fâ'il olduğuna misal:

(*Kız çiçek taktığı akrabasının ma'lûmu olduğuna herkes inandı*).

Bir mef'ûl sıla fiili bir fâ'il sıla fiiline mef'ûl olduğuna misal:

(*Kız çiçek taktığına akrabasının ma'lûmâtı olduğu mûcib-i memnûniyettir*).

Bir mef'ûl sıla fiilinin diğer bir mef'ûl sıla fiiline mef'ûl olduğuna misal:

(94)(Kız çiçek taktığına akrabasının ma'lûmatı olduğunu herkes söylüyor).

Bir fâ'il sıla fiili sıfat vâki' olan diğer bir sıla fiiline fâ'il olduğuna misal:

(Kızın çiçek taktığı akrabasının sevdiği bir şeydir).

Bir mef'ûl sıla fiili bir sıfat sıla fiilinin mef'ûlü olduğuna misal:

(Kızın çiçek taktığını sevdiği bir adam söyledi).

Sılların harf-i atıf ve hurûf-ı rabt vâsıtasıyla taaddütü câ'izdir. Fakat bu taaddüt üçü tecâvüz etmemelidir. Meselâ: (Kız başına çiçek taktığını ve hiç dersine hiç çalışmadığını dâima vâldesini gücendirdiğini işittim) ve (Kız çiçek taktığını ve hiç dersine çalışmayıp dâima vâldesini gücendirdiğini işittim). Bu son sûret daha muvâfık gibi görünüyor.

Birkaç sıla fiilinin bir hâlde olarak bir fiile fâ'il olmasına misal:

(Pederin dâima methettiği ve her bir ahvâlinde memnun olduğu adam geldi).

Mef'ûl olduğuna misal:

(Ahmet seni sevdiğini dâima meth ü sitâyişte bulunduğunu işittim).

(95) Birkaç sıla fiilinin bir sıla fiiline fâ'il olduğuna misal:

(Kızın başına çiçek taktığı ve hiç söz dinlemediği hakkında iyi olmayacağı aşikârdır).

Mef'ûl olduğuna misal:

(Kız başına çiçek takmadığına ve söz dinlediğine pederi inanmadığını bilirim).

Birkaç sıla fiilinin birkaç sıla fiiline fâ'il olduğuna misal:

(Pederinin akşam buraya getirdiği ve fevkalâde ri'âyet ettiği adam kendi aleyhinde bulunduğunu dâima fenâlık etmek istediğini işittim).

Mef'ûl olduğuna misal:

(Ahmet derse çalışmadığını ve dâima dûcâr-ı mücâzât olduğunu hocası pederine söylediğini ve nasihat olunmasını beyân ettiğini işittim).”

Hitam

3. DİL BİLGİSİ TERİMLER DİZİNİ

-A-

âhir: Ar. Son ses. 8, 9, 13, 41, 42, 43, 48, 51, 53, 54, 55, 58, 61, 65, 68, 71, 80, 81, 82, 89, 90, 91, 92.

ahvâl: Ar. İsmin hâlleri. 15, 19, 47, 52.

ahvâl-i isim: Ar.+Ar. İsmin hâlleri. 60.

Arabî: Ar. Arapça. 4, 27, 44, 45, 46, 48, 50, 54, 55, 58, 61.

Arabiyat: Ar. Arap dili ve edebiyatıyla ilgili bilgiler. 7.

Arabiyye: Ar. bk. Arabî. 50, 56.

Arapça: Ar. Arapça. 20.

asliyye: Ar. bk. cümle-i asliyye. 34.

atıf: Ar. Bağlaç, bağlama. 26, 49, 51, 61, 63, 68.

âtıfe: Ar. bk. atıf. 21.

-C-

cem olmak: Ar. +T. Çokluk kategorisi kazanmak. 23.

cem: Ar. Çokluk. 21, 23, 24, 27.

cem-i mütekellim: Ar.+Ar. 1. çokluk şahıs. 66.

cezâ'îyye: bk. cümel-i cezâ'îyye. 35.

cümel-i cezâ'îyye: Ar.+Ar. Şart cümlelerinin ikinci kısmı. 39.

cümel-i şartiyye: Ar.+Ar. Şart cümleleri. 35.

cümel-i tavsîfiyye: Ar.+Ar. Niteleme bildiren cümleler. 36.

cümle: Ar. Cümle. 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 50, 51, 54, 55, 59, 62, 64, 67, 69, 70, 74, 85, 91, 92.

cümle-i evveliyye: Ar.+Ar. Önceki cümle. 37

cümle-i sâni: Ar.+Ar. İkinci cümle. 37.

cümle-i asliyye: Ar.+Ar. Temel, ana cümle. 34, 35, 36, 37, 38, 77, 78, 79, 85, 86, 87, 88, 89, 92.

cümle-i cezâ: Ar.+Ar. Şartlı birleşik cümlelerin ikinci kısmı. 35.

cümle-i cezâiyye: Ar.+Ar. Şartlı birleşik cümlelerin ikinci kısmı. 34, 35.

cümle-i feriiyye: Ar.+Ar. Asıl cümlelerin esaslarından veya parçalarından birini bağlayan ya da açıklayan cümle, yan cümle. 35.

cümle-i fiiliyye: Ar.+Ar. Fiil cümlesi. 12, 13, 14, 15.

cümle-i haberiyye: Ar.+Ar. Haber cümlesi. 24, 29, 30, 31.

cümle-i hâliyye: Ar.+Ar. Hâl cümlesi. 39.

cümle-i ihbâriyye: Ar.+Ar. Haber cümlesi. 30.

cümle-i inşâiyye: Ar.+Ar. Emir cümlesi, dilek cümlesi, 29, 31.

cümle-i inşâiyye-i tenbîhî: Ar.+Ar.+Ar. bk. **inşâiyye-i tenbîhî**. 34.

cümle-i ismiyye: Ar.+Ar. İsim cümlesi. 12, 13, 15, 18, 26, 59.

cümle-i istinâfiyye: Ar.+Ar. Kendisinden önce gelen cümleye bazı edatlarla bağlanan cümle. 37.

cümle-i mukayyede: Ar.+Ar. Özne ve yüklemden başka öğelere sahip olan cümle. 35.

cümle-i mu'tarîza: Ar.+Ar. Ara cümle. 38.

cümle-i sîla: Ar.+Ar. Sîla cümlesi, yan cümle. 78, 79.

cümle-i şartiyye: Ar.+Ar. Şartlı birleşik cümlelerin şart kipiyle kurulan kısmı. 35, 39.

cümle-i tafsîliyye: Ar.+Ar. Netice ve izah eden cümle başı edatlarıyla önceki cümleyi açıklayan cümle. 37.

cümle-i tavsîfiyye: Ar.+Ar. Niteleme bildiren cümle. 36.

cümle-i temsîliyye: Ar.+Ar. Benzetme yoluyla açıklama yapan cümle. 38.

cümle-i vasfiyye: Ar.+Ar. Cümlede sıfat olarak görev alan kelime grubu. 36.

-E-

eczâ: Ar. Öğeler (cümlelerin öğeleri). 14, 15, 35, 36, 37 38.

eczâ-yı sâire: Ar.+Ar. Cümlelerin diğer öğeleri. 14.

eczâ-yı asliyye: Ar.+Ar. bk. **eczâ-yı asliyye-i cümle**. 36.

eczâ-yı asliyye-i cümle: Ar.+Ar.+Ar. Cümlelerin aslî öğeleri. 15.

eczâ-yı asliyye-i cümle: Ar.+Ar.+Ar. Cümlelerin aslî öğeleri. 35.

eczâ-yı cümle: Ar.+Ar. Cümlelerin öğeleri. 13.

eczâ-yı mütemmîme: Ar.+Ar. Cümlede anlamı tamamlayıcı öge veya söz grupları. 35.

edat: Ar. Ek, edat, isim ve fiil dışında kalan gramer unsurları. 10, 12, 13, 17, 18, 23, 24, 25, 26, 33, 36, 37, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 57, 63, 64, 66, 67, 80, 81.

edat-ı atîf: Ar.+Ar. Bağlama edatı. 49.

edat-ı haber: Ar.+Ar. Yüklem eki, ek fiil. 13, 17, 18, 26, 30,

edat-ı izâfet: Ar.+Ar. İlgi eki, tamlayan eki. 51, 85, 87.

edat-ı mef'ûl: Ar.+Ar. Tümleç ekleri. 17, 40, 41, 42.

edat-ı nidâ: Ar.+Ar. Ünlem (a, ey, hey, vah vs.) edatı. 33.

edat-ı râbîta: Ar.+Ar. Bağlama eki. 12.

edat-ı rabt: Ar.+Ar. Bağlaç. 40, 49, 61, 69.

edat-ı ta'kip: Ar.+Ar. Takip edatı. (ncA/نجه) 67.

edat-ı temyiz: Ar.+Ar. Eşitlik eki. 51.

edat-ı terdit: Ar.+Ar. Denkleştirme edatı. 26.

edat-ı zamir: Ar.+Ar. Zamir eki. 19.

edevât: Ar. Edatlar, ekler. 12.

edevât-ı mübâlağa: Ar.+Ar. Sıfatın önüne getirilen en, çok, pek, hayli, ziyâde vs. tarzı kelimeler, mübalağa edatları. 57.

edevât-ı râbîta: Ar.+Ar. bk. **edevât-ı rabtiyye**. 36.

edevât-ı rabtiyye: Ar.+Ar. Bağlama edatları. 47.

ef'âl: Ar. Fiiller. 19, 21, 70, 76.

ef'âl-i sâire: Ar.+Ar. Diğer filler. 59.

elif: Ar. l, a ve e harfleri. 42, 46, 48, 55.

elfâz: Ar. Kelimeler, sözler. 42, 43, 55.

emir: Ar. Emir çekimi. 31, 32.

emr-i hâzır: Ar.+Ar. 2. Şahsın emir çekimi. 31, 32.

Ermeni lisânı: Ermenice. 8.

erkân-ı kelâm: Ar.+Ar. Söz usulü. 21.

erkân-ı sâ'ire-i cümle: Ar.+Ar. Cümlenin diğer usulü. 48.

erkân-ı sâ'ire-i kelâm: Ar.+Ar. Kelimenin diğer usulü. 47.

Eski Osmanlıca: Klasik Osmanlıca. 57.

esmâ-i gayr-ı muarrefe: Ar.+Ar.+Ar. Harf-i tarif almamış, belirtilmemiş isimler. 90.

eşhas-ı selâse: Ar.+Ar. Üçüncü kişiler, şahıslar. 21.

evvel: Ar. Ön ses. 45, 46.

-F-

fâ'il: Ar. Fiil cümlesinde özne. 9, 10, 12, 13, 16, 17, 19, 24, 25, 39, 51, 59, 60, 61, 62, 64, 69, 70, 76, 78, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95.

fâide-i haberiyye: Ar.+Ar. bk. **cümle-i haberiyye**. 30.

Fârisî: Far.+ Ar. (nispet i'siyle) Farsça. 4, 44, 45, 46, 54, 58.

fer'-i fiil: Ar.+Ar. Fiilden türemiş kelime. 59.

fiil: Ar. Fiil, eylem. 6,7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 31, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 80, 81, 83, 88, 85,92.

fiil-i aslî: Ar.+Ar. Kök hâlindeki fiil. 87.

fiil-i hâl: Ar.+Ar. Şimdiki zaman. 77.

fiil-i iltizâmî: Ar.+Ar. İstek kipi. 19, 47, 48, 67.

fiil-i iltizâmînin hikâyet ve rivâyet sıygaları: Ar.+Ar. İstek kipinin hikâyesi ve rivayeti. 33.

fiil-i iltizâmînin hikâyesi/hikâyeti: Ar.+Ar. İstek kipinin hikâyesi. 33.

fiil-i iltizâmînin rivâyeti: Ar.+Ar. İstek kipinin rivayeti. 33.

fiil-i iltizâmî-i şartî: Ar.+Ar. İstek kipinin şart birleşik çekimi. 33.

fiil-i lâzım: Ar.+Ar. Geçişsiz fiil. 13.

fiil-i lûzumî: Ar.+Ar. Gereklilik kipi. 13.

fiil-i ma'lûm: Ar.+Ar. Etken çatılı fiil. 16.

fiil-i meçhul: Ar.+Ar. Edilgen çatılı fiil. 17.

fiil-i mezkur: Ar.+Ar. Sözü edilen, bahsedilen fiil. 41, 83.

fiil-i mutâvaat: Ar.+Ar. Dönüştü fiil. 88.

fiil-i müteallikat: Ar.+Ar. İlgili fiiller. 59.

fiil-i vücûbî: Ar.+Ar. Gereklilik kipi. 30.

fiiliyye: Ar. bk. **cümle-i fiiliyye.** 12, 13.

Fransızca: Fransızca. 27.

-G-

gaa'ip: Ar. 3. şahıs. 12, 18, 21, 23, 26, 30.

-H-

haber: Ar. İsim cümlesinde yüklem. 12, 13, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 30, 59, 60, 62

hafif: Ar. İnce ünlü gösteren hareke. 47, 80, 81.

hâl: Ar. Bir ismin cümle içinde başka bir kelimeyle ilgi kurmak üzere yalın olarak veya ek olarak girdiği durum, isim çekimi. 11, 13, 20, 39, 47, 48, 49, 59, 60, 64, 68, 69, 70, 71, 74,75, 77, 80, 82, 83, 87, 88, 90, 91, 92, 94.

hâl: Ar. Şimdiki zaman. 68, 77, 81, 82, 86, 88, 89.

hâl hikâyeti: Ar.+Ar. Şimdiki zamanın hikâyesi. 79, 87.

hâl rivâyeti: Ar.+Ar. Şimdiki zamanın rivayeti. 79, 84.

hâlin hikâyet veyâ rivâyeti: Ar.+Ar.+Ar. Şimdiki zamanın hikâyesi ve rivayeti. 79.

hâliyye: Ar. bk. **cümle-i hâliyye.** 36.

- harf:** Ar. Alfabeı meydana getiren işaretlerden her biri. 8, 55, 58.
- harf-i atıf:** Ar.+Ar.+ Bağlama ve kuvvetlendirme edatı. 26, 49, 61, 62, 63, 94.
- harf-i imlâ:** Ar.+Ar.+ Ünlü sesler için kullanılan *elif, vav, ye, hâ-yı resmiyye* harflerinden her biri. 42.
- harf-i nidâ:** Ar.+Ar.+ Ünlem. 34.
- hâ-yı resmiye:** Ar. A, e ünlülerini gösteren “he” harfı. 42.
- hazf:** Ar. Konuşmada ses düşürmek, yazıda harf yazmamak. 63, 85.
- hazfolunmak:** Ar.+T. Konuşmada ses düşürülmemek, yazıda harf yazılmamak. 17,19, 20, 38, 41, 46, 53, 54, 59, 61, 72, 73, 74, 92.
- hazf:** Ar. Konuşmada bazı sesleri söylememe yahut yazıda bazı sesleri yazmama. 26, 48, 85, 87.
- hemze:** Ar. Arapçada elifin adı. 55.
- hemze-i mezkûre:** Ar.+Ar. Kesre ile yani ı, i ünlerinden biriyle okunan hemze. 58.
- hey'et:** Ar. Fiil kök veya gövdesinin görünüşü. 12, 47, 55.
- hikâye:** Ar. Hikâye birleşik çekimi. 33, 78, 83.
- hikâyet:** Ar. bk. **hikâye**. 78.
- hikâyetü'l-hâl:** Ar.+Ar. Şimdiki zamanın hikâye birleşik çekimi. 84.
- hurûf-ı âtıfe:** Ar.+Ar. Bağlama ve kuvvetlendirme edatları. 40.
- hurûf-ı imlâ:** Ar.+Ar. Ünlü sesler için kullanılan *elif, vav, ye, hâ-yı resmiyye* harfleri. 42, 46.
- hurûf-ı mezkûre:** Ar.+Ar. Zikredilen harfler. (Metinde Arap harfleri kastedilmektedir.) 8.
- hurûf-ı rabt:** Ar.+Ar. Bağlama harfleri. 94.
- î-**
- ibâre:** Ar. Anlatımı meydana getiren bir veya birkaç cümlelik yazılı söz dizisi. 6, 7, 8, 9.
- ibtidâiyye:** Ar. Basit cümle. 34, 35, 67.
- ihbârî:** Ar. Olmuş veya olacak bir hâdiseyi bildiren (fiil) ve bu fiille kurulmuş (cümle). 30.
- ihtisâr:** Ar. Sözün kısaltılması. 38, 63.
- ilm-i nahv:** Ar.+Ar. Cümle bilgisi (söz dizimi). 11.
- imlâ:** Ar. Yazı, yazım kuralları. 50.
- inşâ-i talebî:** Ar.+Ar. Emir cümlesi. 31, 32, 50.
- inşâ-i temennî:** Ar.+Ar. İstek bildiren dilek cümlesi. 33.
- inşâ-i tenbîhî:** Ar.+Ar. Tembih bildiren dilek cümlesi. bk. **cümle-i inşâiyye-i tenbîhî**. 33.
- inşâî:** Ar. Dilek kipleri. 30.

isim: Ar. İsim, ad. 6, 9, 12, 19, 22, 41, 45, 44, 46, 48, 50,64, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 85.

ism-i fâ'il: Ar.+Ar. Etken çatılı sıfat-fiil. 20.

ism-i masdar: Ar.+Ar. Mastar ismi, mastar eki almadan mastarın anlamını veren isimler. 71, 72.

ism-i işâret: Ar.+Ar. İşâret anlamı taşıyan sıfat ve zamirler. 41, 42, 44.

ismiyye: Ar. bk. **cümle-i ismiyye. 12, 13.**

istifhâmî: Ar. İstifhamla ilgili, soru. 31.

istikbâl: Ar. Gelecek zaman. 19, 78.

istikbâl hikâyeti: Ar.+Ar.+Gelecek zamanın hikâyesi. 79.

istikbâl rivâyeti: Ar.+Ar.+Gelecek zamanın rivayeti. 79.

istinâfiyye: Ar. bk. **cümle-i istinâfiyye. 36.**

iştirâk: Ar. İşteşlik. 62.

izâfet: Ar. Tamlama. 10, 13, 39, 51, 52, 53, 54, 55, 70.

izâfet-i âdiyye: Ar.+Ar. Alışılmış tamlama.

izâfet-i beyânîyye: Ar.+Ar. Belirtisiz isim tamlaması. 52, 53, 54.

izâfet-i Fârisiyye: Ar.+Ar. Farsça isim tamlaması. 54, 55.

izâfet kaa'idesi: Ar.+Ar. Tamlama kuralı.10.

izâfet-i temlîkiyye: Ar.+Ar. Belirtili isim tamlaması. 52.

izâfet-i teşbîhiyye: Ar.+Ar. Benzetme ifadeli belirtisiz isim tamlaması. 54.

izâfet-i Türkiyye: Ar.+Ar. (*nispet i'siyle*) Türkçe isim tamlaması. 54, 55.

-K-

kaa'ide: Ar. Dil bilgisi kuralı. 20, 22, 23, 26, 27, 39, 55, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 77, 78, 80, 85, 90, 91, 92.

kaa'ide kitapları: Ar.+Ar. Dil bilgisi/gramer kitapları. 4.

kaa'ide-i âhire: Ar. Son dil bilgisi kuralı. 68.

kaa'ide-i Arabî: Ar.+Ar. Arapça dil bilgisi kuralı. 48

kaa'ide-i Arabiyye: Ar.+Ar. Arapça dil bilgisi kuralı. 50.

kaa'ide-i âtiye: Ar.+Ar. Gelecek zaman kuralı. 68.

kaa'ide-i mahsûsa: Ar.+Ar. Özel kural. 47.

kaa'ide-i mazbûta: Ar.+Ar. Yazılmış dil bilgisi kuralı. 6.

kaa'ide-i meşrûha: Ar.+Ar. Açıklanmış kurallar. 77.

kaa'ide-i umûmî: Ar.+Ar. Genel dil bilgisi kuralı 78.

kâf: Ar. ك harfi. 10, 42, 51, 52, 53, 61, 70, 71, 72, 85, 89, 9, 90, 91, 92.

kâf-ı izâfet: Ar.+Ar. İlgi (+nIn) eki. 8, 9.

kaffe-i ahval: Ar.+Ar. Durumların tümü. 85.

kâfsız: ك harfi olmadan. 9.

kamer: Ar. Arapçadaki kamerî harfler. 27.

kârine-i zahire: Ar. Görünen ipucu. 31.

kavâ'id: Ar. Dil bilgisi kuralları. 7, 28, 76.

kavâ'id-i mazbûta: Ar.+Ar. Yazılmış dil bilgisi kuralları. 5.

kavil: Ar. Söz, kelâm. 11.

kavis: Ar. Parantez. 38.

kaziyye: Ar. Hüküm bildiren ifade, cümle. 7, 9, 11.

kelâm: Ar. Söz. 11, 29, 61, 64.

kelimât: Ar. Kelimeler, sözler. 22, 63.

kelimât-ı mezkûre: Ar.+Ar. Adı geçen kelimeler. 11.

kelime: Ar. Kelime. 11, 12, 13, 15, 16, 28, 38, 43, 47, 49, 56, 59, 78.

kesret: Ar. Çokluk. 9.

keyfiyet: Ar. Cins. 34, 52, 56.

-L-

lafız: Ar. Söz kelime. 8, 9, 12, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 31, 32, 38, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 67, 72, 73, 74, 75, 78, 80, 81, 83, 93.

lafz-ı mezbur: Ar.+Ar. Adı geçen, sözü edilen kelime. 17.

lafz-ı mezkur: Ar.+Ar. Adı geçen, sözü edilen kelime. 17.

Latin hurûfu: Fr.+Ar. Latin harfleri. 8.

lâzım-ı fâide-i haberiyye: Ar.+Ar. Muhataba (2. şahıs) verilen haberi, konuşanın (1. şahıs) bildiğini gösteren haber cümleleri. 30.

lisân: Ar. Dil. 3, 4, 5, 6, 23, 25, 27, 38, 61, 69, 72.

-M-

mâ-kabl: Ar. Ön ses. 38, 75.

madde-i asliyye: Ar.+Ar. Kelime. 65, 66.

mahzuf: Ar. Bir eki veya kelimeyi atma kullanmama. 13, 17, 19, 44, 59.

makaam: Ar. Anlam. 9, 19, 20, 21, 22, 40, 44, 47, 51, 59, 61, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 85, 93.

ma'lûm: Ar. Etken çatılı fiil. 40, 41, 47, 52, 71, 93.

ma'nâ: Ar. Anlam. 13, 14, 20, 24, 25, 28, 31, 34, 35, 37, 38, 41, 43, 44, 48, 45, 52, 51, 57, 59, 69, 67, 75, 76.

ma'nâ-yı cümle: Ar.+Ar. Cümlelerin anlamı. 74, 91.

ma'nâ-yı esâsiyye: Ar.+Ar. Esâs anlam. 14.

ma'nâ-yı matlup: Ar.+Ar. İstenilen anlam. 34.

ma'nâ-yı nefy: Ar.+Ar. Olumsuzluk anlamı. 28.

ma'nâ-yı te'kit: Ar.+Ar. Pekiştirme anlamı. 21.

ma'nâ-ta'lil: Ar.+Ar. Sebep bildiren anlam. 75.

masdar-ı aslî: Ar.+Ar. Fiilin mastar eki almış şekli. 61.

masdar-ı tahfîfî: Ar. -mA ekiyle yapılan mastar. 61.

masdar-ı Türkiyye: Ar.+Ar. (*nispet i'siyle*) Türkçe mastarlar. 48, 61.

masdar: Ar. Mastar. 16, 19, 7, 50, 59, 60, 61, 65, 61, 71, 72, 81, 83.

ma'tuf: Ar. Kendinden önceki kelimeye bir atıf harfî (bağlaç) ile bağlanan, atfedilen (kelime). 26, 62, 63.

ma'tûfun aleyh: Ar. Bir atıf harfî (bağlaç) ile kendisine kelime bağlanan, üzerine atıf yapılan (kelime). 26, 62, 63.

mâzî: Ar. Geçmiş zaman. 32, 33, 82, 88, 89.

mâzî-i naklî: Ar.+Ar. Öğrenilen geçmiş zaman. 12, 19, 30, 78, 80, 81, 82, 85.

mâzî-i naklînin hikâyeti: Ar.+Ar.+Ar. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi. 79,83.

mâzî-i naklî rivâyeti: Ar.+Ar.+Ar. Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti. 79,83.

mâzî-i şuhûdî: Ar.+Ar. Görülen geçmiş zaman. 65, 66, 77, 78, 80, 81, 85.

mâzî-i şuhûdî hikâyeti: Ar.+Ar.+Ar. Görülen geçmiş zamanın hikâyesi. 79, 83.

mâzî-i şuhûdî rivâyeti: Ar.+Ar.+Ar. Görülen geçmiş zamanın rivayeti. 79.

mazmum: Ar. Ötre ile harekelenen yuvarlak bir ünlü ile okunan harf. 55.

mazmun: Ar. Anlam. 39, 64, 67.

meçhul: Ar. Edilgen fiil. 89.

medlul: Ar. Anlam, mana. 29.

mefâ'il: Ar. Mefuller, tümleçler. 39, 43, 44, 59, 60, 76.

mef'ûl: Ar. Tümleç, fiile yükleme ve yönelme hâli ekiyle bağlanan kelime veya kelime grubu. (mef'ûlün bih, mef'ûlün ileyh, mef'ûlün fih, mef'ûlün leh, mef'ûlün ma'a, mef'ûlün anh). 9, 13, 17, 39, 40, 43, 51,60, 94, 62, 69, 70, 76, 80, 85, 88, 88, 89, 93, 94, 95.

mef'ûlün leh: Ar. İçin. 39, 44, 45.

mef'ûlün anh: Ar. Ayrılma hâli. 8, 39, 46, 73.

mef'ûlün bih: Ar. Yükleme hâli. 13, 17, 35, 39, 41, 42, 43, 60.

mef'ûlün bih gayr-i sarîh: Ar.+Ar.+Ar. Belirtisiz nesne. 42, 43.

mef'ûlün ileyh: Ar. Yönelme hâli. 13, 14, 35, 39, 42, 43, 72, 75, 76.

mef'ûlün fih: Ar. -DA hâli. 39, 43, 44, 83

mef'ûlün ma'a: Ar. -İE, ile hâli. 39, 45, 46, 74.

meksûr: Ar. Esre ile harekelenen yani, ı, i, ünlüsü ile birlikte okunan harf. 54, 58.

menfî: Ar. Olumsuz. 27, 28, 66.

mesâdir: Ar. Masdarlar. 19.

mevsuf: Ar. Tamlanan, sıfat tamlamasının isim kısmı. 19, 36, 56, 58, 76 77, 78, 80, 85 91, 92, 93.

muarref: Ar. Harf-i târifli kelime. 61, 70, 85, 91.

muarrefün bi'l-lâm: Ar.+Ar. Arapçada başında harf-i târif bulunan belirli kelime. 55.

muhâtap: Ar. 2. şahıs. 11, 16, 18, 20, 21, 23, 26, 27, 30, 32, 33, 34, 37, 41, 52, 71.

mukayyede: Ar. bk. **cümle-i mukayyede**. 34.

mu'tarîza: Ar. bk. **cümle-i mu'tarîza**. 38.

mutlaka: Ar. haber cümlesi. 34, 35.

muzaf: Ar. Tamlanan. 10, 25, 46, 48, 51, 53, 54, 55, 85, 92.

muzâfun ileyh: Ar. Tamlayan. 25, 51, 52, 53, 54, 55, 70.

muzâri: Ar. Geniş zaman. 66, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 89.

muzâri hikâyeti: Ar.+Ar. Geniş zamanın hikâyesi. 79, 84, 86.

muzâri rivâyeti: Ar.+Ar. Geniş zamanın rivâyeti. 79, 84, 86.

muzârinin hikâyet veyâ rivâyeti: Ar.+Ar.+Ar. Geniş zamanın hikâyesi ve rivâyeti. 79.

mübtedâ: Ar. İsim cümlesinde özne. 12, 13, 17, 18, 19, 24, 25, 59, 60, 62.

mücerret: Ar. Yalın hâl, yalın. 31, 43, 59, 90.

mü'ennes: Ar. Arapça kelimelerde dişilik. 27, 56.

müfret: Ar. Teklik şeklinde olan kelime. 23, 32.

müfred-i gaa'ip: Ar.+Ar. 3. teklik şahıs. 47, 48, 65, 66, 67, 78.

mürekkap: Ar. Birleşik 25, 77, 83.

mürekkap sıfat: Ar. Birleşik sıfat. 58.

müsbet: Ar. Olumlu. 28, 66.

müsnet: Ar. İsim cümlesinde yüklem. 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 40, 41, 61.

müsnet-i mezkur: Ar.+Ar. Adı geçen müsnet. 21.

müsnedün ileyh: Ar.+Ar. İsim cümlesinde özne. 19, 20, 21, 23, 26, 36, 39, 40, 41, 45, 47, 62.

müstakbel: Ar. Gelecek zaman. 12, 30, 32, 33, 78.

müşebbehün bih: Ar. Kendisine benzetilen. 57.

müte'allikat-ı fiil: Ar.+Ar. Cümlede fiile bağlı olan kelimeler. 13, 39.

müteharrik: Ar. Harekeli harf. 54, 65, 68.

mütekellim: Ar. 1. Şahıs. 18, 20, 21, 22, 23, 26, 30, 40, 41, 63, 66.

mütemmimât: Ar. Cümlede yardımcı unsurlar. 41, 47.

mütemmimât-ı cümle: Ar.+Ar. Cümlelerin yardımcı unsurları. 39.

mütemmimât-ı yekdiğer: Ar.+Far. Cümlelerin diğer yardımcı unsurları. 59.

müzekker: Ar. Arapça kelimelerde erkeklik. 27.

-N-

nahiv: Ar. Söz dizimi, cümle bilgisi. 4, 6.

nâib-i fâ'il: Ar.+Ar. Sözde özne. 12, 17, 19, 62.

nâşî: Ar. Arapçada sebep edatı. 10, 14, 15, 20, 75.

nehy: Ar. Emir kipinin olumsuz. 31, 32.

nehy-i hâzır: Ar.+Ar. Emir kipinin olumsuz 2. teklik şahıs çekimi. 31, 32.

nefs-i mütekellim: Ar.+Ar. Konuşanın (1. şahsın) kendisi. 27.

nefy: Ar.+Ar. Olumsuzluk edatı. 28.

nefy-i mükerrer: Ar.+Ar. “ne...ne” şeklinde tekrarlarla olumsuzluk anlamı katan bağlama edatı. 27.

nekre: Ar. Belirsiz isim. 41, 42, 59, 87, 90.

nidâ: Ar. Ünlem. 34.

-R-

rabt: Ar. Cümleleri gerekli bağlaçlarla birbirine bağlayarak sıralama. 47, 64.

rivâyet: Ar. Rivayet birleşik çekimi. 78.

rükn-i terkip: Ar.+Ar. Tamlamanın asıl unsuru. 27.

-S-

sağır kâf: Ar. Türkçe kelimelerde *n* gibi okunan kâf (ك) harfi. 42, 51, 52, 53, 54, 89, 90, 91, 92.

sakil: Ar. Ünlü. 47, 80, 81.

sâkin: Ar. Yanında ünlü bulunmayan; üzerine sükûn işareti konulmuş ünsüz harf. 54, 65.

sâlih-i kelimat: Ar.+Ar. Kelimelerin uygunu. 21, 22.

semâ'î: Ar. Kurala bağlı olmadan işitildiği gibi kullanılan (kelime). 56.

sıfat: Ar. Sıfat. 9, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 22, 51, 56, 57, 58, 64, 69, 76, 77, 78, 79, 80, 85, 88, 89, 90, 92, 93, 94.

sıfat-ı Türkiyye: Ar.+Ar. (*nispet i'siyle*) Türkçe sıfatlar. 57.

sıla: Ar. Sıfat-fiil. 7, 59, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94.

sıla fiili: Ar. bk. **sıla**. 7, 8, 9, 10, 70, 71, 72, 77, 78, 80, 85, 87, 91, 92, 93, 94, 95.

sıla cümlesi: Ar. Yan cümlecik. 70.

sıyağ-ı akd: Ar.+Ar. Bağlama, sözleşme kipleri. 29.

sıyağ: Ar. Kipler. (**sıyağ-ı mezkûre**) 29.

sıyağ-ı rabtiyye: Ar.+Ar. Bağ-fiil. 59.

sıyga: Ar. Fiil kategorisi, kip. 21, 27, 33, 57, 59, 64, 68, 77, 78, 80, 81, 82, 88, 89.

sıyga-i atfiyye: Ar.+Ar. Bağlama zarf-fiili. 64, 65, 68.

sıyga-i ibtidâiyye: Ar.+Ar. Başlangıç zarf-fiili. 67

sıyga-i intihâ'iyye: Ar.+Ar. Sonuç zarf-fiili. 64, 67.

sıyga-i istimrar: Ar.+Ar. Süreklilik zarf-fiili. 18, 68, 69.

sıyga-i rabtiyye: Ar.+Ar. Ulaç, bağ-fiil 64.

sıyga-i sıla: Ar.+Ar. Sıfat-fiil. 36, 47, 49, 50, 64, 66, 69.

sıyga-i ta'kîbiyye: Ar.+Ar. Sebep bildiren zarf-fiil. 64, 65, 68, 69.

sıyga-i tevkîtiyye: Ar.+Ar. Zaman bildiren zarf-fiil. 64, 66.

siyak ve sibak: Ar.+Ar. Sözü başı ile sonunun birbirini tutması, öncesiyle tutarlı bir şekilde devam etmesi, ifadede tutarlılık, bağlam, kontekst. 77.

söz: kelâm. 11, 30.

suâl: Ar. Soru. 21, 22, 31, 69.

suâl-i mukadder: Ar.+Ar. Sözü gelişinden anlaşılan soru. 37.

sûret: Ar. Şekil, kelimenin şekli. 12, 14, 16, 20, 22, 23, 26, 27, 28, 42, 49, 47, 53, 54, 57, 59, 62, 63, 76, 77, 80, 89, 90, 91 94.

sûret-i teşkil: Ar.+Ar. Kelimeleri meydana getirme. 36.

-Ş-

şive-i lisân-ı Türki: Far.+Ar. (*nispet i'siyle*) Türk dilinin söylenişi. 23.

şive-i lisân: Far.+Ar. Söyleyiş. 24.

şartıyye: Ar. bk. **cümle-i şartıyye**. 36.

şart: Ar. Şart çekimi. 66.

şems: Ar. Arapçadaki şemsi harfler. 27.

-T-

tâ-i te'nis: Ar.+Ar. Dışılık bildiren *t* ünsüzü. 56.

tafdil: Ar. Karşılaştırma hâli. 57.

tafsîliyye: Ar. bk. **cümle-i tafsîliyye**. 36.

talep fiilleri: Ar.+Ar. İstek bildiren fiiller. 29.

talebî: Ar. bk. **inşâ-i talebî**. 31.

tavsîfi: Ar. Niteleme sıfatı. 56.

tebdil: Ar. Ses veya harf değişmesi. 11.

tebdîl etmek: Ar.+T. Ses veya harf değiştirmek. 8, 40, 74, 78.

tebdîl olunmak: Ar.+T. Ses veya harf değiştirilmek. 14.

tedkîk-i lisân-ı Türkî: Ar.+Ar.+ Ar. (*nispet i'siyle*) Türkçenin incelenmesi. 7.

te'kît: Ar. Pekiştirme, kuvvetlendirme. 21, 30, 31.

temellük: Ar. İyelik. 52.

temennî: Ar. bk. **inşâ-i temennî**. 31, 33.

temennî fiilleri: Ar.+Ar. Temenni/beklenti fiilleri. 29.

temsîliyye: Ar. bk. **cümle-i temsîliyye**. 36.

temyiz: Ar. Masterlarla isimlerin sonuna +CA/4 eki getirilerek belirsiz kelime ve ifadeleri belirli hâle getirmek. 13, 39, 50, 51.

tenbîhî: Ar. bk. **inşâ-i tenbîhî**. 31, 33.

tenvin: Ar. Sonunu -In, -An olarak okutturan işaret. 44, 48, 50.

terecî: Ar. Rica bildiren cümle. 31, 33.

terkîb-i izâfî: Ar.+Ar. İsim tamlaması. 25, 55.

terkîb-i tavsîfi: Ar.+Ar. Sıfat tamlaması. 56, 58.

terkip: Ar. Tamlama. 15, 25, 27, 34, 47, 258, 63, 91.

tetâbu-i izâfet: Ar.+Ar. Zincirleme isim tamlaması. 55.

Türk nahvi: T.+Ar. Türkçe cümle bilgisi. 6.

Türkçe: Türkçe. 4, 24, 33, 39, 47, 56, 61.

Türkçe izâfet: T.+Ar. Türkçe dil bilgisi kuralları. 51, 54.

Türkçe kavâ'id: T.+Ar. Türkçe dil bilgisi kuralları. 7.

-V-

vav: Ar. *ve, vü, u, ü* olarak okunan bağlama edatı. 55, 61, 62, 63, 64.

vasıf: Ar. Sıfat. 13, 17, 18, 39, 57.

vasf-ı terkîbî: Ar.+Ar. Arapça veya Farsça bir ismin sonuna Farsça bir isim-fiil eklenerek yapılan birleşik sıfat. 91.

vasfiyye: Ar. bk. **cümle-i vasfiyye.** 35.

vücûbî fiilleri: Ar.+Ar. Gereklilik bildiren fiiller. bk. **fiil-i vücûbî.** 29.

-Z-

zaman: Ar. Fiilin belirttiği sürenin çeşitli parçalarını bildiren kategori ve bu kategoriye bağlı olarak ortaya çıkan alt bölümlerin her biri. 92.

zamâir: Ar. Zamirler. 19.

zamir: Ar. Zamir. 16, 19, 41.

zarf-ı zaman: Ar.+Ar. Zaman zarfı. 89.

zurûf-ı zaman ve mekân: Ar.+Ar.+Ar. Mekân ve zaman zarfları. 88, 92.

4. EKLER DİZİNİ

- An**: Türkçe sıfat fiil eki. 77.
- CA**: eşitlik eki 50, 66.
- DA**: bulunma hâli eki. 43.
- DAn**: ayrılma/çıkma hâli eki. 44, 46, 47.
- DI**: görülen geçmiş zaman eki. 77.
- Dİr**: ek fiil. 12, 13, 17,18.
- GI**: fiilden isim yapma eki. 80.
- I**: 3. teklik şahıs iyelik eki, (tamlanan eki). 46, 53, 54.
- I**: belirtme eki. 41, 42.
- IcAk**: zarf fiil eki. 66.
- IAr**: çokluk eki. 25.
- IAr**: 3. çokluk şahıs eki. 23, 24, 25
- IArI**: 3. çokluk iyelik eki. 25.
- m**: 1. teklik şahıs eki. 16, 18.
- rAk (-rak/-rek)**: -ArAk zarf-fiil eki. 47, 68.
- sI**: 3. teklik şahıs iyelik eki (tamlanan eki). 54.
- sIn**: 2. teklik şahıs eki. 18.
- sInIz**: 2. şahıs çokluk eki. 18.
- sIzIn**: -mAKsIzIn zarf-fiil eki. 48.
- Up**: zarf-fiil eki. 65, 68.
- uz (-Iz)**: 1. çokluk şahıs eki. 18.
- y-**: yardımcı ünsüz. 43.
- ya değin**: edât-ı intihâ. 67.
- ya dek**: edât-ı intihâ. 67.
- ya kadar**: edât-ı intihâ. 67.
- yInca**: zarf-fiil eki.65, 68.
- yor**: şimdiki zaman eki. 77.
- yUp: bk. -Up**. 65, 68.

4.1 Alıntı Ekler Dizini

an-: *Ar.* Çıkma hâli işlevinde kullanılan Arapça edat. 45.

bâ-: *Far.* İle fonksiyonunda kullanılan Farsça edat. 46.

berây-: *Far.* İçin anlamında kullanılan Farsça edat. 45.

bi-: *Ar.* İle fonksiyonunda kullanılan Arapça edat. 46.

der-: *Far.* "-de, içinde" anlamı katan Farsça ön ek. 44.

ez-: *Far.* Farsça çıkma hâli eki. 45.

fî-: *Ar.* Bulunma hâli işlevinde kullanılan Arapça kökenli edat. 44.

li-: *Ar.* İçin anlamında kullanılan Arapça edat. 45

ma'a: *Ar.* İle fonksiyonunda kullanılan Arapça edat. 46.

min-: *Ar.* Çıkma hâli işlevinde kullanılan Arapça edat. 44.

5. SÖZLÜK

-A-

adem-i icrâ: *Ar. + Ar.* Yapmama, uygulamama.

adem-i vukû': *Ar. + Ar.* Gerçekleşmeme.

alem olmak: *Ar. + T.* Alâmet, işâret durumuna gelmek, sembol olmak.

ahfâ: *Ar.* Çok.

âkîle: *Ar.* Akıllı.

âtî: *Ar.* Gelecek, aşağıdaki.

B

bâb: *Ar.* Bölüm.

bâdehu: *Ar.* Ondan sonra, daha sonra.

bağteten: *Ar.* Birdenbire, ansızın.

bâlâ: *Far.* Yüksek.

bed' etmek: *Ar. + T.* Başlamak.

begâyet: *Far.* Son derece.

behemehâl: *Far.* Ne olursa olsun, her halde.

behremend: *Far.* Nasiplenmiş

berâhin: *Ar.* Burhanlar, deliller.

berây-hâtır: *Far. + Ar.* Hâtır için.

bervech-i zir: *Far. + Far.* Aşağıda olduğu gibi.

beyn: *Ar.* Ara. (**beyninde:** arasında)

bidâa: *Ar.* Sermâye.

bidâyet: *Ar.* Başlangıç.

bilâ-fâsıla: *Ar.* Aralıksız, hiç ara vermeden.

bil'akis: *Ar.* Tam aksine, tersine.

bi'l-münâsebe: *Ar.* Uygunsuz.

binâen: *Ar.* Dayanarak, -den ötürü.

binâenaleyh: *Ar.* Bundan dolayı.

C

câ'iz: *Ar.* Yerinde, uygun.

cânip: *Ar.* Yan, taraf.
câri: *Ar.* Yürürlükte ola, geçerli.
cihet: *Ar.* Yön, taraf.
cüz'-i ehemmi: *Ar.+Ar.* Önemli parça.

D

dâfi'-i iltibas: *Ar.+Ar.* Şüpheyi ortadan kaldıran.
dâ'î: *Ar.* Olmasına, meydana gelmesine sebep olan şey.
delâil: *Ar.* Deliller.
delâlet: *Ar.* Yol gösterme.
derece-i nihâyet: *Ar.+Ar.* Son nokta.
derkâr: *Far.* Belli, âşikâr.
dermeyân: *Far.* Ortada.
dîbâce: *Far.* Ön söz.
dûcâr-ı mücâzât: (*Far.+Ar.* 'dan oluşan *FAr.* taml.) Ceza verilmiş.
duhter: *Far.* Kız çocuk.

E

efkâr-ı âcizâne: *Ar.+Ar.* Zayıf fikirler.
ehemmiyet-i fevkalâde: *Ar.+Ar.* Çok önemli.
elsine-i sâ'ire: *Ar.+Ar.* Başka diller.
emr-i mühim: *Ar.+Ar.* Önemli emir.
encümen-i mezkur: *Far.+Ar.* Adı geçen topluluk.
erbâb-ı îtiraz: *Ar.+Ar.* İtiraz sahipleri.
erkân: *Ar.* Çok kuvvetli ve güçlü olan yönler.
esmâ-i gayr-ı muarrefe: *Ar.+Ar.* Bilinmeyen başka isimler.
eş'âr: *Ar.* Şiirler.
etem: *Ar.* Tam, eksiksiz.
ez-her cihet: *Ar.* Her yönden, her bakımdan.

F

fâ'ide-i tamme: *Ar.+Ar.* Tam fayda.
farîza-ı zimmet: *Ar.+Ar.* Boyun borcu
feyyâz-ı mutlak: *Ar.+Ar.* Allah.
fıkarât: *Ar.* Fıkralar, kıssalar.
filhakîka: *Ar.* Gerçekten, hakikatte.

G

gâyet: *Ar.* Son, nihâyet.

gayr-ı mu'ayyen: *Ar.+Ar.* Belirsiz, belli olmayan.

H

hâcet: *Ar.* Gerek duyulan.

hâiz-i ehemmiyet: *Ar.+Ar.* Önem taşıyan, önemli.

hamiyyet: *Ar.* Hamiyet, millî şeref ve haysiyet.

haml-i efkâr: *Ar.+Ar.* Fikir taşıma.

hâsıl olmak: *Ar.+T.* Meydana gelmek.

hazfolunmak: *Ar.+T.* Ortadan kaldırılmak, silinmek.

hengâm: *Far.* Vakit, zaman.

hezâran: *Ar.* Binlerce, bin kere.

hitam: *Ar.* Son.

husûle gelmek: *Ar.+T.* Olmak, meydana gelmek.

I

ıtlâk olunmak: *Ar.+T.* Demek, denilmek, adlandırılmak.

İ

ilh.: *Ar.* Diğerleri gibi, vd., vs. (**ilâhî** kelimesinin kısaltılmışıdır).

ibham: *Ar.* Gizleme.

ibtidâ: *Ar.* Başlama.

ifâ: *Ar.* Yerine getirme.

ifâdat: *Ar.* İfâdeler.

ifâde-i merâm: *Ar.+Ar.* Maksadı anlatma, maksadı anlatış tarzı.

ifrât: *Ar.* Aşırı gitme, ölçüyü aşma.

ihtimâlât: *Ar.* İhtimâller.

ihtisâr: *Ar.* Kısaltma, uzun sözü kısaltma.

ihtisas: *Ar.* Duygu, duygulanma.

ikdâm: *Ar.* Bir şey için süreli gayretle çalışma, caba gösterme.

ikdâmat: *Ar.* Devamlı çalışmalar.

ikmal: *Ar.* Tam hâline getirme, tamamlama.

iktibâs: *Ar.* Bir söz veya fıkrayı aynen veya anlam olarak kendi söz veya yazısına aktarma, alıp faydalanma.

iktifâ kılınmak: *Ar.+T.* Örnek tutmak.

iktinâh: Ar. Bir şeyin gerçekliğini anlama.
iktirân: Ar. Yaklaşma, yanına gelme.
iktisâp etmek: Ar. +T. Kazanmak, elde etmek.
iktizâ etmek: Ar. +T. Gerekmek.
iltibâs: Ar. Tereddüt, şüphe, karıştırma.
iltihak: Ar. Katılma, ekleme, ilave olma.
iltimas: Ar. Arka çıkma, kayırma.
iltizâm: Ar. Bir şeyin tarafını tutma, onu tercih etme.
imtisâlen: Ar. Uyarak.
inâyet: Ar. İhsan, iyilik.
ind: Ar. Ön, yan.
inhisar: Ar. Yalnız bir şeye veya bir kimseye ait olma.
inkışâf-ı dekaayık: Ar. +Ar. Ortaya çıkması güç ve zor olan.
intaç: Ar. Sonuçlandırma, sonunu alma, bitirme.
intihâ: Ar. Son bulma, sona erme.
inzimâm: Ar. Üstüne ekleme, ilâve etme.
irâe: Ar. Gösterme, bildirme.
îrât olunmak: Ar. +T. Söylemek.
ircâ etmek: Ar. +T. Çevirmek, döndürmek.
isnat olunmak: Ar. +T. Dayandırılmak, atfedilmek, bağlanmak.
istid'â: Ar. Yalvararak isteme, ricâ ve talep etme.
istidlâl: Ar. Bir delile dayanarak bir husus hakkında hükme varma, bir sonuç çıkarma.
isti'mâl: Ar. Kullanma.
istinbât: Ar. Bir sözden, bir işten anlam çıkarma.
iş'âr: Ar. Bildirme.
i'tâ: Ar. Verme, verilme.
i'tiyât: Ar. Geri dönmek, tekrar etmek.
ittisâl: Ar. Yakınlık.
ityân: Ar. Bildirme, söyleme.
izâle edilmek: Ar. Giderilmek.

K

kaffe: Ar. Hep, bütün.
karîben: Ar. Yakında, çok zaman geçmeden.

karîne: Ar. Karışık bir iş veya meselenin anlaşılmasına yarayan hal, ipucu.

karip: Ar. Yakın.

kâtim: Ar. (Sır) saklayan(kimse), ketum.

kavil: Ar. Söz, kelâm.

kâzip: Ar. 1. Aslı olmayan, yalan. 2. yalancı.

kelimât-ı mezkûre: Ar.+Ar. Sözü edilen kelimeler.

kemterâne: FAr. Âcizce, âcizâne.

kesb-i ehemmiyet: Ar.+Ar. Önem kazanmak.

kesp: Ar. Kazanma, çalışarak kazanma.

keyfe-me'ttefak: Ar. Hangisi olursa, nasıl rast gelirse.

keyfiyet: Ar. Nitelik.

kezâ: Ar. Bunun gibi, böyle.

kezâlik: Ar. Bu da öyle, yine öyle, keza.

kuyûd: Ar. Kayıtlar.

L

lâakal: Ar. En azından, asgarî.

lafzen: Ar. Kelimenin anlamına göre değil söylenişine, şekil ve yapısına göre, lafız bakımından.

lafz-ı mezbur: Ar. Adı geçmiş, sözü edilmiş, kelime.

lâ-vukû': Ar. Meydana gelmeyen.

li-maslahat: Ar. İş için.

lisân mübâhasâtı: Ar. Dil tartışmaları.

M

ma'hut: Ar. Bilinen, malum.

mâ'ada: Ar. -den başka, -den gayri.

mâba'd: Ar. Son, arka, devam.

mahal: Ar. Yer, mekân, mevki.

mahdum: Ar. Erkek evlât, oğul.

mahkî: Ar. Hikâye edilen, ağızdan ağıza anlatılan, nakledilen.

mahzuf: Ar. Hazfedilmiş, silinmiş.

makaale-i meşhûrede: Ar.+Ar. Meşhur yazı.

makaam-ı istişhad: Ar.+Ar. Şâhitlik makamı.

mâ-kabl: Ar. Öndeki, önceki.

makbûliyet-i amme: Ar. +Ar. Herkes tarafından uygun olan.

maksut: Ar. Maksat.

mâlik olmak: Ar. +T. Sahip olma.

mâmâfih: Ar. Bununla beraber, durum böyle iken.

ma'nâ-yı esâsiye: Ar. +Ar. Asıl anlam, söz.

ma'nen: Ar. Anlam yönünden.

matlup: Ar. İstenilen, arzu edilen.

mazbûta: Ar. Kaydedilmiş kurallar.

mazmûn: Ar. Anlam, kavram.

mebdei: Ar. 1. Başlangıç 2. ilke unsur.

mebnî: Ar. 1. ...den dolayı. 2. dayandırılmış.

menba: Ar. Bir şeyin ortaya çıkığı yer, menşe.

menut: Ar. Gerçekleşmesi başka bir şeye bağlı olan, bağlı.

merbut: Ar. Bağlı, bağlanmış.

merbûtiyet: Ar. Bağlılık.

mesâbesinde: Ar. Değerinde, hükmünde, yerinde.

mesned: Ar. Güç ve destek alınan şey, dayanak.

mesrûren: Ar. Mutlu kadınlar.

meşukuk: Ar. Şüphe edilen, şüphe duyulan.

mevâd-ı muzırira: Ar. +Ar. Zararlı maddeler.

meyân: Far. Ara.

muahhar: Ar. Sonra, sonradan.

mu'ayyen: Ar. Belli, belirli. 10.

mufassalan: Ar. Ayrıntılı olarak, etraflıca.

muhteriz: Ar. Çok ölçülü davranan, çekingen.

mukaarenet: Ar. Bitişiklik.

mukaarin: Ar. Bitişik, yaklaşmış.

mukaddem: Ar. Önde olan, önde giden.

mukaddime: Ar. Giriş.

mukayyet: Ar. Bağlı, kayıtlı.

muknia: Ar. İnandırıcı olan, ikna eden.

muktezâ: Ar. Gerekli olan, gereken.

munazzım: Ar. Belli bir düzene koyan, düzenleyen.

mutazammın: Ar. İçeren, kapsayan.

mu'teber: Ar. Yürürlükte olan, geçerli.

muttasılen: Ar. 1.bitişik olarak. 2. devamlı olarak, biteviye.

muvâfık olmak: Ar.+T. Uygun olmak.

muvâfık görmek: Ar.+T. Uygun görmek.

muvâsalat etmek: Ar.+T. Varmak, ulaşmak.

mübâhasât: Ar. Karşılıklı konuşmak, fikir tartışması yapmak.

mübâhase: Ar. Tartışma, münâzara.

mübâhis: Ar. Fikir tartışması yapan (kimse).

mücerrebât: Ar. Denenmiş, tecrübe edilmiş.

müdde'â: Ar. İddia edilen, ısrarla savunulan husus, görüş

müddet-i vukû': Ar.+Ar. Gerçekleşme süresi.

müdîre: Ar. Kadın müdür.

müeyyed: Ar. Güçlendirilmiş, sağlamlaştırılmış.

müfad: Ar. Anlam, mânâ

müfit: Ar. Faydalı, yararlı.

müftehir: Ar. Övünen, iftihar eden (kimse).

mükerrem: Ar. Saygı değer, hürmete lâyük.

mülâbese: Ar. Sebep, vesîle.

münkasım: Ar. Ayrılmış, bölünmüş.

müntehâ: Ar. Son nokta, son nihâyet.

müntehî olmak: Ar.+T. Sona ermek, bitmek.

müntehî: Ar. Son bulan.

müreccah: Ar. Tercih edilen, üstün tutulan.

müsellem: Ar. Verilmiş, teslim edilmiş.

müsta'mel: Ar. Kullanılan, kullanılmış.

müstakar: Ar. Düzenli, istikrarlı.

müstebân: Ar. Açık, âşikâr.

müstesnâ: Ar. Kural dışı.

müşâbehet: Ar. Benzerlik, benzeyiş.

müştagil: Ar. Bir şeyle uğraşan, bir iş veya kimse ile meşgul olan.

mütâlâa: Ar. Etraflıca düşünme, inceleme.

müteaddit: Ar. Çok sayıda, birçok.

mütebâdir: Ar. Ortaya çıkan.

mütemmimât-ı yekdiğer: Ar. +Far. Tamamlayıcı başka unsurlar.

müzdad: Ar. Artmış, çoğalmış.

N

Nahv-i Türkî: Ar. +Ar. (*nispət i'siyle*) Hasan Şefik'in Türkçe cümle bilgisi kitabı.

nâkıs: Ar. Eksik, noksan.

nam: Far. 1. İsim, ad. 2. ün, şöhrət.

nâ-meşhûd: Far. Gözle, görülmeyen.

nâşî: Ar. Dolayı.

netâyic-i mübâhasât: Ar. +Ar. Karşılıklı konuşmalar sonucunda.

nukât: Ar. Noktalar.

nûr-ı ayn: Ar. +Ar. Eskiden hitap sözü olarak bilhassa mektuplarda kullanılan klişe söz.

nümâyan olmak: Far. +T. Görünmek.

R

rabt eylemek/rabt olunmak: Ar. +T. Bağlanmak.

ref' olunmak: Ar. +T. Kaldırılmak.

S

sâdık: Ar. 1. Doğru, gerçek. 2. doğruyu söyleyen.

sâdır olmak: Ar. +T. Ortaya çıkmak, meydana gelmek.

sahife: Ar. Sayfa.

sahih: Ar. Gerçek, doğru.

sâir: Ar. Başka, diğer, öteki.

sâlih-i kelimât: Ar. Uygun kelimeler.

sekte-dâr: Ar. +Far. Düzeni bozulmuş aksamış, zarara uğramış.

selîka-i kitâbet: Ar. +Ar. Güzel yazı yazma.

serd: Ar. Düşünceleri birbiri ardına düzgün bir şekilde söyleme.

serîr-ârâ: Ar. Tahtı süsleyen” pâdişah, hükümdAr.

sıklet: Ar. Sıkıntı.

sibak: Ar. Bir şeyin öncesi, kendinden önce olanı.

siyâk: Ar. (Söz için) akış şekli, ifâde tarzı.

sudur etmek: Ar. +T. Meydana gelmek, ortaya çıkmak.

sûret-i isti'mâl: Ar. +Ar. Kullanım şekli.

sûret-i mahsûsa: Ar. +Ar. Özel olarak, bilerek.

sûrî: *Ar.* Mantık.

sübut: *Ar.* Ortaya çıkma, gerçekleşme.

Ş

şâkirt: *Far.* Öğrenci, talebe.

şâmil: *Ar.* İçine alan, kaplayan, kapsayan.

şeb: *Far.* Gece.

şümûl: *Ar.* Kaplama, kapsama, şâmil olma.

T

ta'lîl: *Ar.* Sebep.

ta'accüb: *Ar.* Şaşma, hayret etme.

taaddüt etmek: *Ar.+T.* Sayısı artmak, çoğalmak.

ta'bir-i asah: *Ar.+Ar.* Doğru anlatım.

tâbi'yet: *Ar.* İstenen sonuca ulaşmak için izlenen yol, taktik.

tâcil: *Ar.* Acele ettirme.

tafdil: *Ar.* Tercih etme, diğerinden üstün görme.

tagayyür: *Ar.* Değişme, başkalaşma.

tagayyürat: *Ar.* Değişmeler.

taglib: *Ar.* Aralarındaki ilgiden dolayı bir kelimeyi diğer bir kelimenin anlamını da içine alacak şekilde kullanma.

takaddüm: *Ar.* İleri geçme.

takarrüp: *Ar.* Yaklaşma.

takarrüp etmek: *Ar.+T.* Yaklaşmak.

taksim: *Ar.* Parçalara ayırıp bölme.

takyit: *Ar.* Kayıt ve şarta bağlama, kayıt altına alma.

tanzîren: *Ar.* Tanzir ederek, benzetmek sûretiyle.

tarîk: *Ar.* Usul.

tarîk-i tetkikat: *Ar.+Ar.* İnceleme yoluyla.

tarîk-i rastîden: *Ar.+Far.* Doğruluk yoluyla.

taslit: *Ar.* Musallat etme, musallat edilme.

tazarru': *Ar.* Yalvarma, yakarma.

ta'zîmen: *Ar.* Hürmet ederek, saygı göstererek.

tebaiyet: *Ar.* Uyuma, tâbi olma.

tebâ'üd: *Ar.* Ayrılma, uzaklaşma.

tebeddül: *Ar.* Başka şekle girme.
tedvin: *Ar.* Kitap durumuna koyma.
ma'at-teessüf: *Ar.+Ar.* Üzülerek belirteyim ki, esefle ifâde edeyim ki.
tefavvuk: *Ar.* Üstün olma.
tefrîk: *Ar.* Ayırma, ayrılma.
tehâlûf: *Ar.* Birbirine zıt olma.
te'hîr: *Ar.* Erteleme, sonraya bırakma.
tekaddüm: *Ar.* 1.İleri geçme. 2. öne geçme.
tekdîr: *Ar.* Azarlama, paylama.
tekellüm: *Ar.* Söyleme, lakırdı etme.
terakkî: *Ar.* İleri gitme.
tesmiye etmek: *Ar.+T.* Adlandırmak.
teşâ'ub: *Ar.* Kol kol ayrılma.
teşrîk-i murât: *Ar.+Ar..* Ortak amaç.
tebbuât: *Ar.* Araştırmalar, incelemeler.
tevellüt etmek: *Ar.+T.* Beklemek, durmak.
tevlit: *Ar.* Meydana getirme, sebep olma.
tıbk: *Ar.* Benzer, eş.

Ü

üdebâ: *Ar.* Edipler, edebî eser yazan kimseler.

V

vâbeste: *Far.* -e bağlı, ancak.
vâki': *Ar.* Olan, vuku bulan.
vaz' olunmak: *Ar.+T.* Konulmak.
vecih: *Ar.* Sebep, vesîle.
vefret: *Ar.* Bolluk, çokluk.
vesâil: *Ar.* Vesîleler.
vikaaye olunmak: *Ar.+T.* Korunmak.

Y

yekdiger: *Far.* Birbiri.

Z

zâdegan: *Far.* Toplumun asil sınıfı, soylu kimseleri.
zevât: *Ar.* Zatlar, saygı değer kimseler.

zevât-ı kirâm: *Ar.+Ar.* Soylu kimseler, şerefli ve ulu kimseler.

zeyil: *Ar.* Ek, ilave.

zımn: *Ar.* Gizli maksat.

6. SONUÇ

Tanzimat Dönemi'nde ana dil öğretimi gündeme gelmiş ve ana dilin doğru bir şekilde öğretilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde yeni açılan okullar için kaynak kitap ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu ihtiyacın giderilmesi adına Türkçe dil bilgisi kitaplarının yazılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada ele alınan *Nahv-i Türkî*, Fransızca (*Tedris-i Lisân-ı Fransevî*) ve Türkçenin şekil bilgisi (*Sarf-ı Türkî*) üzerine ders kitapları yazan, dönemindeki dil çalışmalarına katkıda bulunmuş Hasan Şefik'in cümle bilgisi kitabıdır. Tanzimat Dönemi dil bilgisi kitaplarında daha çok Türkçenin yapı/şekil bilgisi işlenirken Hasan Şefik, Türkçenin cümle bilgisi alanındaki boşluğu gidermek amacıyla *Nahv-i Türkî*'yi kaleme almıştır ancak eserinden önce yazılan bir diğer cümle bilgisi kitabı olan *Nahv-i Osmânî* (1298/1882)'den çok etkilenmemiştir. Selim Sabit ortaokul öğrencileri için yazdığı *Nahv-i Osmânî* isimli eserini ders kitabı olarak tasarlamıştır. Ders kitabı olmasından dolayı eserin dili oldukça sadedir. Hasan Şefik ise cümle bilgisi kurallarını ele alan teorik bir kitap yazmıştır. Eseri öğretmenler için kılavuzluk yapabilecek özelliklere sahiptir. *Nahv-i Türkî* ile *Nahv-i Osmânî* arasındaki farklılıklar cümlelerin sınıflandırılması noktasında da kendisini göstermektedir. Bu farklılığa örnek olarak Selim Sabit cümle-i fer'iyyenin "vasfiyye, istinâfiye, tafsîliyye, tefsîriye, temsîliye, mu'tariza" olmak üzere altı kısma, Hasan Şefik ise "vasfiyye, istinâfiyye, tafsîliyye, temsîliyye, mu'terize, şartiyye, hâliyye" olmak üzere yedi kısma ayrıldığını ifade etmiştir. Selim Sabit inşâ cümlelerini "talebî, istifhâmî, temennî ve tenbîhî" olarak dört başlıkta incelerken, Hasan Şefik "talebî, istifhâmî, tereccî, temennî, tenbîhî" şeklinde beş ayrı başlıkta incelemiştir. Ayrıca Selim Sabit eserinde sıra fiillerine Hasan Şefik kadar uzun yer vermemiştir. İki yazarın birleştiği noktalar da vardır. Her iki yazar cümlelerin isim ve fiil cümleleri şeklinde ikiye ayrıldığını belirtmiş; daha sonra cümleleri "nisbet" ve "keyfiyet" yönünden yine kendi içinde gruplandırmışlardır. Her iki eserdeki terminoloji diğer dönem eserlerindekiyle paraleldir. Eserde kullanılan terimler ağırlıklı olarak Farsça terkibe göre kurulan Arapça kökenli terimlerdir. Eserdeki birçok terim bugün tercih edilmezken "isim, fiil, sıfat, edat ve zamir" gibi terimler günümüzde de kullanılmaktadır.

Eserde, Türkçenin kuralları Arapça gramer kalıpları içerisinde verilmiştir çünkü yazarlar medrese filolojisinden, köklü Arap gramer geleneğinden etkilenmişlerdir. Bu durum dönem eserlerinin ortak özelliklerindendir. Yazarlar kaynaklık edecek Türkçe dil bilgisi kitaplarının bulunmamasından dolayı Arapça dil bilgisi kitaplarını esas almışlar, Arapça örneklere başvurmuşlardır. Hasan Şefik'in eserinde ise Arapça örneklerin yanı sıra Fransızca örnekler de yer almıştır: "(27) *Fransızcada dahi mü'ennesle müzekker bir yere geldikte müzekker tercih ve tağlib olunur. Meselâ: L' homme et la femme sont venus.*" Kendisinin bir Fransızca öğretmeni olması ve Fransızca bir dil bilgisi kitabı kaleme alması bu konuda etkili olmuştur. Eserde dikkati çeken diğer bir nokta konuların işleniş biçimidir. Eserde konular iç içe ve karışık olarak ele alınmıştır. Örneğin, cümle konusu ele alınırken önce bir giriş yapılmış ancak cümle türleri açıklanmadan, cümlelerin öğeleri ele alınmaya başlamıştır.

Eserde, sıla fiilleri hakkında önemli bilgiler verilmiştir ve yazarın burada verdiği bilgiler daha sonraki zamanlarda diğer yazarlara bir referans kaynağı (bk. Ali Nazima, *Lisân-ı Osmânî İkinci Senesi Sarf ve Nahiv Kısmı*) olmuştur. Hasan Şefik, ayrıca sıla fiilleri hakkında sıla tanımının Arapçada farklı anlamlarla ifade edildiği için Türkçede yer almaması gerektiğini söyleyenlerin olduğunu belirtmiş ancak kendisi Türkçede çok eski zamandan itibaren bu şekilde kullanıldığını dipnot vererek açıklamıştır. Yazar, eserinde bazı başlıkların ardından ele aldığı bir konu hakkında detaylı açıklamalar yapmak için kaide ve tembih başlıklarına yer vermiştir. Burada yazar uyarılara, konunun dikkat çekici yönlerine değinmiştir.

Hasan Şefik eserinde "ne...ne" bağlama edatı üzerinde durmuş ve bu konu hakkındaki görüşlerine de yer vermiştir. Onun bu konudaki görüşleri Ebüzziyâ Tevfik'in *Ne Edât-ı Nefyî Hakkında Tetebuât* adlı kitabında eleştirilmiştir. Tevfik, konunun Hasan Şefik tarafından daha da karmaşık bir duruma getirildiğinden söz etmiştir. Ali Nazima, Ebüzziyâ Tevfik gibi isimlerin Hasan Şefik'ten ve eserinden bahsetmeleri *Nahv-i Türkî*'nin yazıldığı dönemde okunduğuna, takdir edildiğine ve eleştirildiğine işaret etmektedir.

Şefik'in eserinde dikkat çeken bir diğer özellik ise bazı konularda kendi fikirlerini açıkça dile getirmesi ve bu konuları tartışmaya açmasıdır. Cümle bilgisine dair bazı konularda yer yer kendi fikirlerine yer vermiş "bendenizce, bana kalırsa" gibi ifadelerle düşüncelerini dile getirmiştir: " (56) *Elsine-i sâ'irede olduğu gibi Türkçede sıfat ile mevsuf beyninde*

*müşâbehet makbul ve mu'teber değildir. Fakat ba'zılara göre mevsuf hadd-i zâtında mü'ennes ise o hâlde mutâbakat-ı mezkûre câ'iz olabileceği ve (müdîre kadın) gibi terkipler makbul ve mu'teber tutulabileceği anlaşılmakta ise de **bendenizce** (müdîre kadın, âkile duhter) gibi terkipler kat'an câ'iz değildir."*

"(63) Meselâ: (Ahmet geldi ve uyudu) ve (Kar yağdı ve eridi) ve (Ahmet âkil ve âlimdir) gibi. Fakat harf-i atıf ile merbut iki fiil veyâ haberin bir fâ'il ve nâib-i fâ'il veyâ mübtedâyâ ya'ni (müsnedün ileyhe) isnât olunmaları için bunların bir zamanda bulunmaları iktizâ edeceği ve meselâ (Ahmet geldi ve uyudu) cümlesinde bulunan (geldi) ve (uyudu) fiilleri bir zamanda olduğundan makbûl olup fakat (Ahmet geldi ve uyumuş) denilemeyeceği ba'zılar tarafından iddia olunmakta ise de **bana kalırsa** iki fiilin bir zamanda olmaları iktizâ etmeyeceği gibi bir hâlde olmaları da iktizâ etmez. (Ahmet geldi ve uyumuş) denilir."

Bu örneklerden yazarın genel kabullerin dışına çıktığı ve dil üzerine kafa yorduğu açıkça görülmektedir. Hasan Şefik'in eserini isimlendirirken "Osmânî" yerine "Türkî" ifadesini kullanması, Türkçeden "Türkçe, Türkî" diye söz etmesi Türkçe bilincinin ve hassasiyetinin önemli bir göstergesidir.

Çalışmanın amacı *Nahv-i Osmânî*'den sonra Tanzimat Dönemi'nin bütünüyle Türkçenin cümle bilgisini ele alan ikinci kitabı *Nahv-i Türkî* 'yi tanıtmak ve Türkçenin tarihi ile ilgili çalışmalara, eserdeki dil bilgisi terimlerinin tespit edilmesi yoluyla dil bilgisi terimlerinin tarihî sürecinin ortaya koyulmasına katkı sunmaktır.

KAYNAKLAR

- Ali Nazima. (1913). *Lisân-ı Osmânî ikinci senesi sarf ve nahiv kısmı*. İstanbul: Mürettibin-i Osmânî Matbaası.
- Arslan, M. (2020). *Hasan Şefik, İstanbullu*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasan-sefik-istanbullu>(1.08.2022) adresinden alındı.
- Atılğan, Ö. (2020). Mutavvel Sarf-ı Osmânî Hakkında Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (10 (1)), 127-146.
- Başar, U. (2006). Yüzbaşı İhsan'ın Kavâid-i İmla ve Tahrîr'inin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi ve Anabilim Dalı, Afyon, 246s.
- Çankaya, M. A. (1968). *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Cilt 3). Ankara: Mars Matbaası.
- Ebüzziya Tevfik. (1909). *Ne Edât-ı Nefyî Hakkında Tettebbuât*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziyâ.
- Ercilasun, A. B. (2007). Tanzimat Gramerleirne Göre Tanzimat Döneminin Dili. E. Arıkoğlu, E. Arıkoğlu (Dü.) içinde, *Makaleler: Dil-Destan-Tarih-Edebiyat* (s. 247-284). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2011). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi* (Cilt 1.-2.C.). İstanbul: Eser Matbaası.
- Ertürk, H. İ. (2020). Türk Gramerciliğinde Cümle Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Littera Turca Journal of Turkish Language Literature*(6(3)), 404-417.
- Gülensoy, T., Fidan , M. (2004). *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlhan, E. (1999). Abdurrahman Fevzi Efendi ve Mikyâsu'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân isimli Eseri. *Türk Dili*(566), 155-162.

- S., Karaoğlu, E. G. (2020). 18. Yüzyıla Ait Bir Türkçe Sarf Kitabı: Haza Kitab-ı Sarf-ı Türkî. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(50), 133-164.
- Kaman, S. (2021). *Ahmet Nazif Sarf-ı Türkî*. Çanakakle: Paradigma Akademi.
- Kaman, S. (2022). Sarf-ı Türkî'de Arapça Dil Bilgisi Kitaplarının Etkisi. E. Hirik, N. Çelik, S. Hirik içinde, *Türk Dilinde Artzamanlı ve Eşzamanlı Bakışlar* (s. 599-610). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Kaman, S. (2022). Tanzimat Dönemi'nde Yazılmış İki Farklı Sarf-ı Türkî Üzerine Fonetik Bir Değerlendirme. L. A. Çanaklı, N. Abir içinde, *Rahim Tarım Kitap Armağanı* (s. 492-498). Bursa: Emin Yayınları.
- Kaman, S., Yılmaz, S. (2022). Hasan Şefik'in Türkçe Dil Bilgisi Kitapları Üzerine Bir İnceleme. H. A. Göde, S. Atlı, H. Acar, N. Tatlıcan içinde, *Dr. Mehmet Özçelik Armağanı* (s. 262-273). Konya: Palet Yayınları.
- Karabacak, E. (1999). Başlangıçtan Osmanlı Döneminin Sonuna Kadar Gramer Tarihimiz ve Ana Hatlarıyla Osmanlı Türkçesi Grameri. *Osmanlı*, 9, 437-455.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Tür Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2002). Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 50 (2002/1), 40-59.
- Mutlu, G. (2018). Ebüzziyâ Tevfik'in Ne Edât-ı Nefyi Hakkında Tettebbuât Adlı Eseri Üzerine. *Turkish Studies (Elektronik)*, 13(28), 665 - 698.
- Özcam, Ç. (1997). Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları Bibliyografya Denemesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*(110), 121-163.
- Özkan, N. (2001). İlk Dilbilgisi Ders Kitabımız Medhal-i Kavâ'id Hakkında. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 95-112.
- Özkan, N. (2020). *Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi(Kavâ'id) Kitapları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Stoykova, V. (2018). The Digitized Old Books: First Grammar to Teach Romanian Language for Bulgarians. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 1-9.

Şahbaz, N. K. (2017). Tanzimat (1839-1876), I. Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Abdülhamit (1878-1908) Dönemlerinde Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi. A. Güzel içinde, *Türkçenin Eğitim ve Öğretim Tarihi* (s. 225-281). Ankara: Akçağ Yayınları.

Şefik, H. (1303/1887). *Nahv-i Türkî*. İstanbul: Ebüzziya Matbaası.

Şefik, H. (1311/1894). *Tedrîs-i Lisân-ı Fransavî*. İstanbul: Malûmat Matbaası.

Türkay, Kaya (2018). *Halit Ziya Bey Kavâid-i Lisân-ı Türkî (Türkçenin Dil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yay.

Yiğit, Y. (2015). *Selim Sabit'in Nahv-i Osmaanî Adlı Eseri ve Türk Gramerciliğine Getirdiği Yenilikler* Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Afyon, 173s.

TIPKIBASIM

Nahv-ı Türk

Hasan Şefik

نحو ترکی

مؤلفی

مکتب ملکیت شاهانه معلمین و مأمورین رسومیہ دن

حسن شفیق

« جملہ ارباب کتابت بزده »

« حق یلور ایتمده در یوزیک سہو »

« خدمتک اک بیوکی قنغیسیدر »

« دیسہ لر بن دیر ایدم انجق نحو »

طریق غزتہ سی سر محرری

سعید

برنجی طبی

معارف عمومیہ نظارت جلیلہ سنک رخصتیلہ

قسطنطینہ

۱۳۰۳

مطبعہ ابوالانصیا

هر حق محفوتقدر

د بیاجه

حناب حق و فیاض مطلق عمر و اقبال شاهانه سنی
مزداد بیورسون حق تعالی طرفندن عثمانیه برلطف
صمدانی اولان پادشاهمز افندمز حضرتلرینک سایه
معارفپوریء تاجداریلرنده اشبو (نخوترکی) نام کتابی
وجوده کتوردم .

خدانک عنایتی و پادشاه معارفیناهک حمایتی حق
کمترا نه مده لامعه نشار فیض اوله رق مکتب
سلطانیده و مکتب معارف ملکیده عاجزانه تحصیل
ایتدیکم علوم و معارفک شکرینی ایفا ضمنتده بو اثری
وجوده کتورمک التزامنده بولندم .

دائما لسان مباحثاتی بزده جریان ایتدیکی حالده

ترجیه دائر جدی بر مباحثهیه راست کائناتامسی و عربی
 وفارسی لسانلرینه وقوف ادعاسنده بولنا نلرک یکدیگره
 قارشو اثبات تفوق داعیه سنده بولنا نلرندن بشقه برام
 ومقصدله لسان مباحثاتی کورلما مسی لسانمز حقنده
 اطرافلی قاعده کتابلری بولنا ماسندن ایلرو کلیور .

ذاتاً بضاعه سزلکله برابر لسانمزک نحوی تدوین
 ایتیکه قالقشمقلم تزد معارفمندانده کستا خلق عد
 اولنه بیلور سده دنیاده تلاحق افکار و آرا ایلهر
 حقیقت میدانه چیقدیغی مسلم و بواثر که ترانه مه
 لسانمزده سلیقه کتابتلی مقبولیت عامه قزانمش
 بعض ذوات کرامک مطالعه لری دخی منضم اولمغله
 مورانه بر خدمت نوعندن اوله رق شوخده ته
 قالقشمقلم جای تعیب دکدر .

رب عزت دنیالر طور دقجه سریر آرای شوکت
 بیورسون زیب اورنک خلافت افندمز حضر تلرینک

افکار معالی دثار شاهانه لرینه امتثالاً حکومت سنیّه جه
 ترقیات معارف یولنده وقوعبولان اقدامات انشاء الله
 قریباً برانجمن معارف تشکیلی انتاج وانجمن مذکور
 نتایج مباحثاتی لسان مشغله لرینه طریق تدقیقاتده مکمل
 برسراج ایدوب ترك لسانی اساسکیر استقرار اولوره
 سویلر ایکن مدار کلاممز و یازار ایکن واسطه
 تفهیم مرامز اولان لسانمزلک قواعد مضبوطه آتته
 آنمسی التزامنده بولنماق حمیتسزلک و بویولده الدن
 کلدیکی قدر چالشماق بیوک غیرتسزلک اولمسیله و مرام
 عاجزانه مبرادعا یورتکم اولمیوب لسانمزلک انکشاف
 دقایقنه وساطتدن عبارت بولنمسیله حمیتمندان وطنی
 کندیمه طرفدار عدو شمار ایلم .

شفیق

استاد مكرم سعادتلو سعيد بك افندى حضرتلرينك
مقدمه لريد .

—•••—
﴿ مقدمه ﴾

هر لسانك بر نحوى اولديغى گي بزم لسانك دخى بر
نحوى اولقى لازم گلوب بو باده شمدى يه قدر صرف همت
اولنماسنه تأسف اولنمقده اولديغى حالده نور عينم شفيق
بگك بو خصوصه غيرتله بر (ترك نحوى) ميدانه قويغى
باعث كمال ممنونيتم اوله رق عىد عاجز دخى اوتهدنبرو بر
قاعده مضبوطه تحتنه وضع اولنمىنى التزام ايلديگم [صله]
فعللرينه دائر خلاصه تدقيقات كترانه مى كتابه علاوه ايلديگى
فريضه ذمت بيلديگمدن تدقيقات مذكوره يى بالا طرف
يازديغى گي بوراجقده او خصوصه دائر مشاهير ارباب
قلمزدن بعض ذواتك يازدقلى عبارتلى مقام استشهدده
ايراد ايتمكلگم مناسب مطالعه قلنش وَاَكْ اَوَّل كمال بگك
(جزمى) نام اثرنده « جزمينك داغستانلى اولديغنه دائر »
عباره سى (اولديغنه) فعلنك اسم حالده كلمسنة وَاو عبارتلك

آشاغیسنده « برگون کچیرمک فوت ایتمک حکمنده اولدیغنه حکم ایتیشلرایدی » عباردهسی (اولدیغنه) فعلنک صله فعلی اوله رق گلوب جملهیه حکم اولنمسنی گوسترمسنه دلیل اولدیغی گبی ینه جزمینک برمحلهنده (روایت موهوم اولدیغی) وَ (اوگرنمک ممکن بولندیغی) عباره لری (اولدیغی) وَ (بولندیغی) فعللرینک صله فعلی اوله رق استعمال اولنمسنه برر مثال اولغین بوایکی عباره نك برنجیسنده (روایت موهومدر) قضیه سنی وایکنجیسنده (اوگرنمک ممکن بولنیور) ویاخود (ممکندر) جمله سنی دینلک ایستلدیگنی بیان و مدحت افندینک تذکره عاجزانه مه اولان جوابنده مندرج (کندیلری منبع ومصدر اوله جقلری ایچون) عباره سنده (اوله جقلری) فعلی صله اوله رق گتورلدیگنی و بو عبارده « کندیلری منبع ومصدر اوله . جقلردر » قضیه سیچون دینلک ایستلدیگنی معرض استشهاد قطعیده درمیان واتیان ایدرم . لایقیله تدقیق لسان ترکییه رغبت ایتیانلر صله فعللرینک دخی صورت استعمالندن غافل اولوب فقط ترکجه قواعدده هیچ اهمیت ویرمیانلر میاننده کتابته مالک اولنلر و یازدقلرینی درست یازانلرینه دیدیگم قواعدی بیلکسزین استعمال ایتمکده اوله رق، مثلا عربیتپورانک سرتاجی و ادبامزک مشهور الحاجی ابراهیم

افندی وقت غزته سنه یازدینی بر مقالهء مشهوره ده « ارمنی
 وطنداشانمزك نورسیدگان ترقی پرورانی حروف مذکوره نك
 لاتین حروفه تبدیلی امل ایتدکلرینی » و « قدمای
 ارمنیان بوتبدیله قطعاً راضی اولدقلرینی » و « بو حرفلر
 طوغریسی ارمنی لسانی ایچون پك مکمل اولدیغنی » فقره .
 لرینی افاده ایلدیگم قواعد موافق اولمق اوزره یازمش
 واکرم بك « وایور سرای بورنی طولاشوبده قوم قبو
 اچیققرینه گلدیکی وقت » فقره سیله و ضیا پاشا « امت
 عثمانیه ایلرولدیگی صروده » عباره سیله مدعای تأیید ایتمش
 و (اولمسیله) و (اولملریله) تعلیل ایچون صله فعلی
 اوله رق استعمال اولندیغنی هزاران امثالی وجهله کمال بك
 « بعض زادکان ... عادت و برطاقم اختیارلر تکثیر
 جمعیت ملاعبت ایتملریله » عباره سندده گوسترمش واک
 چوق مستعمل اولان (اولدیغندن) لفظنی کمال بك
 دخی « اثرینك برنجی اولدیغندن بحث ایدیور » عباره .
 سندده مفعول عنه اوله رق قوللانوب یغنی (اولمسندن)
 موقعنده استعمال ایدوب سائر یرلرده صله فعلی اوله رق
 تعلیل ایچون فاعلنه کاف اضافت وضع ایتمکسزین استعمال
 ایلش وجودت پاشا دخی « بویله آصف عدل اکتناهك
 اقترانی سبب سعادت اوله جغنی » و « کالای هنر و معرفت

قدر و قیمت بوله جغنی « عباره لرنده (اوله جغنی) و (بوله - جغنی) فعللرینی صله فعلی اولمق اوزره قوللانديغندن (اقرانی) و (معرفت) لفظلرینک آخرلرینه کاف اضافت گتورمگی یاقشديرمامشدر .

ینه افکار عاجزانهمه موافق اولمق اوزره عبدالرحمن ثریا افندی « شهرلر تربیه مرکزی اولدینی ملابسہ سیله » عبارہ سنده (شهرلر تربیه مرکزیدر) قضیه سی ملابسہ سیله دیمک ایستدیکندن (شهرلر) لفظنک آخرینه کاف قویماش و « طریق معرفتی قسمت و مثال ایله بولنه بیله جگی رأینده بولنمشلردر » عبارہ سنده دخی ینه جمله مطلوب اولمغله (طریق معرفت) ی کافسز اوله رق یازمش و ابوالضیا توفیق بک دخی [ژان ژاق روسو] عنوانلی اثرنده « اعتقادات نصرانیہ ظلم وعدوانی تولید ایلش اولدینی گبی » ترکیبنی (نته کیم اولدی) مقامنده قوللانديغندن (اعتقادات نصرانیہ نک) دیماش والحاصل هر صاحب قلمک اثرنده مدعای مؤید فقره لر کثرت و وفرت اوزره بولنمش اولمغین مطلقا صله فعلی یعنی جمله نک فاعل ومفعول و یا صفت و کذا حالدرده بولنمسی تقدیرنده گتور - یله جک فعل فاعلی کافسز اوله رق کتورلمک لازم گله جگی و صله فعلی اسم موقعنده گلور ایسه احوالده فاعلیله کنديسی بیننده

اضافت قاعده سی جریان ایتک اقتضایده جگی یعنی، اوحالده
 فاعل معین اولور ایسه کاف گتورلمک وَغیر معین اولور ایسه
 گتورلماک موافق قاعده دوشه جگی میدانہ چیقدینی گبی
 اشعارمزدہ دخی بوکا مثال بولق ممکن اولوب مثلاً عزت
 منلا مشهور (اولدینی شب) ردیفندہ کی غزلانک :

« سندن آیرلدینی گوندن بریدر عاشقکک

وارمی سردادہ بالین حضور اولدینی شب »

بینندہ صلاہ فعلندن صکرہ شب اسمی گلمکدن ناشی (عاشقکک)

دیدیکی گبی دیگر بریتندہ شبی جملہ یہ مضاف ایدرک .

« جسدی قبرہ دوشوب طعمہ مور اولدینی شب »

دیمش وکانی پاشا زادہ رفعت بکک :

« بن مراحمجہ سلیمان اولدیغم دمدر بودم »

مصراعی وکمال بکک، رفعت بکک غزلنی تنظیراً یابدینی غزلده:

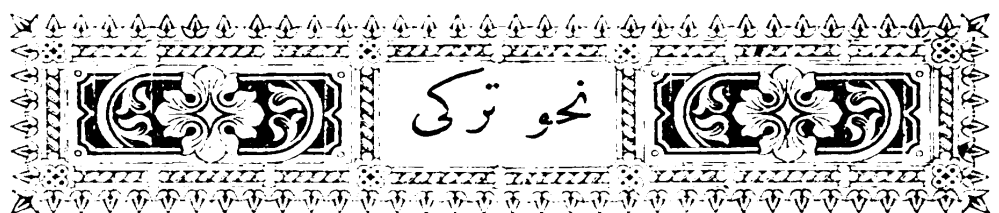
« بن وجودمدن پشیان اولدیغم دمدر بودم »

یتی بوبابده نمونہ بولمخشددر .

طریق غزته سی سر محرری

سعید

علم نحو : کلامک ترکیبده کلمه لرك يکديکرينه نظراً
بولنه جقلىرى مواعقى وبوموقعلرك تبدلى مناسبتيله کلمات
مذکوریه غرض اوله جق احوالى بیلدير برقندر .

تصور : برشيتک صورتک عقده حصوله اطلاق اولنور.

اسناد : رحال وياصفت برشى اوزرينه نسبت ايديله رک
مخاطبه اندن فائده تامه حاصل اولوب سکوت ايتمى صحیح
اولان سوزدر . اسناد خارجه ويانفس الامرہ مطابق ايسه
صادق، دکل ايسه کاذب ، اولور .

قضيه : آنى سويليان آدمه بوسوزده صادقسين
وياخود کاذبسين ديتلک صحیح اولان قولدر .

جمله : برحکمی شامل اولوب لااقل ايکی کلمه دن
عبارت اولان سوزدر .

کلام : اسناده مقترن يعنى فائده تامه افاده ايدن .

برجمله‌دن و یا خود برقاچ جمله‌لردن تشکل ایدن سوزدر .
جمله، فعلیه، اسمیه، اسملیله ایکی یه منقسمدر .

جمله فعلیه

فعل فاعل و نائب فاعلدن تشکل ایدن جمله‌در .
مثال (یاز کلدی . چیچکلر آچلدی) بومثال ایکی جمله‌یی
شاملدر . برنجیسی (یاز کلدی) جمله‌سی که فعل اولان (کلدی)
لفظیه فاعل اولان (یاز) لفظندن تشکل ایتیش و اینجیسی
(چیچکلر آچلدی) جمله‌سیدر که فعل اولان (آچلدی) لفظیه
نائب فاعل اولان (چیچکلر) لفظندن ترکیب ایتشددر .
جمله فعلیه‌ده ادات رابطه اولیوب یالکز هیئتک
دلالتیه اکتفا قلنور فقط ماضی نقلی، مستقبل، و فعل
لزومینک غائب صورتلرنده ادات رابطه (در) در .

جمله اسمیه

مبتدا، خبر، و برطاقم ادواتدن تشکل ایدوب بعضاً
صفتلر و بعضاً اسملرک آخزینه برطاقم ادوات علاوه‌سیله
یاپیلور. مثال : (صولازمدر) (کورینان آی در) . کبی
اشبو مثاله ایکی جمله موجوددر . برنجیسی (صولازمدر)
جمله‌سیدر که (صو) لفظی مبتدا و صفت اولان (لازم)
کله‌سنه بر « در » اداتی علاوه ایدیله‌رک خبر قلنمش و اینجیسی

دخی (کورینان آی در) جمله سیدرکه (آی) لفظی آخرینه بر «در» اداتی علاوه ایدیله زک خبر یا ملشدر. بناء علیه بوجه لر مبتدا ایله خبر و ادات خبردن تشکل ایتمشدر. جمله کرک فعلیه اولسون و کرک اسمیه اولسون لا اقل ایکی کلمه دن تشکل ایدر. فعلی لازم جمله فعلیه لرله، ادات خبری مخذوف جمله اسمیه لرکی.

اجزای جمله نک عادی ترتیبی شو وجهله در: جمله اسمیه لرده اولاً مبتدا بعده خبر و اک صکره ادات خبر کلور. جمله فعلیه لرده اولاً فاعل صکره مفعول به صکره مفعول الیه و بشقه مفعول لر، و حال، تمیز، اضافت وصف و متعلقات فعل، و اک صکره فعل کلور. هر برر کنک کندی نه مخصوص علامت فارقه سی اولدیغندن قنهی مقامده بولنسه ینه خدمتی نه اولدیغی اکلاشیله جغندن اشبو ترتیب کیف ما اتفاق تبدیل ایدیله بیلور سه ده فقط هر بر تبدیله جمله نک معناسیده بر درجه یه قدر تبدل ایتمک طبعیدر. چونکه بر جمله نک ایکی جزئی اولسه اول جمله ده ایکی احتمال موجوددر. زیرا جزئیندن هر بریسی برنجی اوله بیلور. اوچ جزئی اولسه الی احتمال وارددر. چونکه هر بری برنجی اولدقه دیگر ایکی جزئیننده ایکی احتمالی وارددر، و ایکی کره اوچ الی ایدر. ویدی جزئی وار ایسه بشیوز قرق احتمال وارددر.

بناءً علیه (حسن درسنی خواجه‌یه مکتبده بوکون سوینه‌رک
 اوقودی) جمله‌سی اجزاسنک مقاملری تبدیل اولنه‌رق بش
 بیک قرق درلو ایراد اولنه‌یلور . وکافه‌سنک معنای اساسیه .
 لری دخی بر اولور ایسه‌ده صورت بیانده کی تخالفدنناشی
 هر بر جمله‌نک معناسنجیه دخی بر اوفق تبدیل کوریلور .
 فقط بر جمله‌نک جزء اهمی فعل اولوب اجزای سائره فعله
 تقرب ویا اندن تباعد اتمکله کسب اهمیت ویا ضایع اهمیت
 ایده کلدکلرندن جزء مهم مذکورک تبدیل مقام ایتامسی
 دها مناسبدر . واولحالده بیله بالاده ذکر اولنان مثال
 یدی یوز یکریمی درلو ایراد اولنه‌یلور . شمدی بونی اثبات
 ضمننده اجزاسی آزر جمله‌ی فعلیه اله‌آله‌رقاک مهم احتمالاتنی
 تدقیق ایده‌لم : مثال (قز چیچکی باشنه طاقدی) بوجله‌دن
 مقصد قز چیچکی باشنه طاقدی یوقسه بشقه بریرینه طاقدی
 دیمکدر . زیرا مفعول الیه فعله تقربله کسب اهمیت ایتیش
 وفعلک معناسی اکا مخصص بولنمشدر . (قز باشنه چیچکی
 طاقدی) بوجله‌دن مقصود باشنه چیچکی طاقدی یوقسه
 بشقه برشی طاقدی دیمکدر . (چیچکی باشنه قز طاقدی)
 بوجله‌دن مقصد چیچکی باشنه قز طاقدی یوقسه بشقه‌سی
 طاقدی دیمکدر . برده فعلک باشه کلسی احتمالی واردر .
 مثلاً (طاقدی قز چیچکی باشنه) اشبو جمله‌ده فعلک برنجی

مقامه کچمسی فوق العاده اهمیتندن وسرعت ذکرینک لزومندن ناشیدر .

شمدی : (چچک کوزلدر) جمله اسمیه سنک احتمالاتنی تدقیق ایدلم : بوجمله چچکک یالکر کوزل اولسنی بیان وافاده ایدر . (کوزلدر چچک) جمله سی چچکک کوزللکنی وکوزللکک هر نه دن ایسه پک مهم اولسنی اشعار ایدر (کوزل چچکدر) جمله سی کوزل اولان انجق معهود (چچک) اولدیغنی بیان ایدر . احتمالات سائر نک پک چوقلرنده دخی نکته لر موجود ایسه ده بزهر بر جزئک صورت مخصوصه ده تعریف وتدقیقنده هر بر لرینک احوال وکیفیاتندن بحث ایده جکمزدن بوراده بوقدر جق بر معلومات اعطاسی مناسب کورلدی . بر جمله بی تشکیل ایدن ویاخود ارزو اولنان وجهله ترکیب وتشکیلنه مدار اولان اجزا وارکان بالاده ذکر وتعداد اولنش و بونلرک هر بر لرینک احوال وکیفیاتندن ابرو ابرو بحث اولنق اشبو رساله نک موضوعی بولنش اولدیغندن ارکان مذکور ه بی صره سیله تدقیقه باشلایه لم .

— اجزاء اصلیه جمل —

— فعل —

خارجده ویا زهنده بر حال وحرکته دلالت ایدن کلمه درکه مطلقا بر زمانه منسوبدر . فعل بر جمله فعلیه نک رکن

اصلیسی اولوب آنسز برحاکمه تشکیل اولغسی ممکن دکلدرد. برفعل بهمه حال برفاعلی مقتضی اولدیغندن جمله انجق فعل واسطه سیله شکل ایدر، زیرا بالاده بیان اولندیغنی اوزره جمله لا اقل ایکی کلمه دن ترکیب ایدر ایدی که بریسی فاعل دیکریده فعل ایدی مثلاً (کلام) دینلکده فعلک منتهاسی اولان (م) ادات ضمیری فاعل و (کل) لفظیده فعلدر. فقط مصدرلر برفاعلی مقتضی اولدیغندن بونلردن جمله تشکیل ایدیه مز . مثال (بن کلمک) دینلدیکی صورته بونده هیچ حکم موجود اولدیغندن مخاطبه هیچ برفائده بی مفید اولمز .

فاعل فاعل

فاعل فعل ایله قیامی جهتیله فعل معلوم کندیسنه اسناد اولنان شیدر. مثال (احمد باردانغی قردی) (بن بوغاز ایچنه کیتدم) کبی . اشبو مثاللردن (احمد باردانغی قیردی) جمله سنده کی (قیردی) فعلنک بیان ایتدیکی عمل احمده اسناد اولندیغندن (احمد) فاعل و (بن استانبوله کیتدم) جمله سنده کی (کیتدم) فعلنک افاده ایلدیکی عمل که (کیتکدر) (بن) ضمیرینه اسناد اولنش اولدیغندن (بن) ضمیریده فاعل اولمش اولور .

نائب فاعل

فاعلی خذف اولنوب کندیزی فاعل مقامنه قائم اولان
یعنی کندیسنه فعل مجهول اسناد اولنان مفعولدر . اشبو
مفعول ادات مفعولی مخذوف مفعول بهدر . مثال : (چچکلر
آچلدی) (باغچه لریشیلندی) . اشبو مثاللردن (چچکلر
آچلدی) جمله سنده کی (آچلدی) فعل مجهولنك افاده ایتدیکی
حال و عمل (چچکلر) لفظنه اسناد اولدیغندن (نائب فاعل)
و (باغچه لریشیلندی) جمله سنده کی (یشیلندی) فعل مجهولنك
بیان ایتدیکی حال و عمل یعنی (یشیلنك) باغچه یه اسناد
ایدلایکندن باغچه لفظیده (نائب فاعل) اولمش اولور .

مبتدا

ادات خبر واسطه سیله کندیسنه بروصف اسناد
و حکم اولنان شیدر . مثال : (چچك کوزلدر) (میوه
لذیذدر) کی . اشبو مثاللردن برنجیسنده (کوزل) صفتی « در »
اداتی واسطه سیله (چچك) لفظنه اسناد ایدلمش اولدیغندن
یعنی کندیسنه بر حکم ویرلایکندن لفظ مزبور مبتدا و
ایکنجی مثاله (لذیذ) صفتی « در » اداتی واسطه سیله میوه
لفظنه اسناد ایدلمش اولدیغندن یعنی میوه لفظنه (لذیذك)
حکم ایدلایکندن لفظ مذکور دخی مبتدا اولمش اولور .

م خبر م

ادات خبر واسطه سیله مبتدایه اسناد اولنان وصفدر
یعنی ایدیلان حکمدر. مثال: (چچک کوزلدر میوه لذیذدر)
کبی. اشبو مثاللردن برنجیسنده (کوزل) صفتی «در» اداتیه
چچکه اسناد ایدلمش اولدیغندن یعنی چچکه کوزللك حکم
ایدلیکندن (خبر) وایکنجیسنده لذیذ صفتی ینه «در»
اداتیه (میوه) ینه اسناد ایدلمش اولدیغندن یعنی میوه ینه لذت
حکم ایدلیکندن بودخی خبردر.

م ادات خبر م

ادات خبر بروصفك برشیئه حکم ایدلمسنه خدمت
ایدر بناء علیه کنندسی واسطه حکمدر. برحکم بونک
واسطه سیله برشی اوزرینه اسناد ایدیلور. مثلا: (احمد
کوزلدر) دینلدکده (احمد) کوزللكنه «در» ادات خبریه
حکم ایدیورز. وکذا (احمد کوزل دکدر) دینلدکده (احمد) ک
عدم حسنه ینه «در» اداتیه حکم ایدیورز. ادات خبر
غائبلرده «در». مخاطبلرده «سین وسکز» در (سن
چالشقانسین. سز چالشقانسکز.) کبی و متکملرده
«موز» در (بن کاتیم. بز کاتیز) کبی. خبرلرک جمله

خبر

ادات خبر واسطه سیله مبتدایه اسناد اولنان وصفدر
 یغنی ایدیلان حکمدر. مثال: (چیچک کوزلدر میوه لذیددر)
 کبی. اشبو مثاللردن برنجیسنده (کوزل) صفقی «در» اداتیه
 چیچکه اسناد ایدلمش اولدیغندن یغنی چیچکه کوزللك حکم
 ایدلدیکندن (خبر) وایکنجیسنده لذید صفقی ینه «در»
 اداتیه (میوه) یه اسناد ایدلمش اولدیغندن یغنی میوه یه لذت
 حکم ایدلدیکندن بودخی خبردر.

ادات خبر

ادات خبر بروصفك برشیئه حکم ایدلمسنه خدمت
 ایدر بناء علیه کندیسی واسطه حکمدر. برحکم بونک
 واسطه سیله برشی اوزرینه اسناد ایدیلور. مثلاً: (احمد
 کوزلدر) دینلده (احمد) کوزللكنه «در» ادات خبریه
 حکم ایدیورز. وکذا (احمد کوزل دکلدر) دینلده (احمد) ک
 عدم حسنه ینه «در» اداتیه حکم ایدیورز. ادات خبر
 غائبلرده «در». مخاطبلرده «سین وسکز» در (سن
 چالشقانسین. سز چالشقانسکز.) کبی و متکملرده
 «موز» در (بن کاتیم. بز کاتیز) کبی. خبرلرک جمله

اسمیه لرده بولنملری شرط ایسه ده بونلر ماضی نقلی، استقبال،
 وفعل التزامی، وصیغه استمرار، کبی افعاله ده التحاق ایدر لر .
 شمدی یه قدر بیان اولنان فاعل و نائب فاعل ایله مبتدایه
 (مسند الیه) وفعل ایله خبره (مسند) تسمیه ایدیلور .
 بناءً علیه فاعل و نائب فاعل و مبتدالر حقنده بیان اولنه جق
 احوال و کیفیات (مسند الیه) نامنه و افعال ایله خبر لر
 حقنده ایدیلر جک بیانات دخی (مسند) نامنه اوله رق
 افاده ایدیلر جکدر .

(مسند الیه) اسمدن، اسم مقامنده اولان مصادر،
 و ضمائردن، و بعضاً دخی موصوفلری اعتبار یله صفتلردن
 یاپیلور . اسمدن اولدیغنه مثال : (احمد کلدی) (ارض
 کرویدر) کبی . مصدرلردن اولدیغنه مثال : (تحصیل علم
 باعث شرفدر) . ضمائردن اولدیغنه مثال : (بن کدم ،
 سن کلدک ، او کلدی ، بز کلدک ، سز کلدیکز ، اونلر
 کلدیلر) کبی . و یا خود بن ، سن ، او ، بز ، سز ،
 اونلر ، ضمیرلری خذف اولنه رق یالکزجه فعللر
 براغلسه ادات ضمیرلر مسند الیه اولور لر . (کدم ،
 کلدک) کبی . موصوفلری اعتبار یله صفتلردن یاپلدیغنه
 مثال : (چالشقان هر یرده محترمدر) کبی که بوراده
 (چالشقان) صفتندن مراد (چالشقان آدم) دیمک

اولدیغندن و (آدم) لفظی مخدوف بولندیغندن صفتی اولان (چالشقان) لفظی انک یرینه قایم اوله رق مسند الیه اولمشدر .

(چالشقان) مقامنده اکثریا (چالیشان) قوللانلقده ایسه ده (چالشقان) اولسیدها مناسبدر . زیرا (چالیشان) اسم فاعلدر . واقعا انلرده عربجه صفت حالی وار ایسه ده عربجه ده چالیشاندن ماعدا برده چالشقان یوقدر . اصل صفت ایسه بودر .

بالاده ذکر اولندیغی اوزره برقاعده برجمله ده مسند .
 الیهک مقامی اک باشددر فقط بعض نکاته مبنی تأخیر قلنه بیلور . مثال : (کلدی احمد) کبی . اشبو مثالده مسند الیهک تأخیر ایدلسی ذکرینک بوراده پکده لازم اولدیغندن ناشیدر . چونکه اصل مقصد احمدک کلمسینک اخباریدر . وبوصورت ، متکلم ومخاطبه ، احمد معلوم اولوب ورودینه انتظار اولندیغی حالده ، استعمال اولنورکه حتی مسند الیه خذف اولنهرق یالکزجه (کلدی) دخی دینله بیلور . بعضاده انحصار معناسنی افاده ایچون تأخیر ایدیلور . مثلاً : (سنسین بوحالک باعثی) کبی که بوحاله باعث اولان انحق سنسین دیمکدر . برده قافیه ایچون تأخیر قلنور . مثلاً : (یحی) نک (بربرینه کیردیلمر دولابلرله آبلر * آبلر غالب کلنجه دوندیلمر

دولابلر (بیتنده کی کبی . مسند الیہلر عاطفہلر واسطہ سنیله بعضاً تعدد ایدرک جمله سینه بردن برمسند اسناد ایدیلور . و او حالده مسند مذکور مطلق جمع صیغہ سیله ایراد اولغق لازمدر . مثال : (برادرک و بن کز مکہ کیده جکز . عمو جهک و پدرک اهل عفتندرلر) کبی . مسند الیه بعضاً معنای تأکیدى افاده ایچون تکرار ایدیلور . مثلاً : (بنی یایدم ؟) سؤالنه جواباً (سن سن یایدک) و یاخود (اومیدر ؟) سؤالنه جواباً (اوت او او) دینلور . بعضیلری بوتکرری تکیدر ایچون قوللانور لسه ده تکیدره دکل تأکیدہ مخصوصدر . زیرا تحسین مقام منده ده کاور . (سن سن اولسه ایدک بن هلاک اولمش ایدم) کبی . مسند الیہلرک اک اشرفی متکلم ، ایکنجیسی مخاطب ، اوچنجیسیده غائبدر . مثلاً : بر جمله ده اشبو اشخاص ثلثه بولنسه بونلرک اشرفی اولان متکلم فعله قریب وضع اولنور چونکه اولجه دخی بیان اولندیغی اوزره ارکان کلام فعله تقرب ایتدکجه کسب اهمیت ایدر . مثال : (احمد افندی ذات عالیکنز و بنده کز چالشدق) یاخود (احمد افندی وذات عالیکنز) چالشدیکز کبی .

مسند — افعال دن و یاخود خبر المغه صالح کلمات دن یاییلور . فعل دن یاییدیغنه مثال : (احمد کلدی . محمد کیتدی) کبی که بور اده مسند (کلدی) ، (کیتدی) لفظلریدر .

خبر اولغه صالح کلمات صفتلر و بعضاً دخی صفت مقامنده مستعمل اسملر در. صفتدن یاپلدیغنه مثال: (احمد کوزلدر) کبی . بو مثالده کی (کوزل) لفظی صفت اولدینی حالد (مسند) اولمشدر . صفت مقامنده مستعمل اسمدن یاپلدیغنه مثال : (چوق چالشیق بر عذابدر) کبی که بو مثالده کی (عذاب) لفظی اسم اولدینی حالد مسند واقع اولمشدر . قاعدة (مسند) اک صکره کتورملک لازم کلور ایسه ده فعلک بعض دفعه کسب ایتدیکی اهمیت فوق العاده یه مبنی اک اوله وضع اولنور . مثلاً : بر افندی بر ساعته قدر قیانه جنی معلوم اولان بر پوسته یه یتشدیرملک اوزره اوشاغنه بر مکتوب تسلیم ایتمک مراد ایدرک مکتوبی مخدومنه ویرر ، و اوشاغه همان تسلیم ایتسنی سویلر ، مخدومیده اوشاغی اولجه بشقه بر محله کوندرمش اولدیغندن و اوشاغی بیهوده یره اشغال ایله پدرینک بر امر مهمنی سکتهدار ایتدیکندن بر تأسف وتلاشله قاریشقی (کیتدی اوشاق) دیرکه ایشک اهمیتتی اوشاغک کیتمسنددر . مسند بعض ککره قرینه ایله اکلاشیله جغندن خذف اولنور . مثلاً : (کیدن کیمدر ؟) سؤالنه جواباً (احمد کیتدی) دینله جک ایکن یالکزجه (احمد) دینلور . مسندلر دخی دائماً ضمیر نسبیلره مقارن اولدیغندن متکلم

و مخاطب صورتلرنده مسند الیه الیه مسند بیننده مطابقت لازمدر . مثلاً (بن کلام) . بومشالده (بن) مسند الیهی متکلم اولدیغندن (کلام) مسندی دخی متکلم صورتنده واقع اولمشدر . و (سن کلدک) مثالنده (سن) مسند الیهی مخاطب اولدیغندن (کلدک) مسندی دخی مخاطب صورتنده کتورلمشدر . فقط غائب صورتلرنده مسند الیه الیه مسند بیننده مطابقت پک معتبر اولدیغندن مسند الیه هر نقدر جمع اولورسه ده آتیده بیان اولنه جفی اوزره مسندینه مفرد کتورلمک بعضاً جائزدر . مثلاً : (چیچکلر آچدی) و (خانه لر ساتلدی) کی که برنجی مثالده مسند الیه اولان . (چیچکلر) جمع اولدیغنی حالده مسند اولان (آچدی) مفرد کلش و ایکنجیسنده مسند الیه اولان (خانه لر) لفظی جمع اولدیغنی حالده مسند اولان (ساتلدی) لفظی مفرد واقع اولمشدر . جمع اداتی اولان (لر) اداتنک شیوه لسان ترکیه کوره بر قاعدهیه ربطی لازم اولوب بوبابده تتبعات و مجرباته نظراً بواداتی (شخص متشخصلر) [۱] حقنده استعمال ایتمک

[۱] جمله ار باب وقوفه معلوم اوندیغنی اوزره حق وقجه شخص ایکی درلودر . برینه (شخص متشخص) و دیگرینه (شخص معنوی) دیرلر . شخص متشخص حقوق و وظائفله برابر شخصیتی اولان یعنی اسمی ذکر اوندیغنی وقت بر شخص خاطره کلان شیدر . شخص معنوی حقوق و وظائفی اونوبده شخصیتی اولمیان یعنی

وبعضاً دخی اهمیتلری اولان (شخص معنویلر) حقنده قولالانق مناسب ومثلاً (احمد ایله محمد کلایلر) و (احمد ایله محمد عالمدرلر) دینلک و بعضاً (دولتلر قبول ایتمدیلر) دینک استعماله موافق اولدیغی کبی کړک شخص متشخصلرک وکړک شخص معنویلرک جمله خبریه ده بواسطه امللری حالنده (لر) اداتی قطعاً کتورمامک مقتضیدر .

حقیقه ترکیه افاده مرام ایدنلر (خانه لر صاتلدیلر) دیهمیه جکلری کبی (بوکون فلان طرفندن وکیللرکلدی) دیوب (وکیللرکلایلر) دیهمیه جکلری فقط شخص متشخص ویا اهمیتلی شخص معنوی اولسه دخی بر فعلک فاعلی ویا بر خبرک مبتداسی فعل ویا خبردن هر نه سببه مبنی التباسه محل اوله حق وجهله اوزاق دوشر ویا خود التباس احتمالی متبادر اولور ایسه احوالده ینه (لر) اداتی کتورمامک والاصل جماعت معناسنه استعمال جمع ایله (لر) اداتی کتورمامکه نقدر وسیله دوشر ایسه اندن استفاده ایله شیوه اسمی ذکر اولندقدده بر شخص افاده ایتمیان شیدر . (فلان دولت) (فلان محکم) (فلان بانته) کبی . بو تعبیراتک حقوق مباحثنه حصری اقتضا ایتمیوب اسکی (ذوی الارواح) و (ذوی العقول) کبی تعبیراته بدل شخص متشخص تعبیری قولاانق مناسب اولور ظن ایدرم .

لسانی طاتلیق حالنده محافظه ایچون (لر) ی آز قوللانمق مناسب ایدوکنی دوشونه جکاری درکاردر .

مضاف ایله مضاف الیهك تعددی حالنده (لر)
 اداتنك استعمالیچون اول بول کوزه دیله جك شی دفع التباس
 ماده سی اولوب متعدد چوچق صاحبی حقنده (چوچقارک
 پدری) دینلک و (چوچقارک پدرلری) کبی التباسی داعی
 تعیرلردن صافتمق لازم کله جکی ویا لکز ترکیب اضافیدن مرکب
 اولوب بشقه فقرات ایله قاریشیمان و بناء علیه التباس محلی
 اولیان ترکیبلرده جماعت معناسی اعتباریله (لری) قوللانماق
 مناسب اوله جنی وارد خاطردر .

مثلا: (فلان آدم سفارتلر معیتنده قوللانمشدر) دینلک
 مناسب اولوب (سفارتلر معیتلرند) دیمکده ثقلت وارددر .
 لکن بویله ترکیبلرده مضاف ایله شخص متشخص ویا
 شخص معنوی اولوبده صکره کلان بر فعلک فاعلی ویا خود
 ینه صکره کلان بر خبرک مبتداسی بولنور ایسه اوحالده مضافی
 (لر) ایله قوللانمق دفع التباس ایچون مقتضیدر. مثلا:
 (سفارتلر، معیتلرینی محافظه ایدرلر) ترکیبنده (معیته)
 (لر) کتورلمسه سفارتلر، بشقه سنک معیتنی محافظه ایدرلر، کبی
 بریا کاش معنایه حمل افکار اولمق محتمل اولمسیله بونده
 (لر) کتورلمک درجه وجودده کورینور .

حرف عطف ایله تعدد ایدن مسند الیهر ایله مسند

بیننده کذا مطابقته اعتنا لازم کلوب انده دخی قاعده شودر :

قاعده : حرف عطف ایله تعدد ایدن مسند الیهردن

بری متکلم بری مخاطب و دیگری غائب اولورسه مسند متکلمه و بری مخاطت بری غائب اولورسه مخاطبه مطابقت ایدر .

تذیه : مسند الیهردن یالکز بریسی متکلم ومثلاً

بشی مخاطب والتیسی غائب اولسه ینه متکلم جمله سینه تقدم ایدرک مسند انکله مطابقت ایدر . مخاطبه غائب ایچونده بویله در . بعضاً متعدد مسند لر عطف واسطه سیله یالکز برمسند الیه اسناد اولور لر بوصورته بونلرک اک اشرفی مؤخر کتور یلوب جمله اسمیه لرده ادات خبر بومسند علاوه ایدیلور .

مثلاً : (فلان افندی غایت عقیف ومستقیم وعالمدر) کبی . فقط ادات تردید ایله تعدد ایدن مسند الیهرک مسندی دائماً اک صکره کتور یلان مسند الیه ایله مطابقت ایدر .

و (احمد یاخود محمد افندی کله جکدر) دینلور . بو حال یالکز غائب صورته مخصوص اولوب معطوف ایله معطوف علیهدن بری مخاطب بری متکلم و بری غائب کبی مختلف اولور لر ایسه بیله ینه بوصورت قولالانیله بیلور . چونکه بوصورته اولان اسناد لرده عظیم برقرینه اولدیغندن (یابن یازارم یاسن)

دیه ایکنجی اسنادی حذف لازم کلور . والا (یابن یاسن یازارز) دیمک دها زیاده موافق قاعده اولدینی کبی بوبابده دیگر برقاعده دها درمیان اولنه بیلور شویله که :

عربیده (تغلیب) دینلان برقاعده واردر . بوتغلیب قاعده سی ایکی شیئک قدرأ اشرفی و لفظاً اخفی دیگرینه تغلیب ایدوب ترکیاتده دیگرینی اکا تابع قیلقدرد . مثلاً : حضرت عمرایله حضرت علی یه (عمرین) و شمس ایله قره لفظاً اخفیه بناء (قرین) دیرلر . فرانسزجه ده دخی مؤنثله مذکر بریره کلدکده مذکر ترجیح و تغلیب اولنور . مثلاً :

L'homme et la femme sont venus.

یعنی ارکک و قادین کلدیلر دینلور . اشته اشبو تغلیب قاعده سنک بزده دخی قبولی استعماله موافق کورینیور . مثلاً : (نه بن کلدن نه سن) ترکیینده ، بزده فعله قریب اولان رکن ترکیب رهین اهمیت اولدیغندن تغلیباً ترجیح و فعل اکاتطبیق ایدیلور . بوتغلیبک فعله قریب اولغه تابعیتی شونندن اکلا . شیله یورکه هرلسانده نفس متکلم مخاطبه و مخاطب غائبه نظرأ اشرف عد اولدینی حالدده بوتغلیبده هیچ اوقاعده یه باقلیوب (نه اوکلدی نه بن) و (نه سز کلدیکز نه بن) دینلور . فقط عطفی شامل اولان نفی مکرر صورتلرنده مسند جمع صیغه سنده دخی کتورملک لازمدر . مثلاً : (بونی نه سن

ونه ده بن یاه میز) کبی بوصورتده مسند یامنی و یا مثبت
اوله رق قوللانیله بیله جکندن بوبابده تابع اوله جنی قواعدی
بیان ایدلم . شویله که :

« نه » تکرار ایتزدن مقدم جمله ده فعل بولنورسه
« نه » کله سی نفی ایچون اولوب فعله مسلط اولور . یوق
فعل تأخر ایدرسه اولصورتده « نه » نفی ایچون اولیوب
(كرك) معناسنه اولور . مثلاً : برنجی صورته مثال :
(نه احمد کلدی نه محمد) ترکینده « نه » فعله تسلط
اولنشدیر . و (نه احمد نه محمد کلدی) ترکینده « نه »
تکرار ایتزدن مقدم فعل موجود اولدیغندن « نه » کله سی
معنای نفی دن تجرید اولنهرق یالکز (كرك) معناسنه اولوب
معنای نفی فعلک منفی کتورلمسیله ادا اولنورکه معنا (كرك) احمد
و كرك محمد کلدی) دیمکدر . « نه » کله سی فعل کندیسنه
تقدیم اولندیغی صورتده فعله مسلط اوله مدینی کبی فعل
« نه » نك تکرارندن صکره یه قالدیغی صورتده دخی مسلط
اوله میور : نته کیم نفعینک (بنمله همهربان اولمز نه فردوسی
نه حاقانی) مصراعنده اولدیغی کبی .

جمله لر

برجمله نك شامل اولدیغی حکم خارجه و یا نفس الامر

مطابق ایسه اول جمله یه صادق و عکسی تقدیرنده کاذب دینلور . مثلاً : (بوکون هوا کوزلدن) فی الواقع هوا کوزلن ایسه ایشبو جمله صادق و دکلسه کاذب اولور . و بونوع جمله لر جمله خبریه اطلاق اولنور که صدق و کذبیه مقارن اولان جمله لر دیمکدر . فقط جمله نك شامل اولدینی حکمك خارجیه و یا نفس الامرده تطبیقی ممکن اولمزه اول نوع جمله لر جمله انشائییه اطلاق اولنور . مثلاً : (احمد افندی کلسون) دینلدیکی خالده واقعا جمله دن بر حکم استنباط اولنیور . یعنی احمد افدینك کلسی حکم اولنیور سه ده بو حکم هنوز لاوقوع و مشکوک یعنی احمد افدینك کلوب کلیه جکی نامعلوم و نا مشهود ایدوکندن بوجمله حقیقت حاله مقارن اولوب اولمדיنی بیلنه مز . لکن احمد افندی کلوبده (احمد افندی کلدی) دینلور سه احوالده کلام صادق و جمله دخی جمله خبریه اولمش اولور . و بالعکس کلیوبده (احمد افندی کلدی) دینلور ایسه کلام کاذب و جمله ده ینه جمله خبریه اولمش اولور . و الحاصل کلسون ، و کلمی ، و کلیدی ، کبی طلب ، وجوبی ، و تمنی ، فعللرینك مدلوللاری نسبتبدن صرف نظرله خارجده برنسبت یوقدر . و صیغ عقدك مدلولی اولان نسبتلردن بشقه نسبت خارجیه لر دخی موجود ایسه ده بونلر صیغ مذکوره ایله اختراع اولنور .

اشبو ایضا حاتدن اکلاشیله جنی وجهله جمله لر اول امرده نسبت جهتیله (اخباری) و (انشائی) قسملرینه منقسم اوله رق ایکی نوعدر .

جمله اخباریه

برشیئک دیگر شیئه ثبوت و یا عدم ثبوتی بیان ایدرک صدق و کذب محتمل اولان سوزدر . مثلاً : (قار بیاضدر) و (احمدک یازوسی کوزلدر) کبی . برنجی جمله ده بیاضلغک برفه ثبوتی، وایکنجی جمله ده کوزللکک احمدک یازوسنه ثبوتی خبر ویریلیور . بو خبرک صدق و کذب احتمالی بولندیغندن یعنی احمدک یازوسنک کوزک اولوب اولماسی ممکن ایدوکندن بونلر جمله خبریه اولمش اولورلر . بونوع جمله لره فائده خبریه تسمیه اولنور . فقط مخاطبجه معلوم اولان برشی حقنده بنم دخی معلوماتم اولدیغنی اکلاتمق ایچون ایراد اولنان جمله لره لازم فائده خبریه اطلاق اولنور . مثلاً : (یازیکز کوزلدر) کبی که مخاطب یازوسنک کوزل اولوب اولمادیغنی البته بیله جک، فقط بونی اثباتدن مقصد مخاطبک یازوسنک کوزل اولدیغندن متکلمک معلوماتی اولدیغنی بیاندر .

ماضی نقلی، مستقبل، وفعل وجوبی نک غائب صورتلرنده دخی ادات خبر قوللانلادیغنی بالمناصبه ذکر اولنمشیدی . بوندن مقصد تأکیددر . مثلاً : (محمد افسدی عزیمت

ایتمش (دینلده کده) محمد افندی عزیمت ایتدیکنی ایشتم (دیمک اولوب برروایت افاده ایدر . فقط محمد) افندی عزیمت ایشدر . دینلورسه محمد افدینک مطلقاً عزیمت ایش اولسی لازم کله جکنی بیان ایدر . جمله خبریه لر تأکید ایچون اکثر تکرار ایدیلور . مثلاً (بومیدر؟) سؤالنه جواباً (اودر اودر) دینلور و یا خود قرینه ظاهره یه مبنی (اودر او) دینلور .

جمله انشائیّه

صدق و کذب احتمالی اولیوب مجرد بر جمله ده موجود اولیان بر معنای ویرمک ایچون استعمال اولنور . بولرده بشه تقسیم اولنه بیلور . شویله که : (طلبی . استفهامی . ترجی . تمنی . تنیهی) .

جمله انشائی طلبی

خارجده بر فعلک اجرا و یا عدم اجراسنی آمر اولور یعنی جمله نك فعلی امر و یا نهی اولورسه اول جمله یه انشائی طلبی اطلاق اولنور . مثلاً : (کیت بنی تعجیز ایتمه) کبی اشبو مثالده کی (کیت) لفظی امر حاضر و (تعجیز ایتمه) لفظی نهی حاضر در . امر ایله نهی بعضاً استعلاً ایچون قوللانیله رق برایشک اجرا و یا عدم اجراسنی قطعاً آمر بولنور که

بوکا (امر) اطلاق اولنور . مثلاً : برانسان خدمتکارینه
 (قوش! چارشودن بکا کاغذآل صاقن کچ قالمه) دیدیکی کبی . اشبو
 مثالده (قوش) و (آل) لفظلری امر حاضر و (کچ قالمه)
 لفظی نهی حاضر در . و بعضاً امر ونهی رجا و نیاز ایچون
 استعمال اولنور که بوکا (استدعا) تسمیه اولنور و بوده دائماً
 کوچکلردن بیوکلره خطاباً واقع اولور . مثلاً : (حال اسف
 اشتالمه مرحمت ایدیکز بنی حالمه جسیان بر ایشده استخدام
 بیوریکز) کبی . اشبو امرک مفرد اوله رق سرد و اتیانی
 امرک یعنی مستدعینک درجه نهاییده عجز و تضرعنی بیان
 ایدر . مثلاً : جناب واجب الوجود حضرتلرینه خطاباً (الهی
 تقصیراتمی عفوایت) و (شو جهان فلاکت نشانده
 پازده اهل عصیان ائمه) کبی . و بعضاً اقراندن اقرانه اولور که
 بوکاده التماس دیرلر . مثلاً : برآدم اقراندن برینه بریچاره
 ایچون بریر طلب ایدر، و بونده (لطف ایدیکز شو بیچاره یی
 برمأموریتده استخدام ایدیکز) دیر . و بعضاً دخی تهدید
 ایچون اولور . مثلاً : (سن درسنه چالشمه، یالکز تنبللک ایت،
 امتحان زمانی کوریشورز) کبی . و بعضاً مخاطب و یا غائبک
 عجزینی بیان ایچون کلور . مثلاً : (بن شویله یاپارم بویله یاپارم)
 کبی تهدیداتده بولنان برذاته (استدیکنی یاپ) دینلدیکی کبی .
 انشائی طلبی ماضی و مستقبلده جاریدر .

﴿ انشائی تمی ﴾

برشیٹک وقوع وعدم وقوعی تمی و نیازہ دلالت ایدر
یعنی جملہ نك فعلی تمی بی متضمن اولور . مثلاً : (کاشکی
تحصیل علوم وفنون ایتسہم ویا ایدہ ایدم) کبی . تمی ماضی
ومستقبلہ قوللانیلور . ماضیدہ فعل التزامینک حکایہ
ورواہہ صیغہ لری قوللانیلور . فعل التزامینک حکایہ سندن
یپلدیغنه مثال : (کاشکی وظیفہ می اقشامدن یازہ یدم) .
فعل التزامینک روایتندن یپلدیغنه مثال : (کاشکی درسمی
اقشامدن ازبرلیہ یمشم) کبی . مستقبل ایچون فعل التزامی
شرطی قوللانیلور . مثلاً : (بروقت بولسہ مدہ درسمی
ازبرلسہم) کبی . ترجیدہ اولدیغی کبی تمی اولنان شیٹک
امکان حصولی لازم کلیوب حصولی ممکن اولیان شیرلر
ایچونده استعمال اولنہ ییلور . مثلاً : قیش اورتہ سندنہ (شو
آصہ اوزم ویرسہدہ ییسہم) کبی .

﴿ انشائی تذبہی ﴾

ایچندہ ادات ندا وتنبیہ وقسم بولنان جملہ لردر . ترجمہ دہ
مستعمل ادات ندالر جملہ لرك اوللرینہ التحاق ایدن (ہی ؛
ای ، آء ، واخ) اداتلریدر . بونلر مخاطبک نظر دقت وتجبہی
جلب ایچون قوللانیلور . مثلاً : (ای حکمیات بیہودہ نك عار

و شنارینی الی الابد انظار عالمیانه عرض ایدن اسپارته ! (و (ای قوجه فابریسیوس) کبی . « فضائل اخلاقیه دن » (آ! ندر او یایدیغک) و (هی قوجه تنبل نیچون درسنه چالشمزسک) کبی . ایچنده حرف ندا بولنان جمله لرك کافه سنده دائماً ندا قصد اولغز و بعضاً حرف ندا بر جمله ده ندادن غیری بر معنایه اوله رق قوللا نلشدر . مثلاً : (واه) حرف نداسی آتیده کی مثاله ندا اوله رق دکل فقط مخاطبک حالنه ترحم ایچون کلشدر . (واه بیچاره چوق یازیق سکا) کبی . قسم بولنان جمله لر دخی جمله انشائیة تنبیهی قیلندندر . مثلاً : (والله نه کوزل اولمش) کبی . سبحان الله ، اللهه صغندق ، معاذ الله ، اللهه اسیرکسون ، ترکیلرینک بولندقلری جمله لر دخی انشائیة تنبیهی قسندندر . مثلاً : (سبحان الله ! نصل اولمشده بو حال واقع اولمش) و (اللهه صغندق بشقه بر تدیر قالمدی) و (معاذ الله ! نه بیوک فلاکت) و (اللهه اسیرکسون بردهامی) کبی . جمله لر کیفیت و افاده ایتدکلری معنا جهتیه دخی (اصلیه . فرعیه) قسملرینه منقسم اوله رق ایکی نوعدر .

﴿ جمله اصلیه ﴾

مراد و مقصود اصلی بی مشتمل بولنان جمله در . بودخی اوچ نوعدر : (ابتدائیة یا خود مطلقه ، جزائیة ، مقیده) در .

﴿ جمله ابتدائیه یا خود مطلقه: هیچ بر جمله یه مربوط اولمدینی ﴾

حالده یالکز جه ایراد اولنه رق معنای مطلوبی افاده وادا
ایدن جمله در . مثلاً : (هوا کوزلدر) کبی .

جزائیه : جمله شرطیه دن صکره کلان جمله لردر که
همان ایکیسی بر جمله تشکیل ایدر . چونکی بر جمله جزا
اولق ایچون مطلقا اولنده بر جمله شرطیه بولنق اقتضا ایدر .
مثلاً : (هوا مساعد اولورسه کز مکه کیده جکم) کبی که
اگر (هوا مساعد اولورسه) جمله سی اولسه ایدی (کز مکه
کیده جکم) جمله سی جزائیه دکل، بلکه مطلقه اولوردی .

﴿ جمله مقیده ﴾

مراد و مقصودی افاده ایچون اجزای اصلیه جمله دن
بشقه بر طاقم اجزای متممه علاوه ایتک اقتضا ایدن جمله لردر .
مثلاً : (ارض قوه انباتیه یی شمسدن اقتباس ایدر) کبی .
اشبوجمله، افاده سی مراد اولنان معنایی ادا ایچون اجزای
اصلیه جمله دن ماعدا مفعول به و الیه ایله دخی تقید اولنمشدر .

﴿ جمله فرعیه ﴾

جمله اصلیه نك و یا خود ارکان واجزاسندن برینك
معناسنی اكمال و ایضاح ایدن جمله لردر که: باشلوجه (وصفیه،

استینافیه ، تفصیلیه ، تمثیلیه ، معترضه ، شرطیه ، حالیه (قسملرینه منقسم اوله رق یدی نوعدر . بونلر جمله اصلیه دایماً ادوات رابطه ایله مربوطدرلر .

جمله وصفیه

جمله اصلیه نك اجزا واركانندن برینی توصیف ایدن جمله در . بعضاً صفتلر جمله اوله رق (که) اداتیه موصوفه ربط اولنمشلردر . مثلاً : (طرد ایدیگز شو اسیرلری که سزی ربقة اسارتده طوتوب فنون مشئومه لریله اخلاقکزی افساد ایلورلر) « فضائل اخلاقیه دن » کبی که (سزی ربقة اسارتده طوتوب فنون مشئومه لریله اخلاقکزی افساد ایدن شو اسیرلری طرد ایدیگز) دیمکدر . (احمد افندینک کلدیکی یاخود کلمش اولدینی عربیه قیرلدی) کرک بوجمله - ده کی (احمد افندینک کلدیکی یاخود کلمش اولدینی) وکرک اولکی جمله ده کی (سزی ربقة اسارتده طوتوب اخلاقکزی افساد ایدن) جمله لری جمله توصیفیه درلر . چونکه بونلرک ایکسیده اجزای اصلیه دن مسند الیهی توصیف ایدیورلر . و بوجلر توصیفیه صیغه صله لردن یاملشدرکه صورت تشکیل و ترتیلری آتیده مفصلاً بیان اولنه جقدر .

﴿ جمله استینافیه ﴾

اولکی جمله دن تولد ایدن سؤال مقدره جواب اوله رق کتوریلان جمله در. مثلاً : (سقراط دیرکه : بن شعراي امتحان ایتدم الخ) « فضائل اخلاقیه دن » اشبو مثالده (سقراط دیرکه) جمله سنك جوابنده (نه دیر ؟) دیو سؤال وارد اولغله جمله ثانیه اکا جواب اوله رق کتورلمشدر . و بعضاً دخی جمله اولی یه جواب اوله رق استدلال طریقله کتوریلور . مثلاً : (بو حالده مخاطب نصل آدم اولدیغی هیچ بر وقته لایقیله بیلنهمیه جکندن دوستنی طانیق ایچون بیوک بیوک وسائل ووقایعه انتظار ایتک و تعبیر آخرله فرصت استفاده یی کچورمک اقتضا ایدوب (ایدر) زیرا دوستک بیلنمسنده کی فائده اساساً او وسائل ووقایع ایچوندر) . اشبو مثالده : زیرادن باشلایان جمله اولکی قسمه استدلال طریقله جواب ویرمشدر . بر جمله استینافیه مطلقاً برادات ایله بدأ ایدر نتکم برنجی مثالده (که) وایکنجی مثالده زیرا اداتلریله ابتدا ایلشدر .

﴿ جمله تفصیلیه ﴾

جمله اصلیه نك ویاخود ارکان واجزاسندن برینك معناسنی تفصیل وشرح وایضاح ایدن جمله در . مثلاً :

یوقسه لفظی بعضاً اختصار ایچون خذف اولنور. نتکیم
 خواجه افندی کلدیمی کلدیمی (و) کثرت تناول صحتیه
 مضردر یعنی لزومندن فضله اکل ایدیلورسه معده عادتدن
 زیاده طولهرق وظیفه هضمیه سنی لایقیله ایفا ایده مدیکچون
 برطاقم خسته لکله سبیت ویرر (انسانلره عقل سلیمی
 اعاده ایچون برانقلابه احتیاج مس ایتمش وبوانقلابه ایسه
 هیچ بکلنلیان برطرفدن سبیت ویرلمشدر. شویله که: ینغزده
 ادبیاتک عوده انتشارینه مسلمانلر سبب اولمشدر)

◀ جملہ تمثیلیہ ▶

جملہ اصلیه نك ویاخود اجزا واركاندن برينك
 معناسنی علی وجه التمثیل والتشبيه تقييد وایضاح ایدن
 جمله در. مثلاً : (لسانمزدن بحث ایلیه جکر فقط بمحلرمزی
 مثلاً : « اماترین » اعلاالی ویاخود او یله برکله نك ترجمه
 حالی کبی لغویاته فدا ایتیه جکر) کبی .

◀ جملہ معترضه ▶

برجمله نك ایچنده ایکی قوس اراسنده موضوع برجمله
 اولوب تفسیر مرام ایچون کتورلمش ایسه ده رفع اولنسه
 ماقبلنك مابعدینه ارتباطنی اصلا بوزمر . مثلاً : (اسوج

ونوروج قرالی اون ایکنجی شارل (بوذات بزده تیمور باش
دیمکله معروفدر) بارکیر سوار اولدینی حالدده اس-وچدن
پارسه اون ایکی کونده واصل اولمشدر) کبی .

﴿ جمله شرطیه ﴾

جمل جزائیه مضموننک وقوعی کندو مضمونلرینک
وقوعنه وابسته اولان جمله لردر. مثلاً : (واپور کچیکور ایسه
قایقاه کیده جکم) کبی .

﴿ جمله حالیه ﴾

فاعلک فعلی کیفیت اجراسنی کوسترن جمله در . مثلاً :
(احمد افندی قوشه رق کلدی) کبی .

﴿ متممات جمله ﴾

متممات جمله شونلردر : مفاعیل، حال، تمیز،
اضافت، وصف ،

﴿ مفعولار ﴾

ترکبه ده مفعوللر : (مفعول به، مفعول الیه ، مفعول
فیه، مفعول له، مفعول معه، مفعول عنه) در . برقاعده
بونلرمسندالیهی تقید و تخصیص ایدرلر ایسه اکاتقدم و مسندی

تقیید و تخصیص ایدرلر ایسه مسنده تقدم ایدرلر . فقط بعض نکتهیه مبنی بو موضع طبعیلرینی تبدیل ایده بیلورلر . مثلاً : (درسنی احمد افندی اوقودی) و (کیتدی حسین افندی اود) کی . برجنسدن اولان مفعوللر حروف عاطفه ایله تعدد ایدرلر . و بعضاً ادات مفعول اک صـوـک مفعوله التحاق ایدرک دیکری «ایله» اداتیه ربط اولنه بیلور . مثلاً : (احمد افندی کتابی قلمنی الدی) و یاخود (احمد افندی کتابی ایله قلمنی الدی) دینلور . فقط بو صورت واقعا التباسدن حالی دکل ایسه ده استعمالی اکثر اولدیغندن (ایله) نك ادات ربط مقامنده دخی قوللانسی جائزدر . معلوم اوله که برجاهدن مقصد یالکز مسندک مسند الیه نسبتی ایسه او حالده متمماته هیچ حاجت قالمیوب یالکز ایکسـنـک ذکر یله اکتفا اولنور . بالعکس مراد مسندک برقید ایله مقید اوله رق مسند الیه نسبتی ایسه او حالده ، حال مطلوب ، علاوه ایدیلور . وبالاده دخی بیان اولندیغنی اوزره متکلمک مقصدی اول قیدی بیان ایتک اولدیغندن یعنی غندنده اول قیدک اهمیتی جمله نك ارکان سائرهنسندن زیاده بولندیغندن قید مذکور فعلک اولنه وضع اولنور . فقط برجاه متعدد قیود ایله تقیید ایدلمک جائز اولدیغندن بو حالده اک زیاده اهمیتی جائز اولان قید فعلک اتصاله

وايكنجى درجده حائز اهميت اولانى انك ياننه، الح. قوللق
 اقتضا ايدر. مثلا: (احمد افندى اوقودى) و (احمد
 افندى درسنى اوقودى) و (احمد افندى درسنى كوزل
 اوقودى) كې. برنجى جملهده يالكر مسندك مسند اليه
 ثبوتى يعنى اوقومقلغك احمد افندى به ثبوتى وايكنجى جملهده
 اوقومق فعلنك برشى اوزرينه واقع اولديغنى واوچنجى
 جملهده فعل مذكور برقيد ايله مقيد اولديغى حالده برشى
 اوزرنده وقوعبولديغنى بيان وافاده ايدر. بر جملهده متمامات
 تقدر زياده ايسه معنای جملهده اولقدر اتم اولور.

مفعول به

كندى اوزرينه فعل صادر اولان شيدر.
 مثلا: (احمد افندى باغچه ي كزدى) كې كه كزملك
 فعلى باغچه اوزرنده صادر اوليور. بناء عليه « باغچه » مفعول
 بهدر. مفعول به اسملردن، ضميرلردن، واسم اشارتلردن،
 ياييلور. واولخالده آخزلرينه بر (ي) كلور. بالاده مذكور
 مثالدهكى (باغچه ي) كې. فقط مفعول به نكره اولورسه
 اخرندهكى ادات مفعول اولان (ي) حذف اولنه ييلور.
 مثلا: (احمد افندى باغچه كزدى) كې. فقط اولخالده
 باغچه نكره اولور. لكن مقصد متكلم ايله مخاطب بيننده معلوم

و معهود بر باغچه ایسه اولخالده ادات مفعول حذف اولنه مز. (احمد افندی باغچه یی کزدی) دینلور بوکا مفعول به صریح ده اطلاق اولنور. ونکره اولوب ده (ی) کلز ایسه مفعول به غیر صریح دینلور. مفعول به لر حروف املا ایله انتها ایدر لرسه ادات مفعول اولان (ی) دن اول بر (ی) قوللق لازمدر. مثلا : (باغچه یی کزدم، صندالیه یی کوردم) کبی. فقط اسم اشارت لرده (کی) ادات یله منتهی الفاظده ادات مفعولدن اول (ی) یرینه بر (ن) یازیلور. (بونی آل، شونی ویر) و (اوته کنی بریکنی راحتسز ایتمه) کبی.

مفعول الیه

فعلک کندوسی اوزرنده اجرا اولندیغی شیده غایت وختامی بیان ایدر. مثلا : (احمد افندی باغچه یی کتدی) کبی. احمد افدینک اجرا ایلدیکی کیتک فعلی باغچه اوزرنده ختام بولدی دیمکدر. مفعول الیه یاپیله جق الفاظک آخرینه برهای رسمیه یازیلورکه مفعول الیه اداتیده بودر. فقط اسم اشارت لرده (ها) یرینه صاغر کاف ایله الف یازیلور. برنجیسنه مثال : (سوقاغه کیت اوه کل) کبی. ایکنجیسنه مثال (شوکا باق نه سویلدیکنی ییلیور) کبی. مفعول به ده اولدیغی کبی مفعول الیه ده حرف املا

ایله انتها ایلدیکی صورتده های رسمیه دن اول بر (ی) یازیلور. مثلا : (باغچه یه کیت کر) کبی . فقط (کی) اداتیه انتها ایدن الفاظده (ی) یرینه برنون وضع اولنور. (اوتنه کنه بریکنه صتاشمه) کبی . مفعول الیه فعلک معناسنی تقید و تخصیصه خدمت ایدره . مفعول به دن غیری مفاعیله (مفعول به غیر صریح) تسمیه ایدیلور .

مفعول فیه

زمان و یا مکان بیان ایدن مفعوللردر . بوده مفعول یاپیله جق کلمه نك آخرینه بر (ده) علاوه سیله یاپیلور . مثلا : (کونده قاچ صحیفه یر از برلرسین) و (باغچه ده نه قدر کزدک) کبی که برنجی مشالده واقع کونده لفظی بر زمان وایکنجی مشالده واقع (باغچه ده) لفظی بر مکان افاده و بیان ایدرلر .

مفعول فیهلرک زمان بیان ایدنلرندن بعضیسی مفعول فیه اداتی اولان (ده) اداتنی المیه رق مجرد حالنده کلور . و بونلرده طبیعی اوله رق مفعول فیه معناسی موجوددر . مثلا : (بوکون چوق کزدم . یارین چوق ایشم وار . او برکون آوه کیده حکم . بو هفته چوق چالشعلیسک که مکافاتہ نائل اوله سین) کبی . اشبو مثاللرده واقع (بوکون ، یارین او بر

کون ، بوهفته) لفظلری مفعول فیهدرلر . چونکی هربری
برزمان افاده ایدیورلر مع مافیه مفعول فیه اداتی دخی مخذوف
بولیور . بونلر کی مفاعیل دها چوقدر .

عربی اسملر دخی تنوینلندیکی حالده مفعول فیه مقامنده
قوللانیلور . مثلاً : (باطناً ، ظاهراً ، عموماً) کی که باطنده ،
ظاهرده ، عمومده ، دیمکدر . و بعضاً دخی عربی و فارسی
اسمک اولنه (در) و (فی) اداتلری وضع اولنه رق
مفعول فیه یاییلور . (در حال یرندن قالدق رق شونطق بلیغی
ایراد ایلدی) و (فی الحقیقه طوغری و ناموسلی برآمددر)
کی . نهایتی (کی) کلان لفظلرده اسم اشارتله مفعول فیه
اداتندن اول برنون کتوریلور . مثلاً : (ارادیغکز کتاب
اوتہ کنده بریکنده دکدر) کی .

مفعول له

اجرا اولنان فعلک سبب و علتیه منشأ و مبدئی بیان
ایدر . بونک علامت فارقہ سی یعنی مفعول له اداتی ایکی
اولوب (دن ، ایچون) در . مثلاً : (خواجه کلدیکندن
بحثه دوام ایتدک ، و خواجه کلدیکیمچون بحثه دوام ایتدک)
کی که بونلرک ایکسییده بر معنا افاده ایدوب خواجه نک
کلدیکی بحثک دوامنه باعث اولدی دیمکدر . بعضاًده

برشیئک مبدئی بیان ایدر . (صباحلین اودن حرکتله
اقشام منزل مقصوده مواصلت ایتدک) کبی که حرکتمزک
منشأ ومبدئی (او) اولدیغنی بیان ایدر . مبدأ افاده ایدن
مفعولله ادا تندن اول برنون کتوریلور . مثلاً : (شوندن بوندن
بحث اولندی واوته کندن بروکندن بحث ایتدک) کبی . وبعضاً
دخی عربی وفارسی اسملرک اولنه (از ، من ، عن) ادا تلی
وضع اولنه رق مبدأ و (ل و برای) لفظلری قونیه رق سببیت
معناسی افاده ایدیلور . مثلاً : (ازهر جهت بومکافاته لایقدر
ومن القدیم دوستزدر وعن معلی المکتب ملکیه) کبی که هر جهتدن
بومکافاته لایقدر ، وقیدمدنبری دوستزدر ، و مکتب ملکیه
معلملرندن ، دیمکدر . سببیت افاده ایتدیکنه مثال : (لمصلحة
برای قدر طشریه کیده جکم و بن بوصقندی بی برای خاطر
چکیورم) کبی که مصلحت ایچون برای قدر طشریه کیده جکم
و بن بوصقندی بی خاطر ایچون چکیورم دیمکدر .

مفعول معه

اجرا اولنان فعلک کیمکله ویانه واسطه ایله اجرا
اولندیغنی بیان ایدر . وبومفعولک ادا تیده (ایله) ادا تیدر .
مثلاً : (احمد افندی ایله کزدم) و نردبان ایله دیواره
چقیدم کبی که برنجی مثالده (ایله) ادا تی مسند الیهک اجرا

ایلدیکی فعله احمد افندینک ده مشارکتی و ایدنجی مثالده
اجرا اولنان فعلک نردبان واسطه سیله اجرا اولندیغی
بیان ایدیور .

بعض عربی و فارسی اسملرک اولدرینه (با ، ب ، مع)
اداتلری زیاده قلنه رق برطاقم مفعول معه لر یاپیلور . مثلاً :
(بوغزته با امر عالی لغو اولمشدر چونکی بالمعاینه ایچنده
مواد مضره بولندیغی مع التأسف تبین ایلشدر) کبی . حروف
املا دن بریله منتهی اولان اسملره التحاقنده ایله ادا تنک
یا لکز الفی خذف اولنه ییلور . مثلاً : (باغچه یله اوغرا شتیق
کوجدر و عربه یله کز مک صفالیدر) کبی . فقط حروف
املا دن بریله منتهی اولیان اسملره التحاقنده الف ایله یا
ایکی سی بردن خذف اولتیق لازمدر ، چونکه یا لکز الف
خذف اولوب (ی) وقایه اولندیغی حالده مضاف ایله
مشابهت حاصل اولور . مثلاً : (بوخانه طاشله طپراقله
یا پلشدر) دینلوب (طاشیله طپراغیله یا پلشدر) دینله مز .

مفعول عنه

برده مفعول عنه واردرکه فعلک متعلق اولدیغی جهتی
کوستر . بوده (دن) اداتیدر . (بوکتابی احمد دن
الدم) کبی .

ایکنجی، حال

مسند الیہلرہ متمماتدن مفعوللرک حال وھیئتتی و برفعلک صورت صدورینی ارائه واشعار ایدن لفظدر . معلوم اوله که ترکیجده استعمال اولنان حاللر اکثریا فعل التزامیلرک مفرد غائبلرینه خفیفلرده (رک) ثقیلرده (رق) اداتلرینک علاوهسیله تشکیل اولنان حاللردر . مثلاً : (احمد افندی کوله رک دیدی که) کبی که احمد افندی کولدیکی حالده دیدی که دیمکدر . بونوع احوال مطلقاً فعللردن تشکیل اولنور . ارکان سائرۀ کلامدن بویولده حال شکیلی ممکن دکدر . بناءً علیه بالاده ذکر ایتدیکم وجهله بونلر ادوات ربطیه مقامنده قوللانیله یور، فقط بوصورت برطاقم التباساته سببیت ویریور . مثلاً : (احمد افندی کوله رک دیدیکه) مثالنده احمد افندی کولدیکی هنکامده می یوقسه کولد کدنصکره می دیدی اکلاشیله میور . زیرا کوله رک لفظی حقیقۀ حاملیدر یوقسه ربط مقامندمی استعمال اولنمشدر بیلنه مز . فقط سیاق وسباقدن اکلاشیله بیلور ایسه ده بوکا دائر آتیده برقاعده مخصوصه بیان اولنمشدر .

اصل حال ترکیبی برصیغۀ صله دن صکره (حالده وتقیدرده) کله لرینک علاوهسیله یاپیلان حاللردر . مثلاً :

(بن درسه چالشیدیغم حالده او وقتنی غائب ایدیوردی)
 ویاخود (درسنه چالشیدیغک تقدیرده مظهر مکافات
 اولورسین) کبی که بونلرک مغالرینک تفهمنجه التباس
 حصولی ممکن دکلدرد. و بعضاً حال یاییله جق فعلک آخرینه
 (ایکن) اداتنک علاوه سیله برطاقم حاللر یاییلورکه پک مقبول
 وذافع التباسدر. مثلاً : (بن درسه چالیشور ایکن
 او اوینایوردی) کبی که (بن درسه چالیشدیغم زمان)
 دیمکدر. مضافله اکتساب ایده جکی مشابهندنشی ایکن
 اداتندن یالکز الفک خذفی جائز اوله منر ایسه ده الف
 ویانک بردن خذفی جائزدر. مثلاً : (کلورکن) دینلوب
 (کلوریکن) دینله منر و بعضاً فعل التزامیلرک مفرد
 غائبلرینک تکرریله حال یاییلور وطبیعی فعلک تکررینی
 بیان ایدر. مثلاً : (احمد افندی کوله کوله بوکتابی بکا
 ویردی) کبی که کولدیکی حالده دیمکدر. بعضاً مصادر
 ترکیه بر (سزین) علاوه سیله دخی حال یاییلور. مثلاً :
 (والحاصل فضائل اخلاقیه دن قطعاً بهره مند اولقسزین
 جمله سنی جامع کبی کورنمکه مساعد الخ) « فضائل
 اخلاقیه دن » و بعضاً عربی اسملرک آخرلرینه قاعده عربیه
 اوزره برتنوین زیاده سیله حال یاییلور. مثلاً : (تعظیماً
 اللرینی اوپدم) و (مسروراً امرلرینی اجرا ایلدم) کبی که

(تعظیم اولہرق و مسرور اولہرق) دیکدر . و بعضاً فعلک صورت صدورینی بیان ایدر . مثلاً : (اودرسہ چالیشیوردی حالبوکہ بن یازیلہ مشغول ایدم ، و اودرسہ چالیشیور ایسہدہ بن یازیلہ مشغول ایدم) کبی کہ فعلک صورت صدورینی بیان ایدر . ارکان سائرہ جملہدہ اولدینی کبی حاللرک دخی عطف واسطہ سیلہ تعددی جائزدر . مثلاً : (قوشہرق و اوینایہرق کلان کیدر؟) کبی . فقط صیغہ صلہ ایلہ (حالہ و تقدیردہ) کلمہ لرینک ارتباطندن حصوہ کلان حاللر ایلہ (ایکن) اداتندن تشکل ایدن حاللرک تعددندہ اولکی صورتدہ صیغہ صلہ لرادات عطف ایلہ تعدد ایدرک (حالہ و تقدیردہ) لفظلری اک صکرہ کی حالہ التحاق و ایکنجی صورتدہ دخی (ایکن) اداتی کذلک اک نہایتدہ کی حالہ انضمام ایدر . مثلاً : (درسلرپک چوق اولدینی و امتحان زمانی تقرب ایتدیکی حالہ) و یاخود تقدیردہ (ینہ سن درسہ چالیشیورسین) و (درسلر کوچلشمکدہ و امتحان زمانی تقرب ایتمکدہ ایکن ینہ سن درسہ چالیشیورسین) کبی . حاللرک حرف عطف واسطہ سیلہ تعددی ایکی یہ قدر جائز اولوب زیادہ سی مقبول و معتبر دکدر . انجق ادات ربط ایلہ ربط ایلملیدر . مثلاً : (درسلر کوچلشمکدہ و امتحان زمانی تقرب ایدوب وقت حالی کسب ندرت ایتمکدہ ایکن) کبی .

م: اوچنچی تمیز

برجمله دن رفع ابهام ایدرك تقييد و تخصیص ایلر . تمیز
 برقاچ درلو تشکیل اولنور . اولاً مصادر، و اسملر، و صفتلرک
 آخرينه بر (جه) اداتی علاوه قلهرق تشکیل ایدیلور .
 مثلاً : (چالشمقجه بن آندن آشاغی قالم، واملاجه خیلی
 ترقی ایتمش، و بویازو کوزلکجه شوکا فائقدر) کبی . اشبو
 مثاللرده موجود و مستقراولان ابهام (چالشمقجه، واملاجه،
 وکوزلکجه) لفظلریله رفع وازاله ایدیلرک جمله تمام اولمشدر .
 اسملرک آخرينه (جهتیله) علاوه اولنهرق کذلک برطاق تمیزلر
 تشکیل اولنور . مثلاً : (تربیه جهتیله بوشا کرد بتون
 رفقاسنه تفوق ایلشدر) کبی . و بعضاً قاعده عربیه اوزره
 عربی اسملرک آخرينه تنوین زیاده سیله یاپیلور .
 مثلاً : (بو عرصه طولاً شوقدر و عرضاً بو قدردر)
 دینلورکه (بویجه واکجه) دیمکدر . بعضاً برجمله تمیز
 واقع اولهرق دیگر برجمله یی تقييد و تخصیص ایدر . شویله که:
 جمله صیغه صله اولهرق انشا و آخرينه بر (جهتیله) لفظی
 املا قلنور . مثلاً : (قوشه رق کلدیکم جهتیله چوق یورلدم)
 کبی . و یا خود جمله (اولق واولسی و بولنسی) مصدرلریله
 ربط اولنهرق نهایتنه بر جهتیله علاوه ایدیلور . مثلاً : (وقت
 ایرکن اولق جهتیله براز توقف ایتدم، و مومی الیه برادر مک

دوستی اولسی جهتیاه چوق نصیحت ایلدم، ویاخود مومی الیه برادریم دوستی بولغسی جهتیاه چوق نصیحت ایلدم (کبی . اشبو جهله لرده واقع (جهتیاه) یرینه (مناسبتیاه، ملابسه . سیاه، حسبیاه) لفظلری کتورلدیکی تقدیرده معنایه صحیح اولور . ومعناجه هیچ برفرق مشاهده قلغز . مثلاً : (وقت ایرکن اولق مناسبتیاه، ملابسه سیاه ، حسبیاه ، براز توقف ایتدم . ومومی الیه برادریم دوستی اولق ویا بولغ مناسبتیاه ، حسبیاه، چوق نصیحت ایتدم، ومومی الیه برادریم دوستی اولسی ویا بولغسی مناسبتیاه ، ملابسه سیاه ، حسبیاه، چوق نصیحت ایلدم) کبی . تمیزلر دخی عطف واسطه سیاه تعدد ایدرلر . فقط ادات تمیز الک صکره کی تمیزه التحاق ایدر . مثلاً : (احمد افندی علوم وفنونجه خیلی ترقی ایتمش) کبی .

دردنجیسی ، اضافت

فاعل، ومفعول، وصف، مقامنده قوللا نلیوب مقامات سائرده استعمال اولغ اوزره ایکی اسمک لفظاً ومعناً بربرینه مربوطیتنه اطلاق اولنورکه تعریف وتخصیصی بیان ایدر . ترکیه اضافت لرده (مضاف الیه) اول و (مضاف) صکره کتوریلور . ومضاف الیه آخرینه ادات اضافت اولان صاغر کاف بعضاً کتوریلور بعضاً کتورلمز . مثلاً : (احمدک

کتابی، باغچه‌نک آغاجی (و نارآغاجی، استانبول بوغازی) کی. اضافت ایکی یه تشعب ایدر. برینه اضافت تملیکیه، دیگرینه، اضافت بیانیه، اطلاق اولنور. اضافت تملیکیه تملک واختصاص معنلرینی بیان ایدر. تملک واختصاص معنلرینی بیان ایدوب مضاف الیهی معین اولان اضافت-لرده صاغر کاف یازیلور ومضاف الیهی معین اولیانلرده یازلر.

مثال

مضاف الیه معین مضاف الیه غیر معین

باغچه‌نک میوه‌سی	باغچه میوه‌سی
بوستانک بادنجان	بوستان بادنجان.
قپونک مندالی	قپو مندالی
مکتبک خواجه‌سی	مکتب خواجه‌سی
مدیرک اوطه‌سی	مدیر اوطه‌سی

امثله مسروده دن مثلاً : باغچه‌نک میوه‌سی، و باغچه میوه‌سی (اضافت‌لرینک احوال وکیفیاتنی تدقیق ایدلم . (باغچه‌نک میوه‌سی) دینلدیکی وقت مخاطب ایله یلنمزده معلوم ومعهود بر باغچه‌نک میوه‌سندن بحث اولندیغی ادراک ایدیلور. و صاغر کافسز اوله رق یالکزجه (باغچه میوه‌سی) دینلدیکی وقت میوه‌نک واقعا بر باغچه‌ده حصوله کلمش میوه‌لردن

اولدیغی ا کلاشیلور ایسه ده هانکی باغچه محصولندن اولدیغی
بیله من .

مضاف الیه معین اولوب مضافله برابر برشیئه علم اولورسه،
اولحالده صاغر کاف ینه خذف اولنور . مثلاً : (قز قله سی،
استانبول بوغازی، یدی قله مارولی، بیرام پاشا بقله سی) کبی که
(قزک قله سی، استانبولک بوغازی، یدی قله نک مارولی)
دیگدر .

بوصوک صورتدهده یازیله بیلورسه ده اولوقت علم اولیوب
اضاف عادیه اولور .

مضافت بیانیه

. برشیئک نوعی وندن معمول ایدوکنی بیان و اشعار ایدن
اضافتلردر. اگر بو اضافت برشیئک نوعی بیلدیرر ایسه یالکز
صاغر کاف خذف اولنور . مثلاً : (چام آغاجی، چنار
آغاجی) کبی. و اگر برشیئک ندن معمول اولدیغی اشعار
ایدر ایسه مضاف الیهک آخرنده کی (کاف) خذف اولنغله
برابر مضافک آخرنده کی (ی) دخی خذف اولنور .
مثلاً : (آلتون ساعت، کموش یوزک، تیمور یول) کبی. فقط
اوزم خوشابی، خوریمکی، دینور . چونکه بو اضافتلرده
بردرجهیه قدر معنای اختصاص واردر. و معنای اختصاصی

شامل اولان بر اضافتک مضافی دخی کرک (ی) ایله وکرک (ی) سز یاز یله بیلور . ترکیه اضافتکرده مضاف الیهک آخری متحرک ایسه (کاف) دن اول بر (نون) و مضافک آخری متحرک ایسه (ی) دن اول بر (سی) یازلق لازمدر . مثلاً : (اوطه نك پنجره سی) (وقز قله سی) کبی . اضافت بیانیه برده اضافت تشبیهیه تقسیم اولنور . اضافت تشبیهیه برشیئک کرک نوعی وکرک جنسی تشبیه طریقیله تعیین و اشعارایدن اضافه اطلاق اولنور . بوده ایکی صورتله اوله بیلوب یامضاف الیه مضافه تشبیه ایدیلور ، و یا خود عکسی اجرا قلنور . بوهی ایکی صورتدده مضاف الیهک صاغر کافی حذف اولنور . مثلاً : (کوکل کعبه سی ، اتمک آیواسی) کبی . اضافت ترکیه کبی ، جمله لری ، بعضاً اضافت فارسیه لر دخی تقييد و تخصیص ایدرلر . اضافت فارسیه لر ایکیسیده فارسی و یا عربی و یا خود بری فارسی و دیگری عربی ایکی لفظدن تشکل ایدر . و مضاف ، اول و مضاف الیه صکره کلور . فقط مضافک آخری دائماً مکسور و مضاف الیهک آخری ساکن اوقنور . ایکی لفظ فارسیدن تشکل ایتدیکنه مثال : (بغته وقوعیافه ظهور اولان فورتنه سفینه مزی پازیجه باد نما ایتدی) کبی . ایکی لفظ عربییدن تشکل ایتدیکنه مثال : (جناب حق حامی عدالت پادشاهمز افندمز حضرتلرینی اریکه آرای شوکت

وشان بیورسون) کبی. بریسی فارسی دیکری عربی الفاظدن
 تشکل ایتدیکنه مثال : (پازده اهل عصیان اولغی کیم
 ایستر) کبی. مضافک آخری (ه، ی) حرفلرندن بریله
 منتهی ایسه، مذکور حرفلردن صکره برهمزه وضع اولغی
 لازمدر. یوقاروکی مثاللرده اولدیغی کبی. فقط (ا، و)
 حرفلرندن بریله منتهی ایسه اولخالده بر (ی) علاوه
 ایدیلور. مثلاً : (فیفای واسع الانهای کائناده) کبی.
 بعض مضاف الیه، اضافت ترکیه ده اولدیغی کبی، مضافه
 تقدم ایدر. وایکیسی بردن برشیئه علم اولور. مثلاً :
 (خرج راه و میکده) کبی. کړك اضافت ترکیه وکړك اضافت
 فارسیه لړك تتابعی جائزدر. مثلاً : (باغچه نك میوه سنك
 اثماني) و (پازده اهل عصیان) کبی. بعضاً جمله لری، عربی
 قاعده سی اوزره یا بملش اضافت لرده تقييد و تخصیص ایدرلر.
 بونلرده، ایکی لفظ عربیدن تشکل ایدوب اولکیسنه مضاف،
 صکره کنه مضاف الیه تسمیه اولنور. و مضافک آخری دائماً
 مضموم و مضاف الیه معرف باللام اولور. مثلاً : (دارالشفقه،
 رئيسی العصاة، معلم المکتب) کبی. اضافت عربیه لرده تتابع
 اضافت، ترکیب اضافینک هیئت برشیئه علم اولورسه جائزدر.
 مثلاً : (نزد معالیوفد آصفانه لرنده) کبی.

بشنجیسی، ترکیب وصفی

جمله نك اجزا واركانندن برينك حال وکيفيتنى بيان ايدن لفظدر. وکيفيتنى بيان ايتديكى شيئده (موصوف) اطلاق اولنور . (صفت) اول (موصوف) صکره کلور . صفتله موصوفك بردن اتیاننه (ترکیب توصیفی) اطلاق اولنور. مثلاً: (کوزل آدم، پشمش يملک، انسانیتلی قادین) کبی. اشبو مثالده واقع (کوزل ، پشمش ، انسانیتلی) لفظلری (آدم، يملک، قادین) لفظلرینی توصیف ایتدیکنندن و برنجیلر صفت، ایکنجیلر موصوف اولدیغندن اشبو ترکیبلر (توصیفی) اولمش اولورلر. ارکان و اجزای جمله دن برینی برصورتله تقييد ایتدیکنه مثال : (درت آت کورددم ، سکرز قوزی الدم) کبی که (درت و سکرز) لفظلری (آت و قوزی) لفظلرینی تقييد و تعیین ایلدکارلندن برنجیلر صفت ایکنجیلر موصوف، و تراکیب مذکوره دخی (توصیفی) در. السنه سائرده اولدیغی کبی ترکجهده صفت ایله موصوف ییننده مشابهت مقبول و معتبر دکلدر. فقط بعضیلره کوره موصوف حد ذاتنده مؤنث ایسه اولخالده مطابقت مذکوره جائز اوله بیله جکی و (مدیره قادین) کبی ترکیبلر مقبول و معتبر طوتیله بیله جکی اکلایمقلده ایسه ده بنده کزجه (مدیره قادین عاقله دختر) کبی ترکیبلر قطعاً جائز دکلدر. زیرا عربیده بومشابهت

(امراء) کبی کلمه نرده تاء تأیث بولندیغندن ومؤنث سماعیلردخی
 تاء تأیث سز عد اولندیغندن التزام اولنور. اسکی عثمانلیجه ده
 (بوقادینلر عاقله در) دینلور ایمش، اما شمدی دینلیور و دینلار ماسی
 مرجس حدر. صفات ترکیه نك اوللرینه برطاقم ادوات زیاده سیله
 مغالرنجه برطاقم فرقلر حصوله کتوریلور. برصفتک اولنه
 ادوات مبالغه دن (اگ، چوق، پک، خیلی، زیاده)
 لفظلری کتوریلور ایسه صفت طبیعی مبالغه ایله توصیف
 ایدر. مثلاً: (چوق فنا یازدک، ویک فنا اوقودک، والک فنا
 از برلدی) کبی. واکر صفتلرک اوللرینه (کبی، مثللو، قدر) اداتلری
 کتوریلور ایسه وصفک مقایسه طریقله وقوع بولدیغنی بیان
 ایدر. مثلاً: (بوقدر کوزل آدم کورمدم، و بو مثللو نادان
 آدم آز کوردم، و بونک کبی سلیس یازی نادر در) کبی. اکر
 مقایسه طریقله برشیئک برشی اوزرینه تفضیل وترجیح
 اولنسی لازم کلور ایسه مشبه بهدن صکره بر (دن) اداتی کتورلمک
 لازمدر. مثلاً: (درسه چالشحق خایلازلقدن ایودر). اشبو
 مثالده واقع (چالشحق) ایله (خایلازلق) بربرینه نسبت اولنه رق
 چالشحه نك ایولکی خایلازلقده کوریله جک اولان صوری
 ایولکه تفضیل وترجیح اولنمشدر. انجق مبالغه صیغه لرند
 بویه برنسبت بولنمیوب انلریالکر صفتک افراطنی بیان ایدر.
 فقط بو صورت براز ضعیف اولدیغندن (دن) اداتندن

صکره و مشبه بهدن اول برده (دها) لفظی علاوه ایدیلوب (چالشمق خایلازلقدن دها ایودر) دینلور. صفتلر بعضاً مرکب اولور ایسه ده موصوفلرله برلشدکلی حالده بسیط بر (ترکیب توصیفی) حصوله کلور. مثلاً: (اسمیریوزلی برچوجق کلدی) و (اوزون بویلی برآدم کلدی) و (قیصه بویلی برقادین کلدی) کبی که (اسمیریوزلی، اوزون بویلی، قیصه بویلی) لفظلری مرکب صفت اولدقلری حالده (برچوجق، برآدم، برقادین) موصوفلریله برلشوب بر ترکیب توصیفی تشکیل ایتملردر.

اسلوب عربی وفارسی اوزره تشکیل اولنان (ترکیب توصیفیلر) ده (موصوف) مقدم (صفت) مؤخر کلور. وموصوفلرک آخری مکسور اوقونور. موصوفلر (ه، ی) حرفلرندن بریله منتهی ایسه آخرلرینه بر (همزه) مکسوره کتوریلور. مثلاً: (ای مهره هیکلتراشان) و (فاروقی جهان) و (مزرعه نابتیه) کبی. فقط ترکیب توصیفی فارسیلرده صفت ایله موصوف بیننده مطابقت مقبول ومعتبر دکل ایسه ده ترکیب توصیفی عربیلرده مطابقت مذکوره به بغایت رعایت اولتمق اقتضا ایدر. مثلاً: فارسی اولان اشبو ترکیب توصیفیده (خانه مذکوره) دینلیوب (خانه مذکور) دینلور. وعربی اولان شو ترکیبیده (مزرعه نابتیه) دینلور.

متممات یکدیگرینی دخی تقییدایدرلر. مثلاً: (احمد افندینک اوشاغی کلدیکی حالدہ بزمکی کلدی) مثالندہ کی (کلدیکی حالدہ) حال ایسہدہ بودخی دیگر برحال ایلہ تقیید ایدیلور. مثلاً: (احمد افندینک اوشاغی قوشہرق کلدیکی حالدہ بزمکی کلدی کی) . بوندن صکرہ برطاقم فعل متعلقاتی واردرکہ بونلرلہ تشکیل اولنان جملہلر ہیچ بروقت برمعنای تام افادہ ایتمزلر و بناء علیہ ناقصدرلر . بونلردہ شونلردر . (مصدرلر وصیغ ربطیہ) . فرع فعل، دیمدک، زیرا بز فرع فعللری صیغ ربطیہ دن اولان (صلہ) لرہ داخل بیلدیکمزدن صیغہ مذکورہدہ تعریف و بیان ایدہ جکر .

مصدرلر

مصدرلر دخی افعال سائرہ کی فاعل، ومفاعیل آلہ بیلورلر. مثلاً: (بوشا کرد درسنہ چالشعق لازمدر) کی. اشبو جملہدہ واقع (بوشا کرد) فاعل و (درسنہ) مفعولدر. بوصورت جملہء اسمیہ مقامندہ اولدیغندن (بوشا کرد درسنہ) مبتدا و (چالشعق لازمدر) خبر اولور . فقط مصدردن مفاد اولان حدثک شمولی استیلور ایسہ او حالدہ فاعل خذف اولنہ بیلور. مثلاً: (چالشعق ایدر، واویومق لازمدر) کی کہ (انسان چالشعق ایدر، وآدم اوویومق لازمدر)

مقامنده (انسان) و (آدم) کله لری مخدوفدر . فقط
مفعول به نکره اولور ایسه فاعل مجرد حالنده کتوریلور .
مثلا : (محمد پدرینک سوزینی طوتمق واجیدر) و (علی
پدرینک ایشنی تسویه ایتمک لازمدر) کبی . مصدرلرک فاعلی
انلردن صکره کلان خبر، و یا فعلک فاعل ومفاعیلی اوله بیلور .
بر مصدرک فاعلی کندن صکره کلان بر خبرک فاعلی یعنی
مبتداسی اولدیغنه مثال :

محمد افندی یه درسنه چالشمق لازمدر .

صکره دن کلان بر فعلک فاعلی اولدیغنه مثال :

محمد افندی یه شمدی چوق چالشمق ایستر کبی .

بر مصدرک مفعولی صکره دن کلان بر خبرک مفعولی

اولدیغنه مثال :

باغچه یی کرمک لازمدر کبی .

بر فعلک مفعولی اولدیغنه مثال :

باغچه یی تیمار ایتمک ایستر کبی .

مصدره احوال اسم عارض اولدقده فاعل ومفاعیلی

حالی اوزره قالور . مثلا :

محمد افندی اوه کیتمک لازمدر .

محمد افندی اوه کیتمکدن محترزدر کبی .

اشبومصدر اصلی یرینه مصدر تحفیفی دخی قوللانیلور.
فقط فعلیتده بونلرک قوتی آزدرد . بونلرک فاعلیری معرف
اولدینی حالده آخرلرینه (کاف) کلور. مثلاً : (محمدافندی
چاشمق لازمدر) بونی مصدر تحفیفی ایله تشکیل ایدلم :
(محمد افندینک چاشمه سی لازمدر) کبی .

فاعل غیر معرف ایسه کماز. مثلاً : (چوجق درسنه چاشمق
ایی در) و (چوجق درسنه چاشمه ایی در) و (چوجق
درسنه چاشمسی ایودر .) کبی. مصدرلر، کرک فاعلر و کرک
فعللر کبی تعدد ایده ییلورلر. مثلاً : (درسنی اوقومق
واز برلک ایی در) کبی. و بعضاً کلامه سرعت و یرمک ایچون
حرف عطف خذف اولنهرق (درسنی اوقومق از برلک
ایی در) دینلور.

مسندد تعدد ایتدیکنه مثال : (شاگرد ایچون برنجی
ایش درسنی اوقومق واز برلکدر) کبی. فقط ادات ربط
اک صکره کی مصدره داخل اولور . بونلر ادات ربط ایله
تعدد ایلدیکی ادات ربط بختده کوستریله جکدر . لسا .
نمزده مستعمل عربی مصدرلر دخی طبق مصادر ترکیه
کیدر . مثلاً : (مرحمت وشفقت شعار انسانیتدر) کبی.

حرف عطف

(واو) ترکیه ده دخی عطف مقامنده استعمال اولنور.

بوحرف واسطه سیله فاعل، ونائب فاعل، ویا مبتدایه، برشی عطف اولدینی حالدہ معطوف ایله معطوف علیہک عینی فعل ویا خبرده اشتراک لرنی بیان ایدر. مثلاً: (احمد و محمد کلدی) و (بوکون قارو طولو یاغدی) و (احمد و محمد عالمدرلر) کبی. برفاعل ونائب فاعل ویا مبتدایه ایکی فعل ویا خبر اسناد اولغنی مراد ایدیلور ایسه کذلک ارکان مذکورہ ینہ حرف عطف واسطه سیله عطف ایدیلور. مثلاً (احمد کلدی و او یودی) و (قار یاغدی و اریدی) و (احمد عاقل و عالمدر) کبی. فقط حرف عطف ایله مربوط ایکی فعل ویا خبرک برفاعل ونائب فاعل ویا مبتدایه یعنی (مسند الیہ) اسناد اولغنی ایچون بونلرک برزمانده بولغلی اقتضا ایدہ جکی و مثلاً: (احمد کلدی و او یودی) جمله سنده بولنان (کلدی) و (او یودی) فعللری برزمانده اولدیغندن مقبول اولوب، فقط (احمد کلدی و او یومش) دینله میه جکی بعضیلر طرفندن ادعا اولغقدہ ایسه ده بکا قالور سه ایکی فعلک برزمانده اولملری اقتضا ایتیه جکی کبی برحالدہ اولملری ده اقتضا ایتمز. (احمد کلدی و او یومش) دینلور. کلدیکی محقق اولدینی ایچون « کلدی » و او یودینی محکی اولدینی ایچون « او یومش » دینلور. کذلک (احمد کلدی و او یومامش) دخی دینلور. بعضاً برفاعل و بر مفعول بر (و او) ایله دیگر برفاعل

و بر مفعوله عطف ایدیلوب ایکیسنه ده بر فعل اسناد اولنور .
 (بن مکتبه و محمد اود کیتدک) دینلور . و فعل متکلمه
 تبعیت ایدر . (واو) اختصار ایچون خذف ایدیلور . مثلاً :
 (احمد ، محمد ، حسن ، افندیلر کلدی کیتدی) کبی . حرف
 عطف ایله معطوف ایکی کلمه بیننده (یعنی معطوف
 و معطوف علیه) بیننده بر مناسبت مادیه و معنویه بولنق
 لازم کله جکی و مثلاً : (احمد افندی وقوزی طیشارو
 چیقديلر) دینله میوب چونکه احمد افندی ایله قوزی بیننده
 نه ماده و نه ده معنا بر مشابعت موجود اولدیغندن بونک
 قاعدة جائز اوله میه جنی فقط (احمد افندی واوشاغی
 طیشارو چیقديلر) دینله ییلوب چونکه احمد افندی ایله واشاق
 ایکیسیده انسان اولد قلرندن بینلرنده بر مناسبت موجود اولدیغنی
 و بناء علیه یکدیگره عطف ایدیلله جک اولان کلمات بر جنسدن
 اولق و بینلرنده بر مناسبت بولنق لازم کله جکنی بعض ذوات
 ادعا ایتکده ایسه لرده بکا قالورسه اشبو برنجی صورت
 دینلور . و حتی بشقه درلو دینله مز بیه . چیتیق فعلنده
 احمد افندی وقوزی مشترک اولدقلری ایچون دینلور . زیرا
 بو ترکیب « احمد افندی طیشارویه چیقدی » و « قوزی طیشا-
 رویه چیقدی » تقدیرنده اولوب ایکی فعل دخی چیتیق
 و ایکیسی ده طیشارویه اولدیغندن منع تکر ایچون عطف

ایله دینلور . استمار کبی جمله لر دخی یکدیگره عطف اولنور . مثلاً : (احمد کلدی و محمد کیتدی) کبی . فقط یینلرنده برمناسبت بولنق لازمدر . و برده بر جمله دیگر جمله یه صفت و یا حال مقامنده داخل اولور . و بوکا دیگر بر صفت و یا حال اولان جمله نك تشریکی مراد اولنورسه (واو) ایله عطف اولنور . مثلاً : (برآدمکه ایشنه غیرت و اقدام ایدر و طریق راستیدن ایرلامغی کندینه بروظیفه نجیه ییلور آز وقت ایچنده تفیض ایدر) کبی . فقط یینلرنده برمناسبت بولنمیان جمله لر عطف اولنه ماز . مثلاً : (احمد افندی او یویور و قوزی طاغده اوتلامقده در) کبی . فقط مناسبست و ارایسه عطف اولنور . مثلاً : (صباح اولدی و قوشلر اوتوشمکه باشلادی کبی .

صیغ ر بطیه

سمولری دیگر جمله نك مضمونه مربوط اوله رق (ربط) مقامنده قوللانیلان صیغه لر در که بشه تقسیم اولنور . (صیغه تعقیبیه ، صیغه توقیتیه ، صیغه ابتدائیه ، صیغه انتهائیه ، و صیغه صله) .

صیغه عطقیه

اداتلر تکرار ایتیمه رك بر فاعلدن صدور ایدن ایکی

فعلی بری برینه ربط ایله کلامه حسن انضباط و یرمک ایچون قوللانیلور . بونده قاعده ماده اصلیه نك آخرینه ساکنلرده (وب) و متحرکلرده (یوب) علاوه ایتمکدر . مثلاً : (دون احمد افندی کلوب کیتدی) و (دون احمد افندی او قویوب از برلدی) کبی که (کلوب کیتک) و (او قویوب از برلک) فعللری احمد افندیدن صدور ایتدی دیمکدر . و برده صوک فعل هانکی زمان وهانکی شخصدن ایسه صیغه عطفیه ایله مربوط اولان فعلده، اول زمان و اول شخصدندر . مثلاً : بالاده کی مثاللرده واقع (کلوب) فعلی (کیتدی) فعلنه نظراً و (او قویوب) فعلی (از برلدی) فعلنه نظراً ماضی شهودینک مفرد غائیدر . بعض مصدرلرک صیغه عطفیه سنده (تا) لر (داله) منقلب اولور . مثلاً : (خیر ایدوب دعا آل) کبی که (ایتک) مصدرندندر . و (همان کیدوب کل) کبی که (کیتک) مصدرندندر .

صیغه تعقیبیه

کندوسنک اجراسندن صکره دیکر برفعلک اجرا اولندیغنی افاده ایدر . بونده قاعده ماده اصلیه ساکنلرده (نجه) و متحرکلرده (نیجه) علاوه ایتمکدر . مثلاً : (بن

کلنجہ اوکیتدی (ویاخود (بن استہینجہ او ویردی) کبی .
 اشبو مثاللردن مستبان اولدینی اوزره کندیلرندن صکره
 دیگر برفعلک اجرا اولندیغنی یعنی کندیلری شرط واقع اولوب
 جزا واقع اوله حق فعلک انی تعقیب ایتسنه دلالت ایتدیکنی
 بیان ایدر . اسلوب قدیم اوزره بعضاً ماده اصلیه (یجق) ویا
 خود (یجک) علاوه سیله ده یاپیلور . مثلاً : (بن کلجک
 اوکیتدی) ویاخود (بن آلیجق اوسس چیقارمدی) کبی .
 و بعضاً صیغه صله لرك آخرینه (کبی) اداتنک علاوه سیله
 اولور . مثلاً : (بن کلدیکم کبی اوکیتدی) کبی . واکر تعقیبک
 تجیلی مراد اولنور ایسه احوالده مضارعک مفرد غائبنک
 مثبت ومنفی صورتلری متصلاً کتوریلور . مثلاً : (بن
 کلور کلماز اوکیتدی) کبی .

صیغه توقیتیه

کندی مضموننک وقوعی اثناسنده مضمون جزانک دخی
 همه حال وقوعبوله جغنی یعنی کندیسنک مدت وقوعنده
 دیگر برفعلک دخی اجرا اولندیغنی بیان ایدر . بونده قاعده
 ماضی شهودینک جمع متکلمنه بر (جه) اداتی علاوه
 ایتکدر . مثلاً : (بن کلدکجه اوکییدیور) کبی . فقط
 (اولوق) مصدرندن تشکیل قلنان صیغه توقیتیه که

(اولدجه) در، مقام تصغیرده دخی قوللانیلور . مثلاً :
 (اولدجه معلوماتی وار) کبی که براز معلوماتی واردرد دیمکدر.

❦ صیغهٔ ابتدائیه ❦

برفعلک بدایت وقوعی کوستروب اشبو زماندن اعتباراً
 تکلم زمانه قدر دیگر برفعلک بلا فاصله دوام وقوعی اشعار
 ایدر . بونده قاعده فعل التزامینک مفرد غائبه بر (لی)
 علاوه ایتمکدر . مثلاً : (قیش کله لی چوق چالشیورم)
 کبی که (قیش کلدیکی زماندن شوآنه قدر چوق چالشیورم)
 دیمکدر . صیغهٔ ابتدائیه اداتی اولان (لی) اداتندن صکره
 بعضاً بر (بری) و یاخود (دنبری) علاوه ایدیله رکینه
 ابتدائیه مقامنده قوللانیلور . مثلاً : (قیش کله لی بری چوق
 چالشیورم) و یاخود (قیش کله لی دنبری چوق چالشیورم)
 کبی که معنا هیچ تبدل ایتیوب بلکه مضمون جمله یی بدرجه
 دها ایضاح ایدر .

❦ صیغهٔ انتهاییه ❦

کندوسندن صکره کلان برفعلک غایتی افاده ایدر .
 بونده قاعده ادات تعقیب اولان (نجه) لفظنه ادات
 انتها اولان (یه دک) (یه دکین) (یه قدر) لفظلرینی
 علاوه ایتمکدر . مثلاً : (خصوصات مسروده قابل اعتراض

اولیه جق بر صورتده اثبات ایدیلنجیه دک، ویاخود دکن، ویاخود قدر، براهین ودلائل مقنعه طلبنده اصرار ایدرز (کبی. فقط بوراده اداات تعقیبک تابع اولدینی قواعد دخی رعایت اولنمق لازم کلدیکندن آخری متحرک اولان مواد اصلیه ده (نجه) یرینه (نجه) کتورلمک لازمدر. مثلاً : (بو خدمتی استه نجهیه قدر چوق بکدم) کبی .

ذیل

حال، وصیغه عطفیه، وتعقیبیه، مجتلیرینه علاوة برقاعده اخراپی دخی بوراده ذکر ایتمکسزین ترک ایده میز .
 بوقاعده نک واضعلرنجه (و ب) و (یوب) طرزنده کی صیغه لر صیغه تعقیب و (رک) و (رق) طرزنده کی صیغه لر صیغه استمرار تسمیه قلوب بونلر ایچون قاعده آتیه درمیان اولنیور. صیغه تعقیب وصیغه استمرار عطف مقامنده استعمال اولنورلر ایسه یکدبکری مقامنده استعمال اولنه بیلورلر .
 مثلاً : (بازاره کیدیلوب الیسه النمش) یرینه (بازاره کیدیلره رک البسه النمش) دینله بیلور. و (فلان ایله بوکون کوریشیله رک ایستدیککز شیلر عرض اولندی) یرینه (فلان ایله بوکون کوریشیلوب ایستدیککز شیلر عرض اولندی) دینله بیلور. زیرا بوایکی مثلاً یکیسنده دخی مقصد عطف اولوب برنجیسنده (بازاره کیدلمش والیسه النمش) وایکنجیسنده

(فلان ایله کوریشلیدی وایستدیککز شیلر عرض اولندی)
 دینلک مطلوبدر . لکن صیغه تعقیب مطلقاً تعقیب افاده
 اتمک و صیغه استمرار مطلقاً استمرار افاده اتمک اوزره
 کتورلمش ایسه انلرک یکدیگری مقامنده استعمالنده بیوک خطا
 وارددر . مثلاً : (زید فلان لقردی بی اوطه یه کیرر ایکن می
 سویلیدی ، یوقسه کیرد کدنصکره می سویلیدی ؟) سؤالنه جواباً
 (کیروب سویلیدی) دیدیکمز و بونکله سونلک فعلی کیرمک
 فعلنی تعقیب ایتدیکنی بیلدرمک ایتدیکمز حالده (کیروب)
 رینه (کیررک) دیر ایسه ک بخلاف مقصود افاده ده بولنمش
 اولورز . کذلک (کیررک سویلیدی) دیوب بوندن دخی
 (کیررکن سویلیدی) معناسنی مراد ایتدیکمز حالده انک
 رینه (کیروب سویلیدی) دیه میز .

صیغه صله هـ [۱]

جمله لر اسم مقامنده فاعل و مفعول و صفت و کذا

[۱] صله تعبیری عربجه بشقه معناله کلدیکی بیانیه بزده
 صله تعبیری معنی استعمال جائز اولمادیخی بعض ذوات جانبندن
 درمیان قلمشده عربجه هر نهیه نه تعبیر اولنور ایسه آنی عیناً
 اومعناده استعماله مجبوریمز اولمادیغندن و صله تعبیری ایسه بزده
 مستعمل اولان معنا سجه خیلی سنده زدنبری مستعمل اولوب کندیسنی
 بزه طامتش تعبیر اتدن بولندیغندن ار باب اعتراضک اعتراضلری

اولورلر ایسه انلره صله جملهلری وانلرک فعللرینه صله فعللری دینلورکه لسانمزده ادات ربط مقامنده دخی قوللانیلور. مثلاً : (محمد چیقدیغنی کوردیم) دیدیکمز حالده بوندن مرامز محمدی کورمش اولق دکل الا (محمد چیقدی) جمله سنی کورمش اولق اولدیغندن بوراده (محمد چیقدی) جمله سی مفعول واقع اولغله صله جمله سی اولمش اولور. اوحالده (چیقدیغنی) فعلی دخی صله فعلی اولمش اولور. فقط صله فعللری و تعبیر اصح اوزره صله فعلی شکنده کی افعال بعضاً اسم مقامنده دخی کلور. بونلرک اسم مقامنده کلر یله صله اوله رق کللری کمال دقتله تقریق اولنه جق برشیدر. بونلر صله اوله رق کلورلر ایسه فاعللری هیچ بروقت (کاف) آلمز. بالعکس اسم مقامنده کلورلر ایسه اوحالده فاعل ایله اوفعل ییننده کی مناسبت مضاف و مضاف الیه مناسبتیدر. بو جهته له اکر فاعل معرف اولور و یا خود اضافت ایچون کافک کلسی هر نه سببه مبنی

عقلاً باطل ایدی. لکن بزم مباحثلره قبول معقولات ایتدیرمک مشکل اولدیغندن بو بابده بر قاعده یه بناء فکر ایدلمی ارزو اولنور ایکن الله راضی اولسون عبدالرحمن ثریا افندی (میران البلاغه) تام اثرینک الی دردنجی صحیفه سنده بزم صله لره قاعده دخی صله دینلک لازم کله جکنی اثبات و تعبیر یزی واسته اعتراضات سفسطه آیات ایتشدیر.

ایسه اقتضا ایدر ایسه (کاف) کلور . اضافت قاعده سنجه
 (کاف) کلیان یرلرده کلز . بونی تفریق ایچون مطلقا
 صله فعلی اسم مصدر حاله کتورمک و یاخود. فعلک
 آرقه سنه بر اسم کتورمک ممکن اولوب اولدیغنه باقلیدر. ممکن
 اولور ایسه فعل اسم مقامنده کلش اولور، ممکن اولز یعنی
 اسم مصدر و یاخود بشقه بر اسم کتورلمسی مقصودی
 اخلال ایدر ایسه فعل صله فعلی اولدیغی واسم مقامنده
 بولندیغی اکلاشیلور . مثلا : (محمد چیقدیغنی کوردم)
 دیدیکمز وقت اکر مرآمز (محمد چیقدی جمله سنی کوردم)
 دیمک ایسه محمدک آخرینه کاف کلز . مرآمز او یله اولیوب
 (چیقدیغنی) تعبیرندن (محمدک چیقدیغنی اوی کوردم)
 دیمک ایسه او حالده (چیقدیغنی) فعلی (چیقدیغنی اوی)
 حاله ارجاع اولنه بیله جکندن اسم اولدیغی و او حاله
 محمدک آخرینه (کاف) کلمک لازم کله جکی اکلاشیلور .
 برده فعلی اسم مصدر حائنه کتوره بیلور ایسه کینه اسم
 مقامنده دیمک اولور . مثلا : یوقاروده کی مثاله (چیقدیغنی)
 یرینه (چیقمنی) دیه بیلور ایسه کینه اسم مقامنده اولمش
 اولور . حالبوکه (چیقمنی) دیه بیلکله کمز ایچون (چیقمن)
 ماده سی عندم زده معلوم اولق لازم کلور . زیرا محمدک
 چیقدیغندن مخاطبک هیچ بر معلوماتی اولز ایسه (محمدک

چیقدیغنی کوردیم (جمله سندن بـ شی اکلشلمز. زیرا محمدک
اوفعلی کندنجه مجهولدر .

اشته بو افاداتدن اکلاشلدیغنی اوزره صله فعلی هیچ بر
وقته فاعله (کاف) کتورمز . اسم حائده بولنان
اوشکلده کی فعللر بعضاً کتورر. بونی تفریق ایچون فعلک
آخرینه اسم کتورمک ویا کندیسـنی اسم مصدر حاله
قویق ممکن اولوب اولیه جغه باقلیز .
صله فعللرینک لسانمزده اک چوق مستعمل اولنری
(اولدیغنی، اولدیغنه، اولدیغندن، اولسیله، اولسنه) طرزنده
فعللردر. بولردن (اولدیغنی) فعلی یوقاروده افاده قلندی .
کله لم دیکرلرینه :

اولدیغنه

بوفعل صله اولورایسه (بناءً، ویا نظراً) لفظلرینه
مقارنت ایدوب تعلیل ایچون کلور . اسم حائده ایسه
مفعول الیه اولور .

صله حالنده کلدیکنه مثال

(احمد و محمد کاتب اولدقلرینه و کتابتله اوغراشانلردائما
کاتم بولندقلرینه بناءً انلرده کاتمدرلر .) اشته بو مثالده کی
(اولدقلرینه) و (بولندقلرینه) فعللرند نصکره بر اسم کتورمک

وياخود بونلر حذف اولنوب يرلرينه (اولملرينه و بولملرينه)
لفظلری کتورملک طوغری اوله ميه جغندن یعنی بوصورته
مقصود و مرام اخلال ایدلمش اوله جغندن بوفعللر صله
اولدقلری اکلاشیلور .

اسم حالنده کلدیکنه مثال

(احمدک کاتب اولدیغنه باقوب عبرت آل) و (محمدک
سودیکنه سنده می کوکل و یردک ؟) کبی .
برنجی مثالده کی (اولدیغنه) فعلی حذف اولنه رق یرینه
(اولسنه) لفظی کتورلدیکی وایکنجی مثالده کی (سودیکنه)
فعلی (سودیکی آدمه) لفظنه ارجاع ایدیله بیله جکی جهته
بونلرک دخی اسم مقامنده مستعمل بولندقلری نمایان اولور .

اولدیغندن

بوفعل صله حالنده کلورسه تعلیل ایچون، واسم حالنده
کلور ایسه مفعول عنهدر .

صله حالنده کلدیکنه مثال

(احمد ایله محمد عالم اولدقلرندن آنلرایله کوریش)
و (انسان عنود اولدیغندن قولایلقله هرکسه تفهیم مرام
مشکلدر) کبی . برنجی مثالده واقع (اولدقلرندن) وایکنجی

مثالده کی (اولدیغندن) فعللری حذف اولنوب برلرینه
(اولملرندن واولمسندن) لفظلرینی کتورمک ویاخود کند .
یلرندن صکره برر اسم علاوه ایدمک ممکن اولهمیه جغندن
بونلرک صله حالنده کلدکلی ا کلاشیلور .

اسم حالنده کلدیکنه مثال

(محمدک جاهل اولدیغندن بحث اولنیور) و (احمدک
ایولک کوردیکندن سنده کوررسین) کی . برنجی مثالده
واقع (اولدیغندن) فعلی حذف اولنوب یرینه (اولمسندن)
لفظی کتورلدیکی حالده معنای جمله تبدل ایتدیکی وایکنجی
جمله ده کی (کوردیکندن) فعلی حذف اولنوب یرینه
(کوردیکی آدمدن) لفظی کتوریلور ایسه مقصود اخلاص
اولنمیه جفی جهته (اولدیغندن) و (کوردیکندن) فعللری
بوراده اسم حالنده اولدینی نمایان اولور.

اولمسيله

صله حالنده کلور ایسه تعلیل ایچون اولوب اسم حالنده
کلور ایسه مفعول معه در .

صله حالنده کلدیکنه مثال

(احمد و محمد بدخوا اولملریله انلری کیمسه سومز) و (علم

معتبر اولمسیله عالم اعتبار کسب ایدر . برنجی مثالده واقع (اولملریله) وایکنجی مثالده کی (اولمسیله) فعللرینک معناسی (اولملرندن ناشی) و (اولمسندن ناشی) دیمک اولدیغندن و بوحالده معنای تعلیل افاده ایتدکلرندن صله حالنده کلدکلری اکلاشیلور .

اسم حالنده کلدیکنه مثال

(محمد پدربینک بیوک اولمسیله مفتخردر) و (احمد ومحمدک عالم اولملریله سکا شرف کلز) کی . برنجی مثالده واقع (اولمسیله) ایکنجی مثالده واقع (اولملریله) فعللری ماقبلنک وساطتی کوسترمکدن عبارت برمعنا ایچون، و (اولمسنه) فعلی حالنده کلور ایسه تعلیل ایچون اولوب (اولدیغنه) فعلی کی . (بناءً ونظراً) لفظلرینه مقارنت ایدر . اسم حالنده کلور ایسه مفعول الیه اولور .

صله حالنده کلدیکنه مثال

(محمد خسته اولمسنه ومحتاج تداوی بولنمسنه بناءً بوکون اکا باقدیره جغم) . بومثالده واقع (اولمسنه وبولنمسنه) فعللری (بناءً) لفظنه مقارنت ایلدیکندن صله حالنده کلدیکی اکلاشیلور .

اسم حالنده کلدیکنه مثال

(محمدك فقير اولسنه آچیدم) . بوراده (اولسنه)
 فعلی مابعدی اولان آجیق فعلنك مفعول الیهی واقع اولوب
 تعلیل کبی غیری بر معنا افاده ایلدیکندن اسم حالنده
 کلدیکی اکلاشیلور. صله واقع اولان افعالك فاعل ومفاعیلی
 هیچ تبدل ایتمز . مثلاً :

اشبو مثاللردن مستبان اولدیغی	قز باشنه	چچك	طاقدیغی
وجهله صله حالنده کلان افعالك	قز باشنه	چچك	طاقدیغی
فاعل ومفاعیلی هیچ بروقتده	»	»	طاقدیغنه
تبدل ایتمور .	»	»	طاقدیغندن
	»	»	طاقدیغیچون

صفت واقع اولان صله لر

صفت واقع اولان صله لك موصوفلری یا فاعللری و یا
 مفعوللرندن بریدر. ديمك اولیورکه صفت اولان صله فعللری
 باشلوجه ایکی یه انقسام ایدیور. برنجی صورتده ، صله نك
 موصوفی فاعلی وایکنجی صورتده مفعوللرندن بری بولنیور .
 اشبو ایکی صورتی دخی لایقيله بالتدقیق اقتضا ایدن قواعدی
 بیان ایدهلم .

برنجی صورت، صله نك موصوفی فاعلی بولنورسه ۛ

صفت واقع اولان صله فعلنك موصوفی كندی فاعلی بولنور، و صله یاییله جق فعلده ماضی شهودی و یا خود حال صیغه لرندن بری بولنورسه، بوصیغه لك نهایت لرنده واقع (دی، یور) ادات زمانلری حذف اولنهرق یرلرینه (آن) كتوریلور. و بوصورتله حاصل اولان صله فعلی موصوفی اولان فاعلنك اولنه وضع اولنور. مثلا : ماضی شهودیدن مرکب بر جمله اصلیه تشکیل ایدلم : (چوجق کلدی) بوجله یی ذکر ایلدیكمز قاعده و جمله صله یاپدیغمزده (کلان چوجق) اولور. حالدن مرکب بر جمله اصلیه تشکیل ایدلم : (چوجق کلیور) بوجله دخی قاعده مشروحه اوزره صله یاپلقدده (کلان چوجق) اولور. اشته بومثاللردن مستبان اولدیغی و جمله ماضی شهودی ایله حالک صله لری یکدیگرینك عینیدر. بونلر ماضی شهودی و یا حال اولوب اولمدقلری سیاق وسباقدن اگلاشیلور.

تنبیه : برفعلك مطلق حالده اجرا اولندیغنی بیلدیران صیغه یه (فعل حال) دینلور. مثلا : (چوجق اوقیور) بونك صله سی (اوقویان چوجق) اولور. برفعلك هر حالده اعتیاد اولندیغنی بیلدیران صیغه یه (مضارع) دینور. مثلا : (چوجق کولر) بونك صله سی (کولر چوجق) اولور.

صفت واقع اولان صله فعلنك موصوفی كندی فاعلی
اولوبده فعلده ماضی نقلی، مضارع، ومستقبل، صیغه لرندن
بری بولنورسه هیچ تبدل ایتیموب حالی اوزره قالدورلر .
مثلا : ماضی نقلی ، جملهٔ اصلیه (چوجق کلمش) جملهٔ
صله (کلمش چوجق) مضارع جملهٔ اصلیه (چوجق کلور)
جملهٔ صله (کلور چوجق) مستقبل جملهٔ اصلیه (چوجق
کله جك) جملهٔ صله (کله جك چوجق) کبی . فقط بالاده
بیان اولندیغی اوزره صله یاییلان فعل، موصوفی واقع اولان
فاعلنك اولنه وضع اولنمق شرطدر . صفت واقع اولان
صله فعلنك موصوفی كندی فاعلی بولنور وصله یاییله جق
فعلده ماضی شهودی، ماضی نقلی، مضارع، و حال،
واستقبال، صیغه لرندن برینك حکایه ویا روایتی اولورسه
اولبابده کی قاعدهٔ عمومیه بروجه زیر بیان اولنور .

قاعده

ماضی نقلی، مضارع، واستقبال، صیغه لرینك
روایت ویا حکایتلرینی صله یایمق ایچون مذکور صیغه لرك
مفرد غائب لرینك آخرلرینه بر (اولان) لفظی علاوه ایتمك
وبوصورتله تشکل ایدن کلمه یی موصوف اولان فاعلك اولنه
وضع ایتمك لازمدر .

تذبیہ : ماضیء شہودی حکایتنک صلہ سی ماضیء نقلینک حکایتی صلہ سنہ و حالک حکایت ویا روایتی صلہ سی مضارعک حکایت ویا روایتنہ مشاہدر. مثلاً: ماضیء شہودی حکایت، جملہء اصلیه (چوجق کلدی ایدی) جملہء صلہ (کلش اولان چوجق) ماضیء شہودینک روایتی یوقدر . ماضیء نقلی حکایتی، جملہء اصلیه (چوجق کلش ایدی) جملہء صلہ (کلش اولان چوجق) ماضیء نقلی روایتی، جملہء اصلیه (چوجق کلش ایمش) جملہء صلہ (کلش اولان چوجق) مضارع حکایتی، جملہء اصلیه (چوجق کلورایدی) جملہء صلہ (کلور اولان چوجق) مضارع روایتی، جملہء اصلیه (چوجق کلورایمش) جملہء صلہ (کلور اولان چوجق) حال حکایتی، جملہء اصلیه (چوجق کلیور) جملہء صلہ (کلور اولان چوجق) خال روایتی جملہء اصلیه (چوجق کلیورایمش) جملہء صلہ (کلور اولان چوجق) استقبال حکایتی، جملہء اصلیه (چوجق کلہ جک ایدی) جملہء صلہ (کلہ جک اولان چوجق) استقبال روایتی، جملہء اصلیه (چوجق کلہ جک ایمش) جملہء صلہ (کلہ جک اولان چوجق) .

تذبیہ : فاعلنہ صفت اولان صلہ لریالکز اوچنجی شخصلردہ قوللانیلور . مثلاً : (کلان چوجق) ویا خود (کلان

چوجقلر) (کله جک چوجق) و یاخود (کله جک چوجقلر)
(کلش چوجق) و یاخود (کلش چوجقلر) وهاکذا .

ایکنجی صورت، یعنی صله فعلنک موصوفی

مفعوللرندن بری بولنور سه

قاعده

صفت واقع اولان صله فعلنک موصوفی مفعوللرندن
بری بولنور و صله یاییله جق فعلده ماضی شهودی صیغه سنده
بولنور ایسه آخرینه حقیقلرده (کی) و ثقیللرده (غی)
اداتلرندن بری علاوه ایدیلور .

مثال :

صله سی		ماضی شهودی	
حقیف	ثقیل	حقیف	ثقیل
کلدیکی،	صوردینی	کلدی،	صوردی
کوردیکی،	باقدینی کی	کوردی،	باقدی
صله یاییله جق فعل ماضی نقلی صیغه سندن اولور ایسه			
اوحالده صیغه مذ کوره آخرینه (اولدینی، بولندینی، ایدوکی)			
لفظلرندن برینک زیاده سیله اکتفا قلنور .			

مثال :

صله‌سی	ماضی نقلی
کلمش اولدینی	کلمش
صورمش اولدینی	صورمش
کورمش اولدینی کبی .	کورمش
صله یاییله جق فعل مضارع، و حال، صیغه لرندن بری اولور ایسه بونلرک صله لری طبق ماضی شهودینک صله‌سی کییدر .	

مثال :

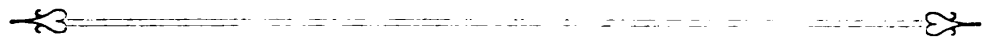
صله‌سی	مضارع
خفیف ثقیل	خفیف ثقیل
کلدیکی ، صوردینی	کلور ، صورار
کوردیکی ، باقدینی	کورر ، باقار
صله‌سی	حال
خفیف ثقیل	خفیف ثقیل
کوردیکی ، صوردینی	کوریور ، صوریور
کلدیکی ، باقدینی	کلیور ، باقیور
فقط اشبو مضارع، و حال، صله لرنده بدرجه یه قدر حاله	

تخصیص مراد اولنور ایسه فعلک مصدری آخرینه برده
(ده) اداتی علاوه ایدیلهرک فعل صیغه استمرار حالنه
ارجاع ایدلدکن صکره صورت مذکورنک آخرینه برده
(اولدینی، بولندینی، ویا ایدوکی) لفظلرندن بری کتور یلور.
مثال :

مضارع	صله سی
کلور	کلمکده اولدینی، کلمکده بولندینی، کلمکده ایدوکی
اوقور	اوقومقده اولدینی، اوقومقده بولندینی، اوقومقده ایدوکی
حال	صله سی
کلیور	کلمکده اولدینی، کلمکده بولندینی، کلمکده ایدوکی
اوقیور	اوقومقده اولدینی، اوقومقده بولندینی، اوقومقده ایدوکی
لکن بالاده ذکر ایتدی کمز وجهله مضارع، و حال، صیغه لرنده بر درجه یه قدر ماضی یه تخصیص مقصد ایتک ایستنیلور ایسه اولحالدده ماضی نقلینک صله سی قوللانلق لازمکلور .	

مثال :

مضارع	صله سی
کلور	کلش اولدینی، بولندینی، ایدوکی
اوقور	اوقومش اولدینی، بولندینی، ایدوکی

صلاه سی	حال
ککش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	کلیور
اوقومش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	اوقیور
صله یاییله جق اولان فعل، ماضیء شهودینک حکایتی، وماضیء نقلینک حکایت ویا روایتی، صورتلرندن برنده ایسه بونلرک صلاه لری طبق ماضیء نقلینک صلاه سی کبیدر .	
مثال :	

صلاه سی	ماضیء شهودی حکایتی
ککش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	کدی ایدی
اوقومش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	اوقودی ایدی
صلاه سی	ماضیء نقلی حکایتی
ککش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	ککش ایدی
اوقومش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	اوقومش ایدی
صلاه سی	ماضیء نقلی روایتی
اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	ککش ایمش
اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	اوقومش ایمش
صله یاییله جق فعل مضارع، ویا حالک حکایه ویا روایتلرندن بری ایسه اولحاله فعل مذکور مفعول فییه	

شکلنده اولوب فعلدن بر حال مراد اولندیغی زمان مضارع و حالک صله سی اولان، و فعلک مصدر یله برده (ده) ادا تندن مرکب بولنان صیغه استمرار شکلنه ارجاع اولنق و آخری نه ده (اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی) لفظ لرندن برینی علاوه ایتمک لازمدر .

مثال :

صله سی	مضارع حکایتی
کلمکده اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	کلور ایدی
اوقومقده اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	اوقور ایدی
صله سی	مضارع روایتی
کلمکده اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	کلور ایمش
اوقومقده اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	اوقور ایمش
صله سی	حکایت الحال
کلمکده اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	کلیور ایدی
اوقومقده اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	اوقیور ایدی
صله سی	حال روایتی
کلمکده اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	کلیور ایمش
اوقومقده اولمش اولدیغی، بولندیغی، ایدوکی	اوقیور ایمش

صله فعلی موصوفی اولان مفعولیه برابر فاعلنک مضافی
 مشابه سنده بولندیغندن ادات اضافتک حذف و اثباتی
 حقنده اسم مقامنده مستعمل صله لک تابع بواندقلری کافه
 احوال بوراده دخی جاری اولوب فقط بعض تغییرات
 واردر. اسم مقامنده مستعمل صله لرده فعل معرف اولور
 ایسه کاف دائماً اثبات و غیر معرف اولور ایسه حذف ایدلمک
 لازم ایدی. بوراده ایسه هر ایکی جهتده دخی ادات
 اضافتک اثباتی لازمدر. مثلاً: (بوقز بوکون باشنه برظریف
 چیچک طاقدی) جمله اصلیه سنی صله یاپه رق مفعوللرینه
 صفت یاپه لم: ماضی، شهودی، جمله اصلیه (بوقز بوکون باشنه
 برظریف چیچک طاقدی) صله سی (بوقزک بوکون باشنه
 طاقدیغی برظریف چیچک) و (بوقزک باشنه برظریف
 چیچک طاقدیغی بوکون) و (بوقزک بوکون برظریف
 چیچک طاقدیغی باشنه) اولور. صله فعللرینک فاعللرینه
 مضاف اولمقله جمله یه مضاف اولمق ییننده کی فرقی متضمن
 اولمق اوزره زیرده طقسان ایکنجی صحیفه ده مندرج قاعده
 بوندن مستثنادر.

ماضی نقلی، جمله اصلیه: (بوکون بوقز باشنه بر
 ظریف چیچک طاقش) صله سی (بوکون بوقزک باشنه طاقش
 اولدیغی برظریف چیچک) و (بوقزک باشنه برظریف

چچك طاقمش اولديغى بوكون (بوقزك بوكون برظريف
 چچك طاقمش اولديغى باشنه) اولور . مضارع ، جملهٔ اصلیه
 (بوقز باشنه برظريف چچك طاقار) صلهسى (بوقزك
 بوكون باشنه طاقديغى ، ويا طاقمقده اولديغى ، بولنديغى ،
 ايدوكى ، برظريف چچك) و (بوقزك باشنه برظريف
 چچك طاقديغى ، ويا طاقمقده اولديغى ، بولنديغى ، ايدوكى ،
 بوكون) و (بوقزك بوكون برظريف چچك طاقديغى ،
 ويا طاقمقده اولديغى ، بولنديغى ، ايدوكى ، باشنه) اولور .

حال ، جملهٔ اصلیه : (بوقز بوكون باشنه برظريف چچك
 طاقبور) صلهسى (بوقزك بوكون باشنه طاقديغى ، ويا
 طاقمقده اولديغى ، بولنديغى ، ايدوكى ، برظريف چچك)
 و (بوقزك باشنه برظريف چچك طاقديغى ، ويا طاقمقده
 اولديغى ، بولنديغى ، ايدوكى ، بوكون) و (بوقزك
 بوكون برظريف چچك طاقديغى ، ويا طاقمقده اولديغى ،
 بولنديغى ، ويا ايدوكى ، باشنه) اولور .

مضارع حكايى ، جملهٔ اصلیه : (بوقز بوكون باشنه
 برظريف چچك طاقارايدى) صلهسى (بوقزك بوكون باشنه
 طاقمقده اولمش اولديغى برظريف چچك)

مضارع روايتى ، جملهٔ اصلیه : (بوقز بوكون

باشنه برظریف چیچك طاقار ایمش (صله سی) بوقزك بوكون باشنه طاقمقده اولدیغی ، بولندیغی ، ایدوکی ، برظریف چیچك) .

حال حکایتی ، جملهٔ اصلیه : (بوقز بوكون باشنه . برظریف چیچك طاقیور ایدی) صله سی (بوقزك بوكون باشنه طاقمقده اولمش اولدیغی برظریف چیچك) اولمش اولور . بالاده ذکر اولندیغی اوزره فاعل ، صکره دن کلان بر فعل اصلینک دخی فاعلی اولور ایسه اولخالده ادات اضافتک حذفی لازمدر . مثلاً : (بوقز بوكون باشنه طاقمش اولدیغی چیچکی غائب ایتدی) و (بوقز بوكون باشنه طاقمش اولدیغی چیچکی غائب ایتدیکندن اویقو اویومدی) .

صله فعلتک موصوفی نکره اولدیغی تقدیرده دخی ادات اضافتک حذفی لازمدر . مثلاً : (محمد افندی سزی کوردیکی جهتله پک ممنون اولدم) و (محمد افندی سزی کوردیکی ائنده پک مشغول ایدم) و (محمد افندی سزی کوردیکی آنده پک محبوب اولدم) و (محمد افندی سزی کوردیکی حالده بن کورمدم) و (محمد افندی سزی کوردیکی صورتده پک ممنون اوله جغم) و (محمد افندی چارشویه کیتدیکی وقت کتاب اصمارلیه جغم) کبی .

مفعوللرندن برینه صفت اولان صله لر هر شخصده استعمال اولنه ییلور. مثلا : (آدیغم کتاب . آدیغک کتاب ، آدیغی کتاب ، آدیغمز کتاب ، آدیغکز کتاب ، آدقلمی کتاب) کبی . جملهٔ اصلیه نک فعلی لازم اولوب ماضی، مضارع، حال، صیغه لرندن بری شکلنده بولنور ومفعوللرندن برینه صفت یا یئلق مراد ایدیلورسه بومقامده فاعلنه صفت اولان صیغه دخی قوللانیله ییلور . فقط مفعوللر ظروف زمان ومکاندن اولدقلمی حالده مطلقا فاعلنه صفت اولان صیغهٔ صله قوللانیلور . مثال : (بو کیجه بویتاقخانه ده یکرمی کشی او یودی ، او یور ، او یویور) کبی، صله اولدقده (بویتاقخانه ده یکرمی کشی او یویان بو کیجه) یاخود (بویتا قخانه ده یکرمی کشی او بودیغی بو کیجه) یاخود (بو کیجه یکرمی کشی او یویان بویتاقخانه) یاخود (بو کیجه یکرمی کشی او بودیغی بویتاقخانه) . ظروف زمان ومکاندن اولیان برمفعوله صفت اولدیغنه مثال : (بو کیجه بویتاقخانه ده او یویان یکرمی کشی) دینلوب (بو کیجه بویتاقخانه ده ، او بودیغی ، یکرمی کشی) دینلنز . جملهٔ اصلیه نک فعلی فعل مطاوعت ایکن ماضی، مضارع، حال، صیغه لرندن بری شکلنده بولنور ومذکور فعلدن مفعوللرندن برینه صفت اوله جق صیغهٔ صله یا یئلق استیلور ایسه، بومقامده فاعلنه صفت اولان صیغهٔ

صله قوللانیلور. اکر مفعوللرندن برینه صفت اولان صیغه
 صله نك استعمالی مراد اولنور ایسه اولوقت فاعلك آخرینه
 صاغر کاف علاوه سی لازم کلورکه بوصورت برنجی صورته
 مرجحدر. مثلاً : جمله اصلیه (بوکون محمد افندی
 باغچه ده کزندی ، کزینور ، کزینیور) صله یاپلدقه
 (بوکون محمد افندی کزینان باغچه) و (باغچه ده محمد
 افندی کزینان کون) و (بوکون باغچه ده کزینان محمد
 افندی) اولور . صاغر کاف ایله قوللانلیغنه مثال :
 (بوکون محمد افدینک کزندیکی باغچه) و (باغچه ده محمد
 افدینک کزندیکی بوکون) کی .

جمله اصلیه نك فعلی مجهول اولوبده ماضی، مضارع،
 حال، صیغه لرندن بری شکلنده بولنور و مذکور فعلدن مفعو-
 للرندن برینه صفت اوله جق برصیغه صله یاتلق مرادایدیلور
 ایسه اولوقت كرك فاعلنه و كرك مفعولنه صفت اولان صله
 صیغه لرندن هر هانکیسی اولور ایسه اولسون استعمال اولنه .
 بیلوب، انجق توصیفی مراد ایدیلاز مفعول ظرف زمان،
 ویا ظرف مکاندن اولمز ایسه اولخالده یالکز فاعلنه صفت
 اولان صله صیغه سنك قوللانسی لازم کلور . مثال :

جمله اصلیه : (بوکون محمد افدینک باستونی چارشوده،
 قیرلدی، قیریلور، وقیریلور) .

﴿-----﴾

صله سی : (بوکون محمد افندینک چارشوده ، قیریلان ،
باستونی) .

(بوکون محمد افندینک چارشوده ، قیرلیدیغی ، باستونی)
« اولیور »

(محمد افندینک چارشوده باستونی ، قیریلان ، بوکون)
(محمد افندینک چارشوده باستونی ، قیرلیدیغی ، بوکون)
(بوکون محمد افندینک باستونی ، قیریلان ، چارشوده)
(بوکون محمد افندینک باستونی ، قیرلیدیغی ، چارشوده)

﴿ قاعده ﴾

فاعل نکره اولورسه آخرینه صاغر کاف آلمز . مثلاً:
(شوقوناقدن کچن کون بر حیوان ساتلیدی) جمله سنی
تدقیق ایدم : (کچن کون بر حیوان ، ساتیلان ، شوقوناق) و (کچن
کون بر حیوان ، ساتلیدیغی ، شوقوناق) و (شوقوناقدن
بر حیوان ، ساتلیدیغی ، کچن کون) و (شوقوناقدن بر حیوان ،
ساتیلان ، کچن کون) اولور .

﴿ قاعده ﴾

اسماء غیر معرفیه ، یعنی (جهتله ، اثناده ، آنده ،
حالده ، صورتده ، وقتده ، وزمانده) کبی نکره لره صفت

اولان صله لرك فاعللرى دائماً مجرد حالنده بولنور، یعنی
آخرینه (کاف) آلمز . مثال :

کبی	{	هوا آچدیغی جهتیله کز مکه کیتدم
		محمد افندی کلدیکی حالده بنده کلورم
		محمد افندی کلدیکی صورتده بنده کلورم
		محمد افدینک کلدیکی حالده بنده کلورم
		محمد افدینک کلدیکی صورتده بنده کلورم

اشبو مثاللردن مستبان اولدیغی اوزره صله فعلنک فاعلی
صاغر کاف آلوب آلامق جهتیله معنای جمله تغیر ایدیور .
مثلاً : صاغر کاف کتورلیوب (محمد افندی کلدیکی حالده
بنده کلورم) و (محمد افندی کلدیکی صورتده بنده کلورم)
جمله لرندن مقصد، بنم کل کلکم محمد افدینک کلکسنه منوطدر،
یعنی، محمد افندی کلورسه یا خود کلنجه بنده کلورم، دیمکدر.
فقط فاعلک آخرینه صاغر کاف کتوریلوب (محمد افدینک
کلدیکی حالده بنده کلورم) و (محمد افدینک کلدیکی
صورتده بنده کلورم) دیمک، محمد افندی هانکی شکل
وصورتده وهانکی حالده کلدی ایسه بنده اول شکل
وصورتده وانک حالی کبی بر حالده کلورم، دیمکدر .

محو فاعده

موصوف معرفه اولورسه ترکیب ترکیب وصفدن

زیاده ترکیب اضافی حاله کسب مشابہت ایدر . بوحالده
 فاعلنه مضاف ایدیلورسه فاعله کاف کتوریلور و جملہ یہ
 مضاف ایدیلورسه کاف کتوریلور . مثلاً : (کونشک
 طوتلدیغی کون) و (کونش طوتلدیغی کون) دینلہ بیلور .
 زیر ابرنجی حالده (کون) کونشہ مضاف و ایکنجی حالده
 (کونش طوتلدی) جملہ سنہ مضاف اولور .

قاعده ۳۴

صلہ فعلی ظروف زمان و مکاندن برینہ صفت اولورسه
 اولحالده فاعلنک آخرینہ صاغر کاف کلور . مثلاً :
 جملہٗ اصلیه : (محمد افندی بوکون ازمیرہ کتدی)
 صلہ سی : (محمد افدینک بوکون کیتدیکی ازمیرہ)
 (محمد افدینک ازمیرہ کیتدیکی بوکون) اولور .
 فقط فاعل صلہ فعلنک فاعلی اولمغله برابر صکرہ دن
 کلان بر فعل زمانینک دخی فاعلی اولورسه اولحالده صاغر
 کاف کلز . مثلاً :
 (محمد افندی بوکون کیتدیکی ازمیرہ مأمورست آلمش)
 و (محمد افندی ازمیرہ کیتدیکی بوکون چوق تصدق
 ایتمش) اولور .
 صفت واقع اولان صلہ فعللارینک موصوفلری حذف
 اولنوب کندولری انلرک مقامنه قائم اولہ بیلور . مثلاً :

محمد افدینک چیقدیغی اویوکدر ، لکن بنم چیقدیغی

کوچکدر) یعنی (بنم چیقدیغی اوکوچکدر) مقامنده اولوب موصوف اولان « او » لفظی حذف اولنمشدر .

(محمد افدینک الدیغی بارکیر هانکیسیدر ؟) (محمد افدینک آلدیغی بودر . بنم آلدیغی شودر) . (سنک آلدیغی هانکیسیدر ؟) (بنم الدیغی شوطوریدر) کی . فاعل ، ویا مفعول ، اولان صله فعللری دیگر فاعل ، ویا مفعول ، ویا صفت واقع اولان صله فعللرینک فاعلی ویا مفعوللری اوله ییلور . مثلاً : بر فاعل صله فعلنک دیگر بر فاعل صله فعلنه فاعل اولدیغنه مثال :

(قز چچک طاقدیغی اقر باسنه معلوم اولدیغی موجب ممنونیت اولیور) .

بر فاعل صله فعلنک بر مفعول صله فعلنه فاعل اولدیغنه مثال :
(قز چچک طاقدیغی اقر باسنک معلومی اولدیغنه هر کس ایناندی) .

بر مفعول صله فعلی بر فاعل صله فعلنه مفعول اولدیغنه مثال :
(قز چچک طاقدیغنه اقر باسنک معلوماتی اولدیغی موجب ممنونیتدر) .

بر مفعول صله فعلنک دیگر بر مفعول صله فعلنه مفعول اولدیغنه مثال :

جـ جـ

(قز چچك طاقدیغنه اقرباسنك معلوماتی اولدیغنی هر كس سویلیور) .

برفاعل صله فعلی صفت واقع اولان دیگر برصله فعلنه فاعل اولدیغنه مثال :

(قزك چچك طاقدیغنی اقرباسنك سودیكی برشیئدر) .
برمفعول صله فعلی برصفت صله فعلنك مفعولی اولدیغنه مثال :

(قزك چچك طاقدیغنی سودیكی برآدم سویلدی) .
صله لرك حرف عطف وحرف ربط واسطه سیله تعددی جائزدر . فقط بوتعدد اوچی تجاوز ایتما ملیدر . مثلاً :
(قزباشنه چچك طاقدیغنی وهیچ درسنه چالیشعدیغنی ودائماً والده سنی کوجندر دیکنی ایشتم) و (قزچچك طاقدیغنی وهیچ درسنه چالشیوب دائماً والده سنی کوجندر دیکنی ایشتم) . بوصوك صورت دهها موافق کبی کورینیور .
برقاچ صله فعلنك برحالده اوله رق برفعله فاعل اولسنه مثال :

(پدرینك دائماً مدح ایتدیکی وهربر احوالندن ممنون اولدیغنی آدم کلدی) .

مفعول اولدیغنه مثال :

(احمد سنی سودیکنی ودائماً مدح وستایشکده بولندیغنی ایشتم) .

برقاچ صله فعلنك برصله فعلنه فاعل اولديغنه مثال :
(قزك باشنه چچك طاقدیغی وهیچ سوز دیکلمدیکی
حقنده ایواولیه جغی آشکاردر) .

مفعول اولدیغنه مثال :

(قز باشنه چچك طاقدیغنه وسوز دیکلدیکنه پدری
اینامدیغنی بیلیورم) .

برقاچ صله فعلنك برقاچ صله فعلنه فاعل اولدیغنه مثال :
(پدرینك اقشام بورایه کتوردیکی وفوق العاده رعایت
ایتدیکی آدم کندی علیهنده بولندیغنی ودائما فئالق ایتك
استدیکنی ایشتم) .

مفعول اولدیغنه مثال :

(احمد درسه چالشمدیغنی ودائما دوچار مجازات اولدیغنی
خواجیه سی پدرینه سویلدیکنی ونصیحت اولنمسنی بیان
ایتدیکنی ایشتم) .

ÖZGEÇMİŞ

